ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

DOOR

S. VAN VELZEN

LID DER PROVINCIALE STATEN VAN ZUID-HOLLAND.

LEIDEN. — D. DONNER.

1885.

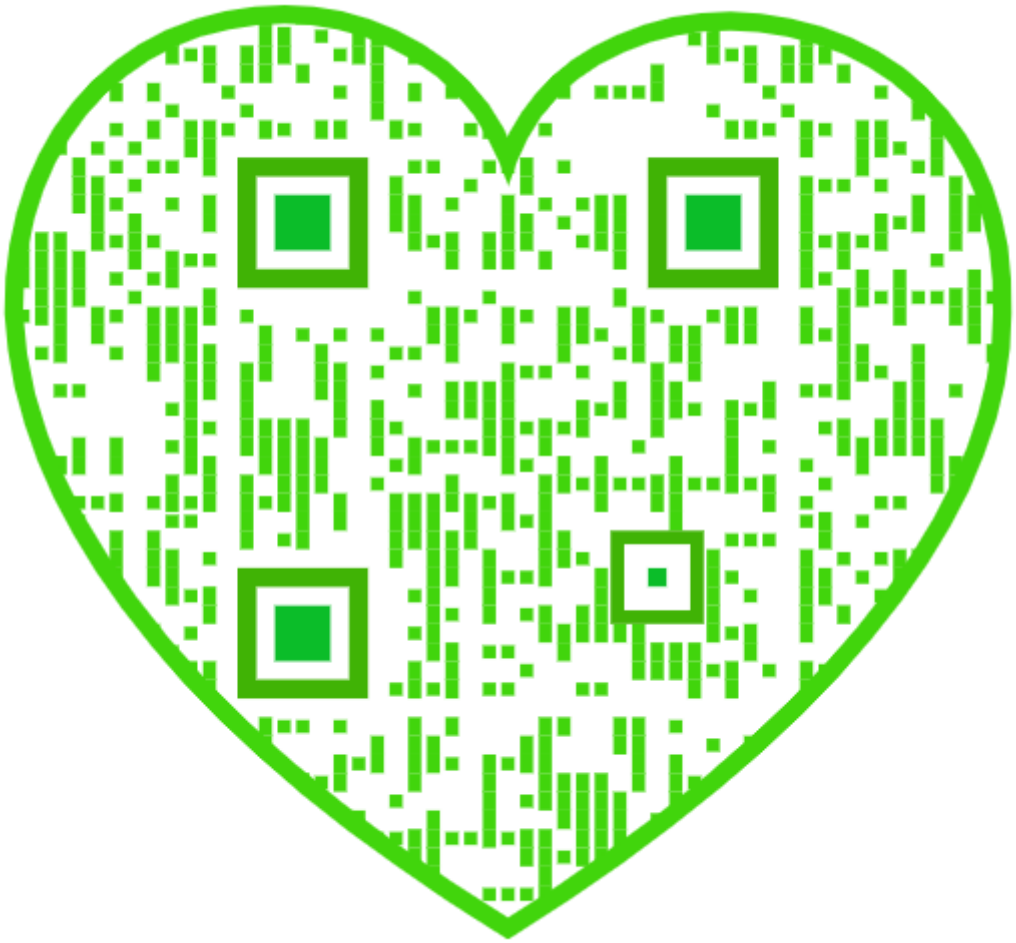

ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN.

LEIDEN: BOEKDRUKKERIJ VAN D. DONNER.

ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

DOOR

S. VAN VELZEN

LID DER PROVINCIALE STATEN VAN ZUID-HOLLAND.

LEIDEN: — D. DONNER.

1885.

AAN

DEN HOOGGELEERDEN HEER

S. VAN VELZEN,

Hoogleeraar aan de Theologische School te Kampen, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw,

WORDEN DEZE BLADEN

TER HERINNERING AAN ZIJN INGETREDEN 76STEN LEVENSJAAR,

OPGEDRAGEN DOOR

ZIJN DANKBAREN OUDSTEN ZOON.

De volgende bladzijden — de vrucht van arbeid in vrije uren — acht ik het een voorrecht U aan den avonds uws levens te mogen opdragen. De beginselen, welke aan deze beschouwingen ten grondslag liggen, zijn door U, gedurende meer dan de helft eener eeuw, met zeldzamen ijver op christelijk-maatschappelijk terrein voortgeplant en verdedigd.

Zij leeren ons dat het hoogste gezag, zoowel in de burgerlijke als in de kerkelijke maatschappij, behoort aan den eenigen waarachtigen God, die zich in zijn Woord aan menschen geopenbaard heeft, en wiens wil te betrachten den staatsman niet minder dan den gewonen burger voegt; dat het geluk voor vorsten en onderdanen is gelegen in de gehoorzaamheid aan de Goddelijke geboden; en dat slechts in het bewandelen van den weg der gerechtigheid, voor landen en volken waarachtige duurzame zegen is te wachten.

De wijsheid dezer eeuw wil hare gedachten niet gevangen leggen onder de gehoorzaamheid van Jezus Christus. Zij poogt daarentegen de wetenschap, welke uit de kennis van Gods Woord ontspruit, binnen de muren der kerkgebouwen terug te dringen, opdat het haar zooveel te gemakkelijker valle, in de maatschappelijke en staatkundige kringen, de denkbeelden van haar vernuft ongestoord te verbreiden.

Vastelijk geloovende dat eenmaal alle knie zich zal buigen onder de heerschappij van den Koning der koningen, dien wij huldigen als de Rots der eeuwen, schamen wij ons den smaad van het kruis van Golgotha niet. Mijne geringe krachten, op Uw vaderlijk voorbeeld te besteden in den dienst van Hem, wien te verheerlijken Uw levensdoel was, en van wien te getuigen, ten zegen van kerk en maatschappij, het voorrecht U te beurt viel, acht ik een heilige plicht.

Alfen a/a Rijn, 10 Maart 1885.

INHOUD.

Blz.

EERSTE HOOFDSTUK. — **Beginselvastheid** 1

Roeping der christelijk-historische richting. 3. Tweeërlei grondbeginsel. 4. Conservatisme, liberalisme, radicalisme loten van denzelfden stam. 4. Het beginsel van Rome. 5. Het beginsel der Godsopenbaring. 5. De Bijbel het hoogste Wetboek. 5. Toestand van Nederland in de zeventiende eeuw. 6. Utiliteitspolitiek. 7. De antirevolutionaire staatsleer. 8.

TWEEDE HOOFDSTUK. — **Partijbeleid** 11

Staatkundige partijen zijn in den constitutioneelen Staat onmisbaar. 11. Beginselen roepen partijen in het leven. 11. Partijen worden uit de omstandigheden geboren. 12. De souvereiniteit Gods het grondbeginsel der antirevolutionaire partij. 13. De christelijk-historische richting werd als staatkundige partij georganiseerd door het antirevolutionair Program te aanvaarden. 14. Aard en wezen van het Nederlandsch Conservatisme. 14. De liberale partij snijdt voor de christelijk-historische richting den weg af tot samenwerking. 15. De roomsch-katholieken hier te lande, tot dusverre, geen staatkundige partij. 16. Samenwerking van antirevolutionairen en roomschen. 17. Het antirevolutionair beginsel de vrucht van innerlijk levensbewustzijn. 18.

DERDE HOOFDSTUK. — **Grondwet.** 20

Wat onder Grondwet te verstaan? 20. De Unie van Utrecht. 20. De latere Grondwetten dragen den stempel der revolutiebegrippen. 20. Van welken geest moet de Grondwet doortrokken zijn? 21. In welken geest behoort de Grondwet, naar eisch van het antirevolutionair beginsel, te worden opgesteld? 22. Haar vorm 23. Grondwetsherziening behoort de vrucht te zijn eener welgevestigde overtuiging. 25. De houding der verschillende partijen, in betrekking tot Grondwetsherziening. 25. De antirevolutionaire partij pleit voor Grondwetsherziening op breede schaal. 27. Haar eischen daaromtrent. 28. Mag de christen den eed op de tegenwoordige Grondwet afleggen en een Staatsambt aanvaarden? 30.

blz.

VIERDE HOOFDSTUK. — **Het Goddelijk recht der Overheid.** 31

Het kenmerkend karakter der Overheid. 31. Hare verplichting. 31. Eene goede Overheid alleen denkbaar in een Christelijken Staat. 32. Wederzijdsche betrekking tusschen Overheid en Volk. 33. Tegenstelling tusschen de leer van het Droit divin en der volkssouvereiniteit. 34. Het gezag der Overheid strekt zich niet uit tot het gebied des gewetens. 35. Beginsel van den opstand tegen Spanje in de zestiende eeuw. 35. Noodzakelijke band tusschen staatkunde en godsdienst. 36.

VIJFDE HOOFDSTUK. — **Het vertegenwoordigend stelsel.** 38

Het bestaande kiesstelsel is verouderd en op een gebrekkigen grondslag gebaseerd. 38. De Volksvertegenwoordiging moet niet zijn fictie maar werkelijkheid. 39. Algemeen stemrecht voor als nog niet raadzaam. 39. De huurwaarde alleen als grondslag van kiesbevoegdheid aan te nemen. 40. Andere stelsels. 41. Reorganisatie van de Eerste kamer der Staten-Generaal gewenscht. 42. Vaste enkelvoudige districten ter verkiezing van de leden der Tweede kamer verdienen boven dubbele de voorkeur. 42. De niet-verkiesbaarheid van geestelijken tot leden der volksvertegenwoordiging is eene willekeurige uitsluiting. 43. Het stemrecht ook aan vrouwen toe te kennen, onraadzaam. 43. De Provinciale vertegenwoordiging. 44. Zelfstandigheid der gemeentelijke huishouding gewenscht. 46. De Burgemeesters te benoemen uit den Raad. 47.

ZESDE HOOFDST. — **De Kerk in betrekking tot den Staat.** 49

De Kerk en de Staat zijn in oorsprong en wezen van elkander onderscheiden. 49. Oorsprong der kerkelijke goederen in de eerste eeuwen der christelijke Kerk. 50. Het patronaatrecht. 51. Het beheer der kerkelijke goederen na de reformatie. 54. Sequestratie in den Franschen tijd. 54. De verplichting tot uitbetaling van Staatstractement aan de bedienaren van den godsdienst door de Grondwet erkend. 55. Het onvervreemdbaar recht der Kerk op de geestelijke goederen. 56. Is de Staat verplicht ook tractementen uit te betalen aan de godsdienstleeraren, welke tot dusverre geen rijkstoelage ontvangen? 56. Zedelijke gehoudenheid van den Staat tot teruggave der geestelijke goederen aan de rechthebbenden. 57. Het beginsel van scheiding tusschen Kerk en Staat eisch der 19e eeuw. 58. Op welke wijze kan de band, welke den Staat aan de kerkgenoootschappen bindt worden losgeknoopt? 58. Plaatselijke toestanden. 59.

ZEVENDE HOOFDSTUK. — **De School.** 61

Art. 194 der Grondwet. 61. Het geven van onderwijs van Staatswege de bron onzer innerlijke partijschappen. 61. Het behoort niet tot de roeping van den Staat als opvoeder en onderwijzer op te treden. 62. Verband tusschen onderwijs en opvoeding. 62. De vruchten van het Staatsonderwijs. 63. De moderne van staatswege ingerichte secteschool roept een onrecht tegenover de eene helft der bevolking in het leven. 64. Overdreven staatsinmenging voert tot socialisme. 65. Opvoeding en onderwijs behooren tot de plichten, welke de ouders

blz.

jegens hunne kinderen hebben te vervullen. 66. De roeping der Kerk in betrekking tot het onderwijs. 66. Toezicht van Overheidswege omtrent het wetenschappelijk gehalte van het onderwijs en de zedelijkheid der onderwijzers gewenscht. 67. Het stelsel van verplichte staatsexamens te handhaven. 67. Schooltoezicht van Overheidswege, in betrekking tot de eischen der gezondheidsleer, noodzakelijk. 67. Het onderstandsstelsel, dat bij de Wet op het armbestuur ten grondslag ligt, is ook voor de Schoolwet aan te bevelen. 68. Kweekscholen voor onderwijzers behooren niet in de eerste plaats door den Staat te worden opgericht. 68. De gemengde school van 1806 schadelijk om haar beginsel. 68. Het thans vigeerend stelsel dwingt de tegenstanders van Staatsonderwijs tot dubbele betaling. 69. Restitutie van Staatswege. 69. Hoe het beginsel van vrij onderwijs in de Grondwet zou kunnen worden omschreven. 71. Het beginsel der vrije school leidt tot den eisch van vrijmaking ook van het Middelbaar en Hooger onderwijs. 71. De roeping der antirevolutionaire richting op het gebied van het onderwijs. 72. De vrije Universiteit op gereformeerden grondslag. 73. De oprichting van ambachts-, landbouw-, zeevaartkundige- en dergelijke scholen behoort zooveel mogelijk aan het particulier initiatief te worden overgelaten. 73. De bewaarschool behoort niet van Overheidswege maar door de ouders te worden in stand gehouden. 74.

ACHTSTE HOOFDSTUK. — **Financiëel beheer.** 76

Het tijdperk van financiëelen bloei heeft plaats gemaakt voor dat van tekorten. 76. Oorzaken van den achteruitgang. 76. De materieele oorzaken slechts tweede oorzaken. 79. Gevolgen van de uitvinding en de toepassing van den stoom. 80. Ontwikkeling van het productievermogen. Bekorting der afstanden. 80. De toeneming der weelde niet alleen in de burgerlijke samenleving, maar ook in de staatshuishouding openbaar. 81. De mindere opbrengst der rijksmiddelen en het niet meer vloeien der Oost-Indische baten deden het financiëel evenwicht breken. 82. Geen redding zonder bezuiniging. 83. Een richtig en zuinig financiëel beheer vordert inkrimping van Staatsbemoeiing. 84. De veerkracht der burgerij moet worden opgewekt. 86. Welke bronnen kunnen de Staatsinkomsten ruimer doen vloeien? 87. Voordeelen van het vrijhandels-, nadeelen van het protectiestelsel. 88.

Het tijdelijk ter zijde stellen van het vrijhandelstelsel kan door de omstandigheden worden geboden. 89. De heffing van invoerrechten om de inkomsten der schatkist te stijven is af te keuren. 90. Het recht der Overheid om schatting te heffen. 90. Geen andere dan volstrekt noodige lasten mogen den ingezetenen worden opgelegd. 90. Bij belastingheffing dient op de draagkracht der ingezetenen te worden gelet. 90. Bij het heffen van belasting dient met het nationaal verleden rekening te worden gehouden. 91. Het afstemmen van begrootingen om redenen buiten de begrooting gelegen wordt door het antirevolutionair beginsel veroordeeld. 91. Middelen tot herstel van het financiëel evenwicht. 92.

blz.

NEGENDE HOOFDSTUK. — **De Sociale Kwestie.** . . . 93

Haar oorzaken en gevolg. 93. Het prijsgeven der beginselen van christendom en zedeleer roept de sociale kwestie in het leven. 95. Hooge loonen hebben geen meerdere welvaart onder de arbeiders verspreid. 96. Arbeidsloon en werkuren te regelen bij de wet is uit een oeconomisch oogpunt te veroordeelen. 96. Staatsvoorziening ter verkrijging van goedkoope arbeidswoningen en levensmiddelen een utopie. 97. De eisch van het antirevolutionair beginsel. 98. Begunstiging voor vreemde nijverheid met achterstelling van inlandsche, van Overheidswege, aftekeuren. 99. Onze tolliniën wijd open te stellen waar de ons omringende rijken de hunne sluiten, werkt de malaise in de hand. 100. De overpopulatie door beperking van het huwelijk te willen bestrijden, onzedelijk. 101. Een goede wet op den arbeid kan in den bestaanden toestand verbetering brengen. 101. Herziening van de Wet op den kinderarbeid gewenscht. 102. Het nut van een algemeen pensioenfonds voor werklieden. 102.

TIENDE HOOFDSTUK. — **Openbare Zedelijkheid** . . . 104

De roeping der Overheid. 104. Zij trekt zich uit tot het publiek, niet tot het privaat terrein. 105. Zij gaat over de Geboden der Eerste en Tweede Tafel van de zedelijke Wet. 105. De heiliging van Gods naam. 106. De eed in vele gevallen plichtmatig. 106. De argumenten die voor de afschaffing pleiten onderzocht. 107. Het afleggen van den eed kan in vele gevallen worden beperkt. 108. Definitie van den eed volgens het gereformeerd leerbegrip. 109. De eed kan zoomin bij het getuigenverhoor voor de rechtbank als bij het aanvaarden van Staatsbedieningen worden gemist. 109. De Overheid heeft acht te geven op de heiliging van den christelijken rustdag. 111. De ontucht. 112. Drankmisbruik 114. De afschaffing der kermissen behoort van Overheidswege te worden gedecreteerd. 115. Afschaffing der Staatsloterij wenschelijk. 115.

ELFDE HOOFDSTUK. — **Hygiène** 117

De zorg voor de openbare gezondheid is Overheidsplicht. 117. Regeeringsvoorschriften op hygiënisch gebied behooren bij de Wet, zoo min mogelijk bij plaatselijke verordening te worden gegeven. 118. Openbare zindelijkheid. 118. Bouwpolitie. 119. De eischen der hygiène, ook in betrekking tot de leervakken bij het onderwijs in acht te nemen. 119. Het stelsel der verplichte vaccine leidt tot gewetensdwang. 120. Het stelsel der geregelemteerde ontucht behoort te worden prijsgegeven. 121. Het beginsel van godsdienstvrijheid behoort ook in de Rijks-Ziekenhuizen en krankzinnigengestichten streng te worden gehandhaafd. 121. Bezwaren tegen de opleiding tot geneeskundigen van Staatswege. 122. Toezicht van Overheidswege op het wetenschappelijk gehalte der gediplomeerde geneeskunstbeoefenenaren en op de geneesmiddelen is noodzakelijk. 122. De verkoop van z. g. geheime geneesmiddelen behoort niet te worden verboden. 123. Vervalsching van levensmiddelen. 123. Het verleenen van geneeskundigen bijstand

Blz.

behoort op eerste aanvrage nimmer te mogen worden geweigerd. 123. De wet op het begraven van lijken. 123. Het stelsel van lijkenverbranding is, als van heidenschen oorsprong, in strijd met de christelijke traditie. 124.

TWAALFDE HOOFDSTUK — **Defensie** 125

Op het punt der defensie is de antirevolutionaire politiek niet karig. 125. Onnutte uitgaven minder te wijten aan de Volksvertegenwoordiging dan aan de Regeering. 126. Herhaalde kabinetsverwisseling bevordert het doen van doellooze uitgaven. 127. De organisatie onzer levende strijdkrachten is eisch des tijds. 128. Algemeene dienstplicht aanbevolen. 128. De eisch tot scheiding van Kerk en Staat vordert afschaffing van vrijstelling van den dienst voor studenten in de godgeleerdheid. 128. De afschaffing van het verplicht kerkgaan der miliciens bevordert den geest van ongodsdienstigheid. 129. Het bezoeken van militaire Tehuizen dient door de autoriteiten te worden bevorderd. 129. Toezicht der superieuren op hunne onderhebbende manschappen in betrekking tot de zedelijkheid. 129. De liefde voor de zeemilitie verdient te worden aangewakkerd. 129. Op de gelden tot instandhouding der vloot benoodigd, moet niet worden beknibbeld. 130. De schutterij, als algemeene wapening van het volk, een krachtig verdedigingsmiddel. 130.

DERTIENDE HOOFDSTUK. — **Justitie** 131

Een goede rechtsbedeeling behoort tot het wezen van een welgeorderden Staat. 131. Onder een uitheemsche rechtsbedeeling te moeten leven is een oordeel voor een volk. 131. De rechtspraak moet zijn onafhankelijk. 132. De eerbied voor de rechtspraak is bij het volk diep ingeworteld. 132. Naarmate het zedenbederf toeneemt, verslapt het rechtsbesef der natie. 132. Ons recht duur en omslachtig. 133. Rechtbanken van Koophandel kunnen den duur der procedure bekorten. 133. De instelling eener Jury, op het voetspoor onzer oude misschien schepenen-rechtspraak gewenscht. 133.

VEERTIENDE HOOFDSTUK. — **Koloniën** 135

Nederland behoort als koloniale mogendheid tot de wereldmachten van den eersten rang. 135. Geschiedenis van het ontstaan onzer Koloniën. 136. Het koloniaal bezit verhoogt ons staatkundig prestige. 137. De koloniale politiek staat met de staatkundige richting van het kabinet in nauw verband. 137. Het bestuur der Koloniën onder de Oost- en West-Indische Compagnieën. 138. Onderscheid tusschen Overzeesche bezittingen en Koloniën. 139. Resultaten van het bewind der Oost-Indische Compagnie. 140. Hare bezittingen werden in 1798 verklaard te zijn „bezittingen van den Staat". 141. Wijze van bestuur sinds de herwinning onzer nationale onafhankelijkheid. 142. Het cultuurstelsel. Oorsprong en doel. 142. Het Regeeringsreglement van 1854. — Particuliere cultuur. 144. Het grondbezit op Java is meerendeels communaal. 145. De agrarische Wet van 1870. 145. Het Indische belastingstelsel. 145. De West-Indische Koloniën. 146. Op

Blz.

welke wijze behooren Nederland's overzeesche bezittingen, naar eisch van het christelijk-historisch beginsel te worden bestuurd? 146. De Koloniën geen kroondomein, maar bezittingen van het Rijk. 148. De tijd is rijp om met het tot dusverre gevolgde stelsel van belastingheffing te breken. 148. Het gouvernements-cultuurstelsel dient plaats te maken voor dat der particuliere cultuur. 148. Uitgifte van gronden in erfpacht. 149. Opiumpacht — landrentenstelsel — heerendiensten. 149. Besnoeiing op de weelderige Indische huishouding. 149. Stelsel van belastingheffing volgens het antirevolutionair Program. 150. Kerstening van Indië behoort te zijn uitgangspunt van koloniaal beheer. 151. Vrijheid der Kerk en van de zending. 152. Inrichting van het Schoolwezen. 153. Verval der West-Indische bezittingen. 154. Verhouding tusschen Moederland en Koloniën. 154.

EERSTE HOOFDSTUK.

Beginselvastheid.

> De christelijk-historische richting in ons land heeft, zoo ik mij niet geheel bedrieg,ook voor deze wereld eene toekomst, zij heeft in elk geval daarin eene nog niet volbrachte roeping. Die toekomst, die roeping ligt in haar beginsel van leven in het binnenste.
>
> DA COSTA, Brief aan GROEN VAN PRINSTERER.

Het is dertig jaren geleden dat de zinsnede, welke als motto boven dit hoofdstuk staat geplaatst, vloeide uit de pen van den genialen christen-dichter, wiens profetische blik den toestand van kerk en maatschappij in menig opzicht zoo juist heeft geschetst. Zij wij gedurende dit tijdsverloop nader gekomen aan de verwezenlijking van het ideaal? Zeker niet, wanneer wij den toestand met een oppervlakkigen blik beschouwen. Onze eeuw van stofvergoding is arm aan idealen. Zij is gespeend aan geestdrift voor menig denkbeeld dat het voorgeslacht kon doen ontgloeien. Wij leven in den tijd der koude werkelijkheid, en verbeelden ons de zaken te beschouwen met practischen, nuchteren blik. Wij zeggen daarom met HILDEBRAND: „o, ik heb allen eerbied voor ons beter licht," maar wij gelooven met den schrijver der Camera Obscura „dat het geheel afsluiten dier bovennatuurlijke wereld; het volstrekt beperken der kinderlijke begrippen tot het gebied van het physiek mogelijke, zijne kwade zijde heeft, en in menige jeugdige ziel den grond legt tot een later scepticisme, rationalisme, of ten minste tot eene zekere koelheid voor eene menigte van zaken, die anders op het gemoed plegen te werken." [1])

Het nieuwmodisch onderwijs heeft de gewenschte vruchten gedragen, en voor een goed deel de bezieling voor het bovennatuurlijke bij het thans levende geslacht uitgedoofd. Zoo moest beginselvastheid plaats maken voor kansberekening; eigen overtuiging voor het zich schikken naar den heerschenden toon. [2]) Geheel

---

[1]) Cf. het hoofdstuk over den „Vooruitgang" als aanhangsel geplaatst, achter de volledige uitgave der Camera Obscura.

[2]) Wanhopen en daarom onverschillig zijn aan beginsels; toestemmen, onbeziens, in de meening van den dag; lijdelijk berusten in hetgeen

onze maatschappelijke toestand draagt daarvan de sporen. Wij ontwaren op elk gebied een zekere matheid, een weifeling, welke doortastende hervorming belet. Waar men den blik wendt, op het gebied van den Staat of van de Kerk, op dat van den handel of van het maatschappelijk leven, overal ontwaart men een onvoldaanheid met de bestaande toestanden, welke zich als een dreigend spook, dat onze rust in gevaar brengt, vertoont. Hoevele kabinetten zijn, sinds de invoering van het constitutioneele koningschap hier te lande niet versleten? Wij wijten dit minder aan het stelsel dan wel aan gemis van beginsel, dat ieder staatkundig systeem, ook het beste, ontzenuwt.

Het heeft ons ook in den lateren tijd, op parlementair gebied, niet aan mannen ontbroken, bedeeld met bekwaamheid en energie, welke vruchteloos getracht hebben de staatshulk naar veilige haven, of althans naar vasten koers, te sturen. Maar hun vaderlandslievende pogingen leden schipbreuk door gebrek aan voldoenden steun en waardeering der staatkundige partijen. Dikwijls werd ons het schouwspel geboden van een loopen met het hoofd tegen den muur; maar men kon er niet doorheen. De meest goedgezinde en doortastende hervormers werden verlamd in de volvoering hunner plannen. Baatzucht, kortzichtigheid, gemis aan vaderlandslievende zelfopoffering, onzelfstandigheid en meer dergelijke minder lofwaardige karaktertrekken worden niet zelden aangetroffen bij velen die geroepen zijn op de algemeene volksbelangen invloed uit te oefenen. Vandaar het verschijnsel dat wij niet vorderen in parlementairen groei, maar dat de toestand steeds benarder wordt. Stabiliteit om met vaste hand te regeeren, ontbreekt, bij gemis aan leiders en volgelingen die, volgens een wel afgebakend plan, een voorgesteld doel trachten te bereiken. [1]) Gouverner

---

men de orde van zaken gelieft te noemen; behartiging van materiëele belangen, met verwaarloozing en, waar het nuttig schijnt, met opoffering van al wat tot meer verhevene kringen behoort; ziedaar wat stelselmatig ongeloof, waar het onbelemmerd voortwerkt, eindelijk te weeg brengt; het karakteristieke van onzen tijd, in zoover de werking van het ongeloof zich daarin vertoont.

GROEN V. PRINSTERER, Beschouw. over Staats- en Volkerenrecht. blz. 10.

[1]) Vooral in Staats- en Volkerenrecht komt onverschilligheid voor beginsels op treffende wijs aan den dag. Al zijn er nog die voor den triumf van valsche begrippen toonen goed en bloed over te hebben; zij maken eene geringe minderheid uit. Te voren wilde men vrijheid ten koste van rust; thans rust, al gaat de vrijheid te niet. Vrijheid, waarheid en recht worden met ophef vermeld; maar zoodra het Staatsbelang, of de omstandigheden, of de noodzakelijkheid het eischt, met eene schaamteloosheid, waarvan totdusver geen voorbeeld geweest was, vertrapt. — Ook in het Volkerenrecht. Wat bestaat, hoedanig ook, te behouden, is hoofdregel geworden; daaraan zijn de onbetwistbaarste

c'est prévoir, dit schijnt meer en meer te worden vergeten. De staatkundige atmosfeer heeft veel overeenkomst met den toestand van een zenuwlijder, wiens hoogst prikkelbaar gestel tegen iedere doortastende kuur opziet, die, niet ongelijk aan de „Malade imaginaire" van MOLIÈRE overal en bij alles baat zoekt, zonder de ware oorzaak van zijn kwaal te bevroeden.

Dit gemis aan veerkracht is een gevolg van het prijsgeven der beginselen, welke Nederland weleer, onder den zegen van Boven, tot bloei en aanzien hebben gebracht. [1]) De christelijk-historische richting heeft de roeping die beginselen te handhaven, te belijden en te verdedigen. Naarmate de kennis er van bij de massa te loor ging, en eigen, zelfstandige overtuiging heeft plaats gemaakt voor het omhelzen van revolutionaire en socialistische ideën, is het haar taak ze in het ware licht te stellen, en hun proefhoudendheid te bepleiten. [2])

Wanneer wij de toestanden niet met een oppervlakkigen blik beschouwen, maar trachten door te dringen tot het verband tusschen oorzaak en gevolg, dan achten wij de stelling geenszins gewaagd, dat de christelijk-historische richting thans dichter dan dertig jaren geleden genaderd is aan het tijdstip, waarop zij geroepen wordt haar levensbeginsel in praktijk te brengen, en door middel van dat beginsel redding te bieden in den nood. Bij gemis

---

rechten ondergeschikt. Gerechtigheid, dacht men voorheen, moet gehandhaafd worden zelfs ten koste van den vrede; thans wordt de vrede bewaard, terwijl het recht niet in aanmerking komt. Men verzaakt niet altijd beginsels, o neen! men predikt ze, men neemt ze, waar ze nut kunnen doen, met gretigheid te baat, doch huichelarij wordt met de waarheid gepleegd en, in naam van het europeesch belang, verloochent men straks wat men even te voren verkondigen liet. t. a. p. blz. 13.

[1]) Godverzaking is oorzaak der beginselloosheid geweest. t. a. p. blz. 6.

[2]) Omdat wij ons beroepen in den Staat op de inzetting van God, in de Kerk op die leer der predikers en belijders van het evangelie der hervorming, die ook in Nederland tegenover Rome, Spanje en Frankrijk tot den bloede toe hebben getuigd, en door de kracht van het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods beschreven Woord, getriumfeerd, — daarom heeft men onze beginsels waar niet al van beschuldigd en verdacht? bepaaldelijk en tot walgens toe herhaaldelijk voorgesteld en uitgekreten als onpraktisch, als reactionair, en wederom als absolutistisch.

DA COSTA, Brief aan GROEN V. PRINSTERER. blz. 4.

Voorzeker niemand meer dan Gij (G. v. P.) stelt er prijs op dat beginselen en begrippen omtrent de diepste gronden van Staatsrecht en maatschappelijke orde tot een wel samenhangend geheel worden geordend, — dat de vraag ook theoretisch — wetenschappelijk worde uitgemaakt, of het Staatsrecht eener christennatie zijnen grondslag hebben kan en moet in den Bijbel, dan wel in een van Gods Woord onafhankelijk verstandsbegrip. t. a. p.

van beginselvastheid, en naarmate de ervaring der laatste jaren het onvermogen van het tot dusverre gevolgde systeem, om duurzaam in ééne richting te sturen, heeft aan het licht gebracht, wordt thans, meer dan vroeger wellicht, ernstig uitgezien van welke zijde de hulp zal opdagen om de staatshulk met vaste hand door de branding naar veilige haven te voeren.

Er zijn eigenlijk slechts twee grondbeginselen, uit welke alle staatkundige systema's hun oorsprong ontleenen, te weten dat der Godsopenbaring en dat der menschelijke rede. [1]) De revolutie is de vrucht van het laatste. Dit beginsel openbaart zich in verschillende stelsels welke, naarmate zij meer of minder konsekwent worden toegepast, een scherper kontrast met het eerstgenoemde beginsel vormen.

Zoowel het conservatisme als het liberalisme en radicalisme zijn loten van denzelfden stam. Zij verschillen van elkander gradueel, niet essentiëel. Het conservatisme is in den grond niets anders dan een achterlijke vorm van het liberalisme; het radicalisme, dat zich thans in den vorm van socialisme en nihilisme openbaart, is van dit stelsel slechts een logische toepassing. Hoe de voorstanders dezer verschillende stelsels ook de onderlinge verwantschap mogen ontkennen, toch valt de solidariteit niet te loochenen, want allen erkennen de menschelijke rede als den hoogsten factor. In hun theorie is voor de leer der Godsopenbaring geen plaats. Wanneer het conservatisme aan den godsdienst nog gaarne een plaats in zijn stelsel toekent, dan verloochent dit in de praktijk toch het wezen er van, daar ook zijn volgelingen zich niet onvoorwaardelijk binden aan de uitspraken der H. Schrift, maar deze liefst buiten de politiek willen houden.

---

[1]) Die politischen Parteien scheide ich nach ihrem fundamentalen Gegensatz in die Parteien der Revolution und die Parteien der Legitimität.

STAHL, die gegenwartige Parteien in Staat und Kirche. s. 2.

De Christenen weten dat de menschelijke rede door onredelijke en onzedelijke begeerten beheerscht wordt; door vooroordeel verblind is; door vrees en ijdelheid op den verkeerden weg wordt geleid; in één woord door de zonde is bedorven. Zij trachten hun rede en hun persoonlijkheid te zuiveren door voortdurend in aanraking te blijven met Gods Woord, en gaan uit van het bestaan van een levenden God, die hen regeert en leidt. Vandaar hunne gehoorzaamheid aan de Goddelijke wet, en als gevolg daarvan, ook aan de menschelijke wetten, voor zoover deze op de Goddelijke wet berusten. Vandaar ook hun onderworpenheid aan God.

Hunne tegenstanders echter meenen op zichzelven te kunnen staan; zij zien niet in dat zij, zóó staande, voortdurend afglijden, totdat al het gezag van de overheid en alle eerbied voor de wet verdwenen, en alleen de macht, de kracht van den sterkste overgebleven zal zijn.

De SAVORNIN LOHMAN, Wat wil de antirevolutionaire partij? blz. 10.

Ook Rome staat op dezen zelfden bodem, voorzoover het de uitspraken van Gods Woord aan die der Kerk ondergeschikt maakt, en de Pauselijke onfeilbaarheid leert.

Waar het stelsel, dat de rede als hoogste wetgeefster huldigt, op uitloopt, leert ons zoowel de oude als de nieuwe geschiedenis. Waar de volken der oudheid zich trachtten te verheffen tot het ideaal van volkomenheid, leidden uitwendige voorspoed en stoffelijke bloei vaak tot een toestand van ongebondenheid en zedelijk verval welke den ondergang der voormalige groote wereldrijken tengevolge had. [1]) De natiën hebben onder dit stelsel dan ook niet het ideaal van geluk kunnen bereiken, dat men zich had voorgespiegeld. De oude Egyptische, Babylonische en Perzische rijken, het Macedonische, Grieksche en Romeinsche rijk, leveren daarvan zoowel de bewijzen als de latere Fransche omwenteling aan het einde der voorgaande eeuw, en de socialistische en nihilistische woelingen in Frankrijk en Rusland in den tegenwoordigen tijd.

Tegenover dit beginsel staat dat der Godsopenbaring. Wij vinden het uitgedrukt in het woord van SCHUBERT: „Gott ist es, welcher der Dinge Anfänge in seine Hand hält; darum wer diese gefunden, der hat Gott gefunden." De anti-revolutionair huldigt hetzelve omdat het levensbeginsel in zijn binnenste is geworden. Hij beschouwt de wereldgebeurtenissen bij het licht van Gods Woord, en toetst de vraagstukken des tijds aan deze voor hem onfeilbare kenbron. [2])

Van dit standpunt uitgaande is de Bijbel het hoogste Wetboek, 't welk voor allerlei levenstoestanden generale grondregels biedt. De christelijk-historische richting heeft de roeping dit haar heilig levensbeginsel naar buiten te openbaren en in de werkelijkheid toe te passen. [3]) Doch niet vóórdat de machteloosheid der andere

---

[1]) Onze oudste bekende voorzaten schroomden meer de bedorven zeden in de Staatregeering der Romeinen, dan derzelver wapenen.
VAN DE SPIEGEL, over den oorsprong der vad. rechten. blz. 43.

[2]) Al wat tot de echte kennis van Openbaring en Geschiedenis leidt, is anti-revolutionair; strekt om de tooverkracht van den zwijmeldrank ook onzer dagen te ontgaan.
GROEN VAN PRINSTERER, Ongeloof en Revolutie. blz. 25.

[3]) Wat we, krachtens ons beginsel, hardnekkig en zonder kwartier bestrijden, is de poging om in en om den mensch, eerst in zijn hoofd en hart, en dan om hem in zijn huis en land, de gedaante der dingen algeheellijk te veranderen; een staat van zaken in het leven te willen roepen, die vlak het tegendeel is van wat tot dusver alle eeuwen door geloofd, geliefd en beleden is; en als gevolg van dien nieuwen toestand ons te voeren naar eene volkomene emancipatie der volkeren van onder het souverein gezag en de rechts-autoriteit van den Almachtigen God.
KUYPER, Ons Program. blz. 25.

stelsels is gebleken, en men elders vruchteloos naar hulp heeft uitgezien, zal zij hierin slagen. [1]) Want dit beginsel eischt het gevangen leggen van de gedachten des menschen onder de gehoorzaamheid van Jezus Christus. Het leert dat de wijsheid der wereld dwaasheid is bij God. Steeds is de menschelijke wijsheid tegen dit stelsel gekant geweest, omdat het strijdt tegen de eigenliefde der menschelijke natuur. Deze wil God van den troon stooten en zichzelve tot God verheffen. Waar alle menschen gelijke rechten hebben wordt de maatschappelijke samenleving eenvoudig een parodie, en vervalt men noodwendig tot tyrannie en slavernij. Daarin ligt het geluk der menschheid immers niet verscholen? Integendeel,

„de revolutie is een monster dat ontzind
zijn kind'ren teelt en zelf verslindt."

Daartegenover staat het levensbeginsel dat wortelt in God, en dat den menschelijken wil ondergeschikt doet zijn aan dien van zijn Schepper; het beginsel 't welk erkent dat, om den strijd des levens te kunnen voeren, een vaste bodem noodig is voor den voet om denzelven voor uitglijden te bewaren. Die bodem is Gods Woord. Waar dit Woord is eene lamp voor den voet, een licht voor het pad, daar worden alle hindernissen overkomen. Het is den tijdgeest niet mogen gelukken dit beginsel te dooden. Het openbaart zich sinds de Paradijsbelofte als een tegen allen.

Het Nederland der Zeventiende eeuw [2]) teekent ons een gansch

---

1) De naam zelve van beginsels brengt bij velen huivering en ontsteltenis teweeg. Er niets meer van te hooren, is hun wensch; zij zouden de waarheid willen verbannen, omdat de leugen schadelijk is geweest; zij meenen dat men door het leven uit te blusschen den lijder geneest. Gelukkig dat terugkeeren tot de bron der waarheid beter geneesmiddel is.
GROEN VAN PRINSTERER, Proeve ov. de middelen waardoor de waarheid wordt gekend. 2e dr. blz. 13.

2) Een feit is het, dat Nederland op èlk gebied en èlk terrein van menschelijken arbeid, van menschelijke studie en van menschelijk leven toen het grootst, toen het meest zich zelf geweest is. Heel Europa erkent aan de hand der historie, dat we destijds het fijnst en het edelst bewerktuigde landsdeel van heel dit werelddeel vormden.
KUYPER, Ons Program. blz. 29.

Plus j'ai tâché de saisir les traits fondamentaux de notre vie nationale et plus aussi j'ai admiré les resultats de cette soumission sans réserve à la Parole de Dieu, de ce dévouement actif et énergique, ayant sa source dans une confiance illimitée aux promesses de l'Eternel, de ce puritanisme chrétien.
GROEN VAN PRINSTERER, La Hollande et l'influence de CALVIN. p. 6.

Nos libertés populaires, notre indépendance nationale, notre prospérité, ces magnifiques résultats, la Hollande les doit au protestantisme scrupuleusement biblique, à cette assurance de la foi scrupuleusement obeissante, qui bannit toute autre crainte par la crainte filiale de l'Eternel. ibid. p. 8.

ander beeld dan dat der negentiende. Toen veerkracht, zelfopoffering en vaderlandsliefde; ondanks de millioenen voor den onafhankelijkheidsstrijd benoodigd, vloeiden schatten in de beurs van den koopman; ondernemings- en handelsgeest verspreidden welvaart onder de burgerij. Onze diplomatie toongeefster onder de Staten van Europa; de vloot de eerste in rang; rijke, winstgevende koloniën; godsdienstige bloei, zich kenmerkende door eenvoud van zeden, trouw en spaarzaamheid; milddadigheid, die zich openbaarde door het stichten van instellingen ten behoeve van armen en lijdenden.

Thans een bodemlooze schatkist met jaarlijksche tekorten; handel en nijverheid kwijnende; de burgerij achteruit gaande; in den raad der groote Mogendheden geen stem; de gewetensvrijheid, dat weleer zoo kostelijk kleinood, door menig punt van wetgeving verkort; de zedelijkheid dalende; dronkenschap, ontucht en bankroeten aan de orde van den dag; het parlementair regeeringstelsel door inwendige partijschappen verzwakt; ongeloofs-theorieën verkondigd, zoowel van de kansels als in 's lands raadzaal en in de vergaderingen der werklieden; de godsdienst bij velen in verval.

Waar de verschillende wijsgeerige stelsels, welke de vrucht zijn der menschelijke rede, elkander vervingen of wijzigden, daar bleef het beginsel, hetwelk de ware wijsheid uit God erkent te zijn, onder alle tijden en wereldstreken onveranderlijk hetzelfde. De antirevolutionair noemt dit de ware wetenschap. Het is zijn sjibboleth.

Het beginsel dat zijn oorsprong vindt in God is onveranderlijk, gelijk het Goddelijk Wezen zelf. Maar ieder stelsel van menschelijke vinding is onvolkomen, en mitsdien veranderlijk. Hier ligt de klove tusschen de antirevolutionaire en de revolutionaire staatsleer. Deze laatste richt de wetgeving in naar het goedvinden der meerderheid, volgens den drang van het oogenblik, maar geenszins naar vaste wetten. Dit heet de utiliteitspolitiek. [1])

---

[1]) Het zou een belangrijk onderzoek zijn, wanneer iemand zich de moeite gaf na te gaan hoe de meeste dwalingen der schrijvers over Staatsrecht met de gebeurtenissen die zij aanschouwd of van het naastvoorgaand geslacht gehoord hadden, in verband hebben gestaan. Zoo zouden wij ontwaren dat de stelsels der meestberoemden het eigenaardig product van hunnen leeftijd geweest zijn; en tevens zou men er uit kunnen leeren hoe gevaarlijk het is zich wapenloos over te geven aan de indrukken van hetgeen ons omringt; zich niet te beijveren om elders een tegenwicht te zoeken; niet gedachtig te wezen aan hetgeen zoo terecht aangemerkt is: „C'est par l'esprit des siècles que l'esprit du siècle doit être jugé".

GROEN VAN PRINSTERER, Ongeloof en Revolutie. blz. 25.

Het echte Staatsrecht wordt door de gansche historie gestaafd. De ervaring is de proef op de som; zij waarschuwt wanneer de theorie

De antirevolutionaire staatsleer erkent God als den hoogsten Wetgever. Zoowel bij de wetgeving als bij het bestuur des lands moet alzoo in de eerste plaats op het Goddelijk gebod worden achtgegeven. Geen menschelijke verordening mag daarmede in strijd zijn. Waar Gods Woord algemeene voorschriften geeft, blijft de toepassing in de détails aan 's menschen regeling overgelaten; [1]) mits het hoofdbeginsel daarbij steeds worde in het oog gehouden. [2]) Daarom is de antirevolutionaire staatsleer toepasselijk voor allerei tijden en levensvormen. Zij is niet enghartig aan bepaalde toestanden gebonden, maar biedt ruimte voor de verschillende maatschappelijke behoeften, naar gelang der tijdsomstandigheden. [3])

Het antirevolutionair beginsel houdt rekening met de ontwikkeling der menschheid. In stede van die ontwikkeling in den weg te staan, is het daaraan bevorderlijk. Daarom is in dit stelsel plaats voor iederen wettelijk geordenden regeeringsvorm, zoowel voor den monarchalen als voor den republiekeinschen, mits het grondbeginsel, de souvereiniteit bij Gods genade, worde gehandhaafd. Het huldigt de leer van het Goddelijk recht der overheid, in tegenstelling van die der volkssouvereiniteit. [4])

---

afdwalen zou; zij is de toets, waardoor de onbedriegelijkheid der afgetrokken begrippen kan worden erkend.

GROEN VAN PRINSTERER, Besch. ov. Staats- en Volkerenrecht. blz. 160.

[1]) De vreeze des Heeren is het beginsel der wetenschap; maar het beginsel der wetenschap is de geheele wetenschap niet; deze wordt gevormd ook uit de overige bestanddeelen waarin zich het beginsel ontwikkelt. In de evangelische waarheid ligt de zuurdeesem; maar om het voedzame en smakelijke brood te verkrijgen wordt bij den zuurdeesem het deeg ook vereischt. Het deeg der wetenschap is noodig, zoo men prijs op degelijkheid stelt.

GROEN VAN PRINSTERER, Ongeloof en revolutie. blz. 11.

[2]) Over de toepassing der goddelijke wet moge vaak verschil van gevoelen bestaan; wat recht is moge soms twijfelachtig kunnen zijn, en ter beslissing overgelaten moeten worden aan eene meerderheid; — maar dat er eene goddelijke wet is, die alle partijen onvoorwaardelijk bindt, daarover bestaat bij den antirevolutionair geen twijfel.

DE SAVORNIN LOHMAN, Wat wil de antirev. partij? blz. 12.

[3]) Ook wij willen (met God en zijne waarheid en zijnen zegen!) niet achterwaarts, maar voorwaarts! Alles wat, hetzij dan door goede of door kwade werktuigen, onder het hooge Godsbestuur eenmaal in waarheid eene blijkbaar gevestigde en in Zijnen raad opgenomene zaak geworden is, dat nemen wij gaarne, dat nemen wij gretig en dankbaar of geloovig ook in onze stelsels of uitzichten voor het welzijn, de toekomst van kerk en wereld en vaderland op. Geen enkele van onwaarheid overtuigde stelling of bewijsvoering verlangen wij in onze Godsdienst of Godgeleerdheid, in onze Staatsleer of hare toepassing, terug. Geen enkele waarheid, door de wrijving en schudding der tijden en der partijen aan het licht gekomen, wenschen wij ter zijde te leggen, onbemerkt of ongebruikt te laten.

DA COSTA, Brief aan GROEN V. PRINSTERER. blz. 18.

[4]) Vraagt gij naar het wezen van den Staat? Men had tot kenmerk

Op het stuk van wetgeving eischt het antirevolutionair beginsel handhaving van de eere Gods als eerste plicht voor vorst en onderdaan, [1]) en nitsdien zelfstandigheid der kerk; vrijheid van onderwijs; handhaving van den eed en van de doodstraf; toezicht van overheidswege op de publieke zedelijkheid; eerbiediging van gemoedsbezwaren.

Dit beginsel beaamt den gulden regel dat de natiën niet bestaan ter wille van de vorsten, maar dat de Overheid, als Gods dienares, gehouden is hare onderdanen, als oorspronkelijk naar Zijn beeld geschapen, te regeeren en te beschermen; het kwaad te straffen, en de ontwikkeling van het goede in haar kring, zonder overschrijding harer wettelijke bevoegdheid, te bevorderen. [2])

Naarmate de maatschappij door het loslaten der beginselen, die alleen tot waarachtig volksgeluk kunnen leiden, te dieper is gezonken, breekt de tijd voor de antirevolutionaire richting aan om haar beginselen, als staatkundige partij, in het leven toe te passen. Door de omstandigheden gevormd, door de ervaring geleerd, heeft zij van lieverlede hare grondgedachten belijnd en onder staatkundige formules gebracht. Van de toewijding en de volharding harer volgelingen zal, voor een niet gering deel, het behalen van de zegepraal afhangen. Het beginsel zelf, is, de ervaring van alle eeuwen leert het, waar dit getrouw werd uitgevoerd, gebleken proefhoudend te zijn. [3]) Gods zegen is op het onderhouden van

---

der souvereiniteit de onafhankelijkheid van het gezag. — Vraagt gij naar den oorsprong? Men wist dat de Staat niet van menschelijk maaksel, maar van Goddelijke instelling was; met de natuur en met de behoefte der gevallen menschheid in onafscheidelijk verband. — Vraagt gij naar de ontwikkeling van den Staat in de verscheidenheid zijner vormen? Men wist dat de vermenigvuldiging den stam en de natuurlijke uitbreiding van den stam het Patriarchaal gezag, ook in den vorm der machtigste Rijken doet ontstaan; dat het geweld der wapenen, of de uitgestrektheid van landbezit, of de hulde welke door de volken aan gerechtigheid en wijsheid gebracht wordt, de grondslag van vermogen en heerschappij geweest is. Dat, zoo aldus de Vorst het middenpunt, de ziel en het levensbeginsel der Monarchie is, er zich ook dikwerf vereenigingen tot een Gemeenebest hebben gevormd, alwaar de Souvereiniteit aan de Gemeente behoort, door wier goedvinden en opdracht, een Republikeinsch beheer zich in de hand eener gekozen Overheid bevindt.
GROEN V. PRINSTERER, Ongeloof en revolutie. blz. 43.

[1]) Het recht is in Gods wezen gegrond. Godverzaking brengt rechtverzaking te weeg.
GROEN V. PRINSTERER, Besch. ov. Staats- en Volkerenrecht. blz. 149.

[2]) Eigenlijk is het staatsrecht slechts de toepassing der algemeene Goddelijke wet van gerechtigheid en liefde op het wezen van de Staten welke „von allen übrigen Verhältniszen und Verknüpfungen der Menschen nicht ihrer Natur, sondern nur dem Grade nach verschieden sind". VON HALLER.

[3]) Waar leven in het binnenste is, daar is ook wasdom, ontwikkeling.

Zijne geboden toegezegd. De belofte, welke tevens eene bedreiging in zich sluit: „Wie Mij eeren die zal Ik eeren; maar wie Mij versmaden zullen licht geacht worden" is voor alle menschen en tijden geldend.

De eenzelvigheid van den wortel lijdt bij jaarlijksche ontwikkeling van blad, bloem en vrucht geen gevaar..... De christelijk-historische richting, bepaaldelijk uit dit standpunt beschouwd, heeft (met God!) eene schoone taak om te vervullen vóór zich. Hare roeping is: op den rotsteen der e e u w e n duurzaamheid, — op den bodem van Evangelie en Hervorming vruchtbaarheid voor eene e e u w i g h e i d te geven, — aan het voortbrengsel der e e u w.

DA COSTA, Brief aan GROEN VAN PRINSTERER. blz. 71.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Partijbeleid.

> De verhouding der partijen, zal, nu de moderne richting, met afwerping van elken sluier, te voorschijn treedt, noodwendig verandering ondergaan.
>
> GROEN VAN PRINSTERER, Parlem. Studiën en Schetsen.

Staatkundige partijen zijn in den constitutioneelen Staat onmisbaar. Zij maken er een wezenlijk bestanddeel van uit, en worden daarin door de omstandigheden geboren. Onder een autocratischen of oligargischen regeeringsvorm kunnen de partijen zich nooit zoo vrij ontwikkelen als onder een republikeinschen of constitutioneelen. Hier hebben zij niet slechts recht van bestaan, maar de aard dezer staatsinrichting brengt hunne vorming als van zelve mede. Zij is eene onmiskenbare levensvoorwaarde voor het wezen van zoodanigen staatsvorm. In het stelsel der onbeperkte alleenheerschappij is voor partijgroepeering geen plaats. Iedere poging dan beproefd om staatkundige meeningen bij anderen ingang te doen vinden, of deze te doen omhelzen, laadt allicht den schijn van rebellie op zich, loopt daarop uit, of leidt tot een negatief resultaat.

Geheel anders is de toestand in een land waar het gezag op constitutioneele grondslagen rust; waar, gelijk in ons land en in Engeland het volk door zijne vertegenwoordigers geroepen wordt omtrent de wetgeving des lands en het beheer der geldmiddelen te raadplegen met den souverein; of waar het souverein gezag, gelijk in de Zwitsersche republiek en in Amerika, door de uit het volk gekozen overheidspersonen wordt uitgeoefend. Daar vormen de partijen zich uit den drang der omstandigheden. Zij zijn voor den bloei van zoodanige Staten even onmisbaar, als de invloed van zon en maan op den groei van het plantenrijk onontbeerlijk is.

Beginselen roepen partijen in het leven. Personen, welke door hetzelfde beginsel worden gedreven, en dit in het maatschappelijk leven trachten toe te passen, vormen zich, bewust of onbewust, tot partijgroep. Naarmate het beginsel, rondom hetwelke zij zich scharen, levensvatbaarheid bezit, of met talent wordt bepleit, wint

de partij aan invloed en levensduur. Daar de menschen van onderscheidene beginselen uitgaan, volgt hieruit dat, naarmate het staatkundig bewustzijn eener natie zich ontwikkelt, partijformatie plaats vindt.

Zoodanige partijschakeering zal, wanneer zij niet in partijschappen ontaardt, een heilzamen invloed kunnen uitoefenen op den algemeenen gang van zaken. [1]) De bekwaamsten uit iedere staatkundige partij zijn uiteraard de aangewezen personen welke den meesten invloed op het publieke leven uitoefenen. Het verschil van levensbeschouwing, ook dikwijls de uiteenloopende maatschappelijke behoeften, welke partijen doen ontstaan of wijzigen, oefenen bij het bestuur des lands en bij het maken van wetten een heilzamen invloed op de regeering uit. Zij zijn een prikkel voor hen die tot regeeren zijn geroepen om niet stil te zitten, maar voort te gaan op den goeden weg, of om waar deze is verlaten, terug te keeren.

Het bestaan van staatkundige partijen waarborgt, in vele gevallen, het uitoefenen eener heilzame kritiek omtrent de regeeringsmaatregelen en voorstellen. In den constitutioneelen Staat kan de Vorst niet regeeren met een Ministerie, dat geen steun vindt bij de meerderheid van het parlement; dus is het natuurlijk gevolg dat de raadslieden der Kroon afwisselen naarmate de eene of andere politieke zienswijze den boventoon heeft. Naarmate de partijen scherper belijnd zijn, en van gezonde, zelfstandige beginselen uitgaan, zal de politieke atmosfeer meer zuiver zijn.

Partijen worden uit de omstandigheden geboren. Mitsdien vormen en vervormen zij zich naar gelang de onderlinge maatschappelijke verhoudingen zich wijzigen. De voormalige staatspartijen hier te lande ondergingen in den laatsten tijd eene groote verandering. De moderne wereldbeschouwing heeft nieuwe partijen in het leven geroepen, en oude doen verdwijnen. [2]) De groote liberale partij lost zich van heverlede op in nieuwe schakeeringen, welke meer geavanceerde denkbeelden belijden. Zij draagt in haar boezem

---

[1]) Zoo noodig en nuttig als de partijen in het vrije staatsleven zijn, zoo onnoodig en verderfelijk zijn de facties. In het gezonde leven der volken ontwikkelen zich partijen, in hun ziekelijken toestand worden facties machtig. De partijen bevorderen het welzijn van den Staat, de facties overheeren hem.

BLUNTSCHLI, de politieke partijen. blz. 9.

[2]) Der verworrene Kampf, der sich jetzt über das kirchliche, politische und sociale Gebiet als über seine verschiedenen Schlachtfelder verbreitet, ist in letzter Instanz doch nur Ein Kampf um Eine Entscheidung, um die Entscheidung, wer der Herr der sittlichen Welt sei, die Ordnung Gottes oder der Wille des Menschen.

STAHL, die gegenwärtigen Parteien in Staat und Kirche. s. 4.

twee richtingen welke onderling om den voorrang strijden. Het zijn die van het staatsalvermogen en die van het volksalvermogen. De doctrinaire en de minder geavanceerde liberalen lossen zich op in de oude conservatieve partij. Men kan hen conservatief-liberalen of liberaal-conservatieven noemen.

De antirevolutionaire partij, welke door den drang der omstandigheden geboren, uit kracht van haar inwendig levensbeginsel als staatkundige richting is opgetreden, wordt door één grondgedachte geleid, die van de souvereiniteit Gods. [1]) De toepassing van dit beginsel laat ruimte voor velerlei nuanceering. Want men kan zeer goed, met anderen, God als den hoogsten Wetgever huldigen, en evenwel omtrent de sociale vraagstukken eene onderscheidene zienswijze zijn toegedaan. De antirevolutionaire is eigenlijk de christelijke partij. Christenen kunnen op politiek gebied zoowel aan een conservatief- als aan een liberaal stelsel de voorkeur geven. [2]) De christelijke wet geeft algemeene grondregels; zij laat de détails vrij. Zoowel voor het vrijhandelsstelsel als voor het protectionistisch systeem is in haar kader plaats. De christen kan evengoed een constitutioneel koningschap als een republiekeinschen regeeringsvorm huldigen. Het doet aan den grond van zijn geloof geen schade of militie dan wel algemeene dienstplicht door de wetgeving wordt voorgeschreven.

Voor den christen komt het er op aan dat alle zaken bezien worden bij het licht van Gods Woord, en dat de beginselen, waarnaar wordt geregeerd, aan dat Woord worden getoetst. Het miskennen van deze waarheid door de toongevende staatslieden

---

[1]) Over de toepassing der goddelijke wet moge vaak verschil van gevoelen bestaan; wat recht is moge soms twijfelachtig kunnen zijn, en ter beslissing overgelaten moeten worden aan eene meerderheid; — maar dat er een goddelijke wet is, die alle partijen onvoorwaardelijk bindt, daarover bestaat bij den antirevolutionair geen twijfel. Bij zijn tegenstander wel.

DE SAVORNIN LOHMAN, Wat wil de antirev. partij? blz. 12.

[2]) Ook onder ons, Antirevolutionairen, zijn er van reactionairen zin, die met BILDERDIJK de dingen van eertijds terug wenschten. Er zijn conservatieven, die het christelijke van onze staatsinstellingen liefst handhaven in den bestaanden vorm. Er zijn Liberalen, die gaandeweg de Christelijke traditie met het moderne leven in harmonie zoeken te brengen. Er zijn concilianten, wien het „vredebest", boven alles gaat. Er zijn radicalen onder ons, die, de voosheid van de oude planten inziende, wel bewust de nieuwe orde der dingen inroepen. En er zijn ultra-radicalen, die, voor niets terugdeinzend, aan de gevaren herinneren, die de Reformatie te Munster beliep. Ook deze schakeeringen nu kan men gevoegelijk tot twee hoofdgroepen terugbrengen, die we slechts om spraakverwarring te voorkomen niet als conservatief en liberaal, maar als droite en gauche, met DA COSTA, hebben aangeduid.

KUYPER, Ons Program. blz. 1229.

heeft de antirevolutionaire partij, als eene staatkundige, in het leven geroepen. [1]) Om met succes op te treden is het daarom noodig dat zij, die zich op den bodem van geloof en openbaring plaatsen, zich onderling verstaan omtrent de te volgen gedragslijn, waarnaar deze beginselen in het leven kunnen worden toegepast.

Met het antirevolutionair Program te aanvaarden is de christelijk-historische richting als staatkundige partij georganiseerd. Dit Program ontvouwt in breede trekken de beginselen waaraan alle vraagstukken van regeeringsbeleid kunnen worden getoetst. Het brengt de individuen in een gemeenschappelijk verband, en ontplooit voor bondgenoot en tegenstander een zichtbaar blazoen. Wie de staatkundige en maatschappelijke vraagstukken wil zien opgelost volgens de uitspraken der H. Schrift, kan zich in dit Program te huis vinden. Het is in zoo milden geest opgesteld dat er, bij eenheid van grondslag, ook bij dissentieerende meening omtrent de détails, vrijheid tot wrijving van gedachten onder de broederen overblijft. Een Program dus, dat in harmonie met het wezen der antirevolutionaire richting, de kracht van het inwendig levensbeginsel naar buiten tracht te openbaren; dat, in stede van door den killen adem des doods alles te verstijven wat zich niet binnen eng afgebakende lijnen kan plooien, integendeel hetgeen leven uit God heeft ontvangen, zoekt tot ontwikkeling te brengen, en zich te doen ontplooien naar zijn aard.

Deze eigenaardigheid van haar beginsel brengt mede dat de antirevolutionaire partij er steeds op bedacht behoort te zijn om, behoudens eigen zelfstandigheid, andere staatkundige partijen te steunen of te bestrijden.

Het Nederlandsch conservatisme is in aard en wezen eigenlijk een verwaterd liberalisme, wat minder sterk geprononceerd, minder logisch geformuleerd, doch in den grond even fel gekant tegen de christelijk-historische beginselen. Telkens wanneer de liberale partij tot verder regeeren machteloos bleek, zagen wij de conservatieve staatslieden aan het roer om te trachten de aan den grond geraakte staatshulk weder vlot te krijgen. Doch het mocht hun niet gelukken het scheepje in het ruime sop te brengen en

---

[1]) De Christenen vormen geen staatkundige partij. De belijdenis van den Christus doelt op eene hoogere orde van dingen dan dit aardsche leven. Slechts in zooverre de belijders van Jezus tevens burgers van den Staat zijn, kan het, gelijk thans, hun plicht en roeping wezen, om zich ter verdediging van de ware staatkundige beginselen, indien ieder ander ze in den steek laat, te vereenigen en te organiseeren als een partij met politiek karakter.

t. a. p. blz. 1228.

naar de veilige haven te sturen. Hoogstens kwam men door laveeren en zwenken weder een weinigje vooruit, en gaf het roer dan aan andere staatslieden over.

Gemis aan leidend beginsel dwong de conservatieve staatslieden hun tegenstanders naar de oogen te zien. Door geven en nemen, door terzijdestelling vaak van vroeger beleden beginsel, werd het parlementaire leven gerekt; doch de politieke atmosfeer niet gezuiverd. Belangrijke hervormingen kwamen onder hun bestuur niet tot stand; nieuwe teleurstelling werd gevoegd bij de vroegere; de thermometer onzer politieke moraliteit daalde nog eenige graden lager; in plaats van zedelijke winste, werd de malaise grooter, en raakten onze staatslieden het spoor hoe langer zoo meer bijster.

De conservatieven stonden zoowel de vrijmaking der kerk als die der school in den weg. De corruptie in de kerk vond bij deze richting eer steun dan bestrijding. Niet geënt op den wortel des christelijken geloofs, vinden de schreiendste nooden des volks, waar zij het wezen van den godsdienst raken, bij de conservatieven weinig sympathie, dikwerf tegenkanting. Regeertalent moge hun al niet worden ontzegd, een brevet van bekwaamheid hun uitreiken, op het stuk van beginsel, mogen wij niet.

Sinds de liberale partij met de christelijke beginselen gaandeweg heeft gebroken, [1]) en zij haar traditie van recht voor allen, tengevolge eener heillooze schoolwetpolitiek, stelselmatig verloochent, snijdt zij voor de christelijk-historische richting den weg af om met haar saam te werken omtrent menig politiek of economisch vraagstuk dat oplossing eischt. Waar de levensbeschouwing tusschen beide richtingen steeds wijder uiteen loopt, daar wordt overeenstemming omtrent bepaalde punten immer moeielijker gemaakt. Uit een antirevolutionair oogpunt verdient elke regeeringsmaatregel afkeuring, wanneer het middel, waardoor men het doel tracht te bereiken, revolutionair is.

De partij, welke de leer van het staatsalvermogen huldigt, is principiëel gekant tegen het christelijk-historisch beginsel. Dit laatste eischt, uit kracht van het goddelijk recht, de individueele vrijheid. Gene maakt alle rechten ondergeschikt aan den dwang van den Staat. Het is de herleving van het oude heidendom in nieuwen vorm.

---

[1]) Eeuwen lang achtte men de kennis des rechts niet van menschelijk verstand of inzicht alleen afhankelijk, maar van de notitia rerum humanarum et divinarum. Thans oordeelen velen dat in zaken van regeering het vereenigd achtslaan op menschelijke en goddelijke dingen niet past, en stellen de laatsten ter zijde.
ELOUT VAN SOETERWOUDE, Redev. Stat.-Gen. Bijbl. 1879/80 blz. 44.

De andere daaraan verwante strooming, welke het gezag niet bij den Staat maar bij het volk wil doen berusten, is in dezen tijd opgetreden onder de benaming van sociale democratie. Hare volgelingen verwerpen evenzeer het Goddelijk gezag. Beide partijen openbaren, als loten van dénzelfden stam, haar rationalistisch karakter.

Van het samengaan der antirevolutionairen met deze partijen kan geen sprake zijn. Wij achten zelfs de stelling uit te spreken niet gewaagd dat de christelijke staatspartij met deze beide richtingen eerlang een strijd tot den bloede zal hebben te voeren waarbij het beginsel, dat in God zijn kracht en sterkte zoekt, een vuurproef zal hebben te doorstaan.

De roomsch-katholieken hebben zich hier te lande tot dusverre niet als staatkundige partij georganiseerd. Verschillende oorzaken hebben daartoe medegewerkt. [1]) Wellicht ook het besef „dat de katholieke geloofsleer aan alle staatkundige richtingen, die niets anders dan staatkundige richtingen zijn, volkomen vrijheid en ruimte van beweging laat" en „dat de katholieke Nederlanders altijd, ook zonder partijorganisatie een min of meer zelfstandige plaats in de Nederlandsche staatkunde hebben ingenomen." [2]) Thans begint zich ook van die zijde drang tot partijformatie te openbaren. In hoeverre de eenheid, welke de roomschen als kerkelijke partij verbindt, ook een staatkundige organisatie zal mogelijk maken, moet de toekomst leeren. Volgens een hunner meest gezaghebbende schrijvers maken de katholieken een politieke persoonlijkheid uit. [3])

Ofschoon de tijden lang zijn vervlogen dat het „liever Turksch dan paapsch" uit den mond der gereformeerden werd vernomen, ligt tusschen Rome en Dordt echter eene diepe klove. Het beginsel der hervorming, dat vrij onderzoek eischt, en geen gezag erkent tusschen God en het geweten [4]) is in strijd met het gevoelen dat

---

[1]) Het juiste en treffende antwoord ligt in een eigenaardigheid van het Katholieke leven. Wanneer ten onzent het verschil van meening tusschen de vertegenwoordigers der Katholieken op staatkundig gebied zoo openbaar en zoo fel in het licht trad, dat dringender en dringender de kreet opging; „vereenigt U!" dan luidde het bekende antwoord: „Geen nood, op de groote punten heerscht éenheid."

SCHAEPMAN, een katholieke partij. blz. 9.

[2]) Cf. SCHAEPMAN, een katholieke partij. blz. 10 en 24.

[3]) BROERE.

[4]) Der Protestantismus ist ein Princip der Innerlichkeit, der gesteigerten Persönlichkeit, also der Subjektivität, er beruht auf der innersten Sammlung und Einkehr des Menschen in sich, auf seiner tiefsten Selbstbewusztheit und Selbstthätigkeit.

STAHL, Die gegenw. Parteien in Staat und Kirche. s. 382.

de interpretatie der H. Schrift aan de uitspraak der roomsche kerk ondergeschikt maakt, [1]) en aan het dogma der pauselijke onfeilbaarheid.

Evenwel is er, bij groot verschil tusschen de christelijk-historische richting en de roomschen, op menig punt ook overeenstemming, waar het betreft de bestrijding eener niets ontziende ongeloofstheorie, welke met de bovennatuurlijke wijsbegeerte spot en geen ander gezag erkent dan dat der menschelijke rede. [2]) Zoowel daartegen als tegen het miskennen van de rechten der minderheden wordt van beide zijden tegen de liberale fractiën te velde getrokken. Een logisch gevolg van dezen toestand is dat in de laatste jaren de antirevolutionairen en de roomschen bij de stembus dikwijls eene lijn trokken. Niet met het doel eigen zelfstandigheid prijs te geven, of om een bondgenootschap te vormen; maar uit kracht van zelfbehoud, teneinde het illiberale dwangjuk, waaronder een deel der natie gebukt gaat, af te schudden. [3])

Zoolang de schoolkwestie niet van de baan komt, en men aan de wetgeving meer en meer haar Christelijk karakter wil ontnemen, achten wij het een gevolg door de omstandigheden geboden, dat allen, die zich op den bodem van geloof en openbaring plaatsen, op dit gebied den modernen wereldgeest trachten te bekampen.

Voor de christelijk-historische richting zal hier geen gevaar uit voortvloeien, voor zoover zij haar beginsel zuiver handhaaft. Thans wordt de gemeenschappelijke strijd gevoerd tegen de liberale overheersching. Zoodra de liberale meerderheid het bewind aan de oppositie moest overgeven, zou blijken dat er tusschen de antiliberale protestantsche en roomsche partijen een groot verschil van beginsel bestaat. Wanneer de roomschen thans antirevolutionaire kamerleden helpen kiezen, dan doen zij dit niet om onze

---

[1]) Der Mittelpunkt des Katholicismus ist die Lehre von der Kirche. ibid. s. 368.

[2]) Nooit is, om de waardeering der uitnemendheid van de Reformatie, de christelijke betrekking op de roomschgezinden, tegenover het ongeloof, bij mij in vergetelheid geraakt.

GROEN VAN PRINSTERER.

[3]) Onze geestverwanten erkennen we in de Ultramontaansche partij nergens, zoomin aan deze als aan gene zijde van den Oceaan. We waren nooit één, we zijn het niet en zullen het nooit worden, en doen zich al soms gevallen voor, waarin we met Rome tegen de Revolutie zouden kiezen, er zijn er anderen, en van niet minder aanbelang, waarin we even beslist tegen Rome veeleer aan het Liberalisme onze sympathie zouden gunnen; ook daarbij intusschen meer op een veilig sturen van het eigen scheepke door deze „Scylla en Charybdis" bedacht, dan door verwantschap en beginsel gedreven.

KUYPER, Ons Program. blz. 35.

richting te believen, maar omdat hun zulks op dit oogenblik het meest in het belang hunner partij gewenscht voorkomt. [1])

Men heeft de bedenking geopperd of de steun, welken de antirevolutionairen thans bij de stembus in menig geval aan de roomschen bieden, niet den weg bereidt om ons land aan Rome prijs te geven. [2]) Daarop dient geantwoord dat de getalsterkte in het parlement, in verhouding tot de bevolking, verreweg is in het voordeel der liberalen, en dat, zoolang wij leven onder het thans vigeerend partijdig kiesstelsel, het in de eerste plaats de vraag is of het christelijk beginsel hier te lande al dan niet zal worden verstikt. Tijdens den strijd tegen Spanje versmaadde de staatsmansblik van Prins Willem I een bondgenootschap met het katholieke Frankrijk niet, ofschoon de toenmaals gevoerde worsteling hoofdzakelijk het behoud der gereformeerde religie ten doel had. Wanneer de strijd op leven en dood gevoerd wordt, is ieder wettig middel tot zelfverdediging geoorloofd. Het zijn zonen der hervorming, welke het gewichtig beginsel van het protestantisme, de gewetensvrijheid, met voeten treden, en die een deel hunner broederen tot het hanteeren van deze wapenen nopen. Welnu, wij rapen den handschoen op, niet om het van vreemde overheersching vrijgevochten vaderland aan Rome prijs te geven, maar om het dierbaar kleinood der godsdienstige en gewetensvrijheid, hetwelk onze vaderen in de zestiende eeuw op Rome veroverden, in deze negentiende eeuw, moet het zijn óók met Rome, tegen die afgedoolde zonen der reformatie te handhaven.

Het is een eigenaardig kenmerk der antirevolutionaire richting dat het beginsel, waarvan zij uitgaat, meer de vrucht is van innerlijk levensbewustzijn dan van verstandelijke overtuiging. Dit wil

---

[1]) Dr. SCHAEPMAN schrijft in het roomsch orgaan „Ons Noorden": „Waarom steunen wij de antirevolutionairen? Toch waarlijk niet om hun te believen, of om ons verdienstelijk te maken in hunne oogen. Als 't ons eigen belang niet was, als wij van de hunnen niet het meeste heil konden verwachten voor onze beginselen, dan zou 't niet in ons opkomen hun candidaten te steunen en te stemmen".

[2]) Vele antirevolutionairen zien met zekere bezorgdheid het samengaan van antirevolutionairen en Roomsch-Katholieken bij de politieke verkiezingen, al weten zij zeer goed dat er nimmer, stilzwijgend of uitdrukkelijk, eenig verbond tusschen die beiden is gesloten; dat de antirevolutionaire Kamerleden niet door geheime afspraken, maar door het aan ieder bekende Program gebonden worden, en dat het onmogelijk is op politiek gebied de lijnen en beginselen zuiverder af te bakenen, dan thans door de antirevolutionairen geschiedt.

Ik voor mij ben minder bezorgd. Van een verbond tusschen de antirevolutionairen en de roomsche partij kan reeds daarom geen sprake zijn, omdat er ten onzent geen roomsche partij is.

DE SAVORNIN LOHMAN, Wat wil de antirev. partij? blz. 56.

niet zeggen dat haar stelsel niet op wetenschappelijke gronden zou rusten. Integendeel, het heeft om die reden alleen recht van bestaan. [1]) Maar wij bedoelen hiermede te zeggen dat de antirevolutionaire staatsleer, onder wetenschappelijke formules gebracht, niet de vrucht is van het afgetrokken denken, maar van een inwendig levensbeginsel, dat behoefte heeft zich naar buiten in het leven te openbaren. De ware antirevolutionair belijdt zijn beginsel niet uit kracht eener verstandelijke overreding, maar als gevolg van waarachtige overtuiging, welke levensuiting bij hem geworden is. Wie dit stelsel louter uit een verstandelijk oogpunt mocht omhelzen, zou op den duur niet bestand zijn weerstand te bieden aan de aanvallen waaraan het bloot staat. De zelfverloochening en toewijding, welke dit beginsel vordert, is meer dan het resultaat van wetenschappelijk nadenken; het is de vrucht der Goddelijke genade, welke het hart tot ootmoed stemt, en den discipel, door de kracht van het kruis, tot lijden en strijden, tot kinderlijk volgen in den aangewezen weg bekwaam maakt.

Waar dan ook in de politiek naar bondgenooten moge worden omgezien, waar bijstand wordt geboden of ontvangen, zij men immer op handhaving van eigen zelfstandigheid bedacht. Anders verliest de antirevolutionaire partij haar bestaansrecht, verloochent zij haar Heer en Meester, en moet zij voor den vijand zwichten.

---

[1]) Dan toch, en dan alleen, heeft de antirevolutionaire partij het recht, om als staatkundige partij gehoor te vragen, indien ze metterdaad beginselen onder haar kleinodiën bezit, waaruit voor het geheel van ons Staatsbeleid een niet slechts bruikbare en voor verwezenlijking vatbare, maar tevens alleen met en door die beginselen verkrijgbare, regeling van 's lands zaken voortvloeit.

KUYPER, Ons Program. blz. 1267.

DERDE HOOFDSTUK.

Grondwet.

> De Grondwet moet geëerbiedigd, maar ook met Christendom, historisch Staatsrecht en Nederlandsch Volkswezen in overeenstemming worden gebracht.
>
> GROEN VAN PRINSTERER, Ned. Gedachten.

Ieder burger, die op den naam van ontwikkeld man mag aanspraak maken, weet wat men volgens het gewone spraakgebruik door het woord Grondwet heeft te verstaan. De Grondwet is de Wet die tot grondslag dient voor de overige wetten; de geschreven staatsregeling, waarbij de rechten en verplichtingen van regeering en onderdanen, de wederzijdsche maatschappelijke verhoudingen der ingezetenen onderling, benevens de internationale betrekkingen tegenover andere mogendheden worden omschreven.

De eerste en oudste staatsregeling van het Nederlandsch Gemeenebest, bekend onder den naam van de Unie van Utrecht, is ruim twee eeuwen van kracht geweest. De oorzaak hiervan is niet te zoeken in hare volledigheid, maar veeleer in het krachtig nationaliteitsbeginsel, dat de geuniëerde Provinciën samenbond en samenhield niettegenstaande de vele gebreken, welke die Grondwet hebben aangekleefd. [1])

In plaats van langs wettigen weg te worden herzien, en in overeenstemming te zijn gebracht met de gewijzigde tijdsomstandigheden, werd zij door revolutionair geweld verscheurd. De constitutiën, welke op deze voormalige staatsregeling zijn gevolgd, dragen dan ook allen in meerdere of mindere mate den stempel

---

[1]) Het is te verwonderen dat zulk een onvolmaakte regeering, waarvan de verstandigste en kundigste vreemdelingen zich nooit een klaar denkbeeld hebben weten te vormen, nochtans eene natie heeft kunnen opvoeren tot zulk een top van macht en aanzien, als een even klein land en volk misschien nimmer hebben genoten. Het is niet in het staatsgestel, dat wij de oorzaak van onze grootheid mogen zoeken; het is in den staat der maatschappij, in den nationalen geest, naar welken het bestuur zich heeft moeten schikken.

VAN HOGENDORP, Bijdr. tot de huish. van den staat. 2e dr. dl. IV. blz. 308.

der revolutiebegrippen. Gelijk al wat revolutionair is uit haar aard [1]) niet duurzaam wezen kan, zoo beantwoordde de geest onzer latere Grondwetten dan ook niet aan onze eigenaardige volksbehoeften. [2]) De tegenwoordige Grondwet, die het langst van al de sinds 1798 vervaardigde heeft bestaan, zal haar gouden eeuwfeest toch waarschijnlijk niet eenmaal beleven.

Heerscht er omtrent de etymologische beteekenis van het woord zelf dan ook al geen spraakverwarring, omtrent de vraag van welken geest de Grondwet moet doortrokken zijn, en in welken zin hare bepalingen moeten worden omschreven en toegepast, bestaat daarentegen niet weinig verschil van zienswijze. Dit behoeft geen verwondering te baren. De Grondwet toch is de hoeksteen van het constitutioneele staatsgebouw. Zij omschrijft de onderlinge verhouding tusschen den Souverein en de onderdanen. Nederland was van oudsher een constitutioneel land, prat op zijn privilegiën en vrijheden. Toen de Souvereiniteit dan ook na de Fransche overheersching, in 1813, aan Willem I werd opgedragen, [3]) was het streven onzer toenmalige bewindslieden om de prerogatieven van den Vorst en zijne verplichtingen tegenover een vrij volk te omschrijven. [4]) Dat men hierin, in zekeren zin, niet gelukkig geslaagd

---

[1]) De revolutie is de geest van verwerping van elk gezag.
CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

[2]) Evenmin als we een leven zonder Grondwet denkbaar achten, even weinig lust zouden we hebben aan terugkeer naar de Grondwet van 1815 (of 1840).
De rolle onzer rechten en vrijheden toch, die in 1815 ons werd uitgereikt, was ver van compleet en, evenmin als die van '48 zuiver op het stuk van beginselen.
KUYPER, Ons Program. blz. 256.

[3]) Opdracht der Souvereiniteit aan den Prins te Amsterdam, onder luide toejuiching. Geen WILLEM VI, maar een WILLEM I, met wiens oppermacht een van de Republiek geheel verschillend Staatsbeheer begint. Hij aanvaardt wat Nederland hem aanbiedt; maar alleen onder waarborging eener vrije Constitutie, welke de vrijheid der ingezetenen tegen mogelijke misbruiken verzekert.
GROEN VAN PRINSTERER, Handb. der geschiedenis van het Vaderland. 4e dr. blz. 796.

[4]) De omwenteling van 1813, gelijk ze, onder Gods hoog en genadig bestel, door enkele braven voorbereid en begonnen, door eendrachtige zamenwerking van allen tot stand gebracht werd, levert eene der schoonste bladzijden in Nederlands merkwaardige gedenkrollen op. Verbreking van het juk der vreemden, zonder inmengsel eener partij verzwolgen in het gemeenschappelijk leed; herleving van den Staat, zonder terugwensching van voorrechten gebleken voor het Vaderland nadeelig te zijn. Geen langdurige beraadslaging over de grondvesten van het Staatsgebouw: het was alsof de verscheidenheid der meeningen in één Vaderlandsch accoord opgelost was. Met het oog op God geslagen, met de hand aan het zwaard, riep men, riep aller stem, aller hart

is, ligt eensdeels aan den eigenaardigen toestand van ons historisch verleden tijdens het stadhouderlijk of stadhouderloos bewind, toen iedere Provincie souverein was in eigen kring, en de vertegenwoordigers der verschillende steden, evenzeer als de Staten-Provinciaal, hun invloed op den algemeenen gang van zaken konden doen gelden.

Aan den anderen kant heeft men te weinig rekening gehouden met de eigenaardigheden van ons volkskarakter en historisch verleden, [1]) en heeft men de charters en constitutiën van andere rijken pogen na te volgen. [2]) Zoowel door het beleid van onzen eersten Koning, als bij latere Grondwetherziening is veel verbeterd of gewijzigd, wat verandering behoefde; doch de liberalistische grondtoon, die eenmaal der Grondwet eigen was, bleef behouden. [3])

De vraag: in welken geest de Grondwet, volgens den eisch van het antirevolutionair beginsel moet worden opgesteld, staat ons thans te beantwoorden. En dan stellen wij voorop dat de denkbeelden van eene staatkundige partij niet aan geheel de natie, welke uit verschillende heterogene elementen bestaat, mogen wor-

---

Oranje, als Souverein van het vrije Nederland terug. En wat ging hiermede, in aller gedachte gepaard? Vernietiging van het veelsoortig juk der revolutie, eerbieding van het Evangelie als richtsnoer van bevolking en Overheid beide.

GROEN VAN PRINSTERER, Bijdr. tot herziening der Grondwet in Nederlandschen zin. blz. 51.

1) De Grondwet van 1815 was incompleet, want, vergeleken bij onze aloude privilegiën, sprak ze van inkrimping eer dan van uitbreiding onzer nationale rechten en burgerlijke vrijheden. Ze zag het volk voor zeer onmondig aan, en schikte zich, zoo al niet in toon dan toch in strekking, meer naar het model der Duitsche „Verfassungen" dan naar de politieke geaardheid van de Nederlandsche natie.

KUYPER, Ons Program. blz. 256.

2) Maar ach! deze Vaderlandsche bestanddeelen werden spoedig overweldigd door een ander element. De hoogere standen, en diegenen vooral van wier inzichten de regeling onzer belangen afhankelijk werd, waren van den algemeen in Europa heerschenden geest geheel doortrokken.... Zoo werd bijna geheel het westelijk Europa eene soort van constitutie-fabrijk; en zóó kwamen, door verschillende combinatiën, de menigvuldige Charters aan den dag, waarin veel van het nationale opgenomen, maar tevens aan het nieuw-revolutionaire Staatsrecht ondergeschikt en even daardoor, als 't ware, levenloos werd.

GROEN VAN PRINSTERER, Bijdr. t. herz. d. Grondwet. blz. 52.

3) Wel erkennen we dankbaar, dat de uitnemende eigenschappen van onzen eersten Koning veel van het hieruit ontspruitend kwaad aanvankelijk temperden; maar evenmin mag toch verzwegen, dat ook bij dezen Koning, tegenover het onmiskenbaar vele goede, niet weinig bedenkelijks in het regeeringsbeleid overstond, en dat in elk geval een dertig jaren van gemis aan politieke ontwikkeling; vooral na het politiek bederf der Fransche overheersching; een schade aan onze constitutioneele regeerkracht berokkenden, die we nog lang niet te boven zijn.

KUYPER, Ons Program. blz. 257.

den opgedrongen [1]). De christelijk-historische richting heeft haar eigenaardige denkbeelden omtrent staatsrecht en godsdienst, welke, indien geheel de bevolking die beginselen ware toegedaan, zeer zeker in praktijk zouden zijn te brengen. Doch nu dit niet het geval is, wenscht zij de Grondwet zoo te zien ingericht dat, met handhaving der aloude historische beginselen, toegepast naar de eischen van den tijd waarin wij leven, gelijk recht voor allen gelde voor de wet [2]). Wij bestrijden alzoo iedere poging, welke zou worden beproefd om te trachten door middel der Grondwet de natie te denaturaliseeren. Wij wenschen de christelijke beginselen, die het criterium van ons voormalig staatswezen hebben uitgemaakt, niet te zien verdrongen door begrippen van heidenschen oorsprong. Waar wij ons christelijk protestantsch volkskarakter, zooveel mogelijk, wenschen te bewaren, daar willen wij daarentegen aan andersdenkenden de gelegenheid niet benomen zien ook hun overtuiging te belijden [3]), mits zij zich houden binnen de perken der wet, welke gelijk recht voor allen te handhaven, en het smeden van aanslagen tegen de vrijheid en veiligheid van den Staat te straffen heeft [4]).

Ook de vorm, waarin de bepalingen der Grondwet behooren te

---

[1]) Zijn toch de belangen, waarover de grondwettelijke regeling zich uitstrekt, reeds op zich zelve veelzijdig en soms van zeer ingewikkelden aard, groot is ook de verscheidenheid van standpunten, waaruit zij zich laten beschouwen, en het verschil van inzichten, dat zich dientengevolge moet openbaren.

Verslag der Staatscommissie tot herz. der Grondwet. Off. Uitg. blz. 3.

[2]) De antirevolutionaire partij heeft hare denkbeelden over een Staatsinrichting, zooals ze die wenschen zou, indien alle burgers van het land op haar zij, met haar in elk opzicht eenstemmig, en dus geesteskinderen waren van CALVIJN. Maar ze heeft ook hare denkbeelden, hoe naar recht en billijkheden het bestek van den Staat moet ingericht bij politiek gemengde bevolking, — en alleen die laatste; niet die eerste denkbeelden, wenscht ze over te boeken in de Grondwet. En ze acht dit daarom met te vaster vertrouwen te mógen eischen, wijl ze overtuigd is, dat juist in de Gereformeerde landen zich allengs dát eenig goede Staatsrecht ontwikkeld heeft, waardoor aan bevolkingen van gemengden aard een blijvende modus vivendi geboden wordt.

KUYPER, Ons Program. blz. 263.

[3]) Wij ontmoeten in het gemeenebest der Vereenigde Nederlanden zulk een burgerlijke en godsdienstige vrijheid, dat ons land als het vaderland van dezelve werd beschouwd, en dat al de verdrukten in andere landen hier eene veilige schuilplaats vonden.

VAN HOGENDORP, Bijdragen tot de huishouding van den Staat. 2e dr. dl. IV. blz. 308.

[4]) Het kenmerk eener Grondwet is dat zij, te midden van al wat wisselt in het politieke leven, vaste regels stelt, en de vrijheid en het recht ook tegenover den gewonen wetgever waarborgt.

Verslag der Staatscommissie tot herziening der Grondwet. Offic. Uitg. blz. 7.

worden ingekleed, verdient opzettelijke bespreking. Moeten de voorschriften in algemeene termen worden gesteld, en de details aan den bijzonderen wetgever worden overgelaten, of omgekeerd? [1]) Het geldt hier een vraag van ver strekkende gevolgen. Wil men het eerste, dan worden de hechtste waarborgen voor de veiligheid en de handhaving van de rechten der ingezetenen in gevaar gebracht. Aan de luim eener toevallige parlementaire meerderheid blijft het dan overgelaten, in vele gevallen, de wet te veranderen en haar wil door te drijven. Ook vindt Grondwetsherziening, eenmaal ondernomen, niet dadelijk zoo gemakkelijk weder plaats. Gaat men daarentegen van het beginsel uit dat de Grondwet de onderwerpen, welke zij behandelt, zooveel mogelijk ook in de bijzonderheden moet omschrijven, dan wordt de gelegenheid tot het oefenen van willekeur door de bovendrijvende staatkundige partij wel benomen, maar het gelijken tred houden der ontwikkeling van het sociale leven, in gezonden zin, volgens de telkens veranderende tijdsomstandigheden, ook eenigszins belemmerd. Toch schromen wij niet te verklaren, dat wij aan een stelsel, dat de grond-

---

[1]) Het eerste wat van een Grondwet in aanmerking komt, het eerste wat moet worden verklaard is: wat het zeggen wil, dat zij als een Grondwet optreedt. Bij een herziening zal dan ook de allereerste vraag moeten zijn: wat behoort uit haar natuur een Grondwet te bevatten? en wat ligt er geheel buiten? Vooral in een Grondwet mág niet meer staan dan er in móet staan.

OPZOOMER, In welken geest is onze Grondwet te verstaan? blz. 10.

Indien te eeniger tijd de Grondwet moet en kan worden herzien, dan dunkt mij dat hare praktijk sedert 1848 geleerd heeft, dat zij, bij uitmuntende hoofdbeginselen, veelzins te kort komt aan praecisie van uitdrukking en gedachte, dat zij de grenzen der openbare machten òf niet, òf gebrekkig afbakent, veel te veel aan bijzondere wetten overlaat, zonder de hoofdbeginselen waarvan die wetten zouden moeten uitgaan, aantegeven, terwijl zij anderzijds eenige zeer belemmerende en lastige bepalingen bevat, die eigenlijk in speciale wetten of reglementen te huis behoorden.

HEEMSKERK, De praktijk onzer Grondwet, Bijdragen Staatsb. dl. XXIV. blz. 43.

Dat de Grondwet, zooals zij in 1848 is gewijzigd, in vele opzichten fouten bevat, die het kenmerk dragen van de overijling, waarmede men toen aan het algemeen verlangen der natie wilde te gemoet komen, wordt erkend. Bevreesd als men was, dat wellicht eerder dan men kon voorzien, een gouvernement de teugels van het bewind zou aanvaarden, dat bij eene mindere omschrijving der grondwettige voorschriften, daaraan eene uitlegging en toepassing zou geven, indruischende tegen den geest der Grondwet zelve en de bedoeling van hare ontwerpers, heeft men in plaats van zich slechts bij hoofdbeginselen te bepalen, haar te veel doen nederdalen in bijzonderheden, die het beter ware geweest aan den gewonen wetgever over te laten. Door niemand zal ontkend worden, dat verscheidene artikelen òf zich kenmerken door eene slechte redactie, òf aan het euvel lijden van onduidelijkheid.

LENTING, Korte aanteek. op de Grondwet. blz. IV.

wettelijke voorschriften zooveel mogelijk binnen vaste lijnen tracht te omschrijven, verre de voorkeur geven. Maar dan moeten de Grondwetsartikelen ook in duidelijke bewoordingen zijn vervat, en zooveel mogelijk alle dubbelzinnigheid in de redactie worden gemeden.

Tot Grondwetsherziening dient dan ook nimmer lichtvaardig te worden overgegaan. Zij behoort de vrucht te zijn eener welgevestigde overtuiging [1]). Om duurzame bepalingen vast te stellen wordt vereischt dat, met inachtneming der historie, op de werkelijke volksbehoeften worde gelet [2]). Dat de wet tegen het lichtvaardig herzien der Grondwet deugdelijke waarborgen stelt, dat zij hiervoor ontbinding der Kamers, en twee derden der uitgebrachte stemmen noodig keurt, is, gelooven wij, eene heilzame bepaling, die tegen overijling waarborgt.

De aandrang tot Grondwetsherziening wordt in onze dagen hoe langs zoo sterker. De eisch ging eerst van antirevolutionaire zijde uit [3]); doch hij wordt thans vrij algemeen gesteld. Omtrent de wijze, waarop zoodanige herziening moet plaats vinden, loopen de gevoelens echter uiteen. De roomschen zijn het minst voor herziening gezind [4]). Zij duchten eene Grondwetsverandering waarbij de

---

[1]) Grondwetsherziening moet zijn als het plukken van het gerijpte ooft; het afnemen van de perzik, die ook bij de zachtste aanraking loslaat. Uitvoerig en grondig dienen vooraf de vraagstukken, waarvan eene andere oplossing wordt gezocht, van den bestaanden toestand uit, te worden besproken. Veelzijdig behooren alle meer belangrijke punten, die daarbij zich voordoen, te worden toegelicht, zorgvuldig heeft men alle weloverlegde voorslagen te wikken en te wegen.

FABIUS, Gewogen. De praktijk onzer Grondwet van Mr. HEEMSKERK beoordeeld, blz. 9.

[2]) Het doel, waarnaar men, in mijn oordeel, bij de herziening, altijd het oog moet gevestigd hebben is, de Grondwet, in zoover zij de uitdrukking is der liberale begrippen, de uitdrukking te doen worden der nationale rechten; met andere woorden, haar te zuiveren van den revolutionairen zuurdeesem, waarmede zij in meer dan één opzicht is doortrokken.

GROEN VAN PRINSTERER, Bijdr. tot herz. der Grondw. blz. 97.

[3]) De antirevolutionaire partij is v o o r Grondwetsherziening. Zij w a s er voor, eer nog één Liberalist er van gerept had. Ze b l e e f er voor, ondanks al het verloopen van het getij. De Standaard. Nr. 3914.

[4]) Het lid der Staatscommissie, benoemd bij Kon. besluit van 11 Mei 1883 No. 1 om de wenschelijkheid van Grondwetswijziging te onderzoeken, de heer C. J. C. H. VAN NISPEN verklaarde in eene afzonderlijke Nota aan den Koning: „Van den aanvang af heeft de ondergeteekende het standpunt verdedigd, dat de herziening zich moet bepalen tot die punten, waaromtrent zij noodzakelijk blijkt te zijn, of toch bijzonder wenschelijk en nuttig. Noodzakelijkheid van Grondwetsherziening is den ondergeteekende echter, noch in het algemeen, noch op eenig bijzonder punt gebleken".

rechten, die zij eenmaal hebben verworven, gevaar kunnen loopen; doch hiervoor bestaat o. i. geen reden. De antirevolutionaire partij, welke het „vrijheid voor allen" hoog in haar banier voert, is geenszins gezind tot zoodanige verkorting van rechten mede te werken. En zonder haar steun kan Grondwetsherziening voorshands niet doorgaan. Van roomsche zijde wordt bovendien de vrees gekoesterd dat aan de geavanceerde begrippen der moderne maatschappij, in veel ruimer mate dan zulks in '48 het geval was, bij eene te herziene Grondwet het burgerrecht zal worden verleend.

De liberale partij is op het punt van Grondwetsherziening verdeeld. Men wil van den eenen kant trachten het liberalistisch beginsel meer konsekwent door te voeren [1]), maar vreest aan de andere zijde den triumf der anti-liberale beginselen. Want op het stuk van vrijheid van onderwijs bijv. is men van die zijde, op weinige uitzonderingen na, nog tot geen billijk vergelijk bereid. Ook op het stuk der verkiezingen vreest men de konsekwente toepassing van het vroeger beleden beginsel, wellicht terecht vermoedende dat, naarmate door lageren census het kiezerspersoneel wordt uitgebreid, het liberale regime gevaar loopt zijn invloed te verliezen.

Doch het op den duur tegenhouden van Grondwetsherziening, welke door den eisch des tijds of de gewijzigde verhouding der staatkundige toestanden wordt gevorderd, ligt niet in de macht eener staatkundige partij. Ook hier geldt de regel dat beginselen onverbiddelijk zijn. En zoo staan wij ook thans aan den vooravond eener generale Grondwetsherziening. Of de pogingen reeds aanstonds zullen gelukken? Wie zal het voorspellen? Hier hangt veel van de omstandigheden af. Ook door de antirevolutionaire richting zal de les, dat wie het meerdere niet verkrijgen kan, zich met het mindere tevreden moet stellen, zeker in ernstige overweging worden genomen, bijaldien de veranderingen waaromtrent de partijen tot overeenstemming kunnen geraken, wezenlijke verbeteringen aanbrengen, en aan onze voornaamste grieven meteen wordt tegemoet gekomen [2]). Zonder dit doel te bereiken, zou herziening

---

[1]) Op de grondgedachte van het Engelsche Staatswezen, dat nl. sedert WILLEM III het huis der gemeenten de beslissende macht in den staat is geweest, komt het aan. Alleen van die grondgedachte, dat groote beginsel, is het de vraag: Zal ze ook bij ons gelden of niet?

OPZOOMER, In welken geest is onze Grondwet te verstaan? blz. 37.

[2]) Wij bedoelen Grondwetsherziening die ons een eindweegs nader brengt tot het doelwit dat door Ons Program wordt beoogd. We vragen niet op eens alles. We zeggen niet, dat we elke Grondwetswijziging verwerpen zullen, die ons niet de volle maat van ons Program toemeet; maar duidelijk zij toch uitgesproken, dat we een wijziging willen in die richting.

De Standaard. Nr. 3914.

allicht tot bestendiging van het onrecht, tegen onze beginselen gepleegd, leiden.

De antirevolutionaire partij pleit voor breede Grondwetsherziening. „Niet om eenig voordeel, hoe gering ook, voor haar zelve, veel min voor eenige kerkelijke groep te bejagen, maar om naar stipt recht en teedere billijkheden zúlk een staatsrechterlijke inrichting voor onze gemengde bevolking te vinden, dat niet meer de een den ander het leven zuur en bitter make, maar álle groepen en álle fractiën vrij kunnen meêwerken aan de ontwikkeling van onze nationale toekomst naar eisch van den nationalen geest [1])." Zij wenscht Grondwetsherziening op de volgende punten: Samenstelling der Staten-Generaal; verhouding tusschen de souvereine overheid en de volksvertegenwoordiging; organisatie der gemeenten; defensie; verhouding tusschen Kerk en Staat; en onderwijs [2]). De Standaard formuleert deze zes punten in den volgenden eisch: „Zulk een Grondwetsherziening, die de Staten-Generaal weer tot een vertegenwoordiging van Neêrlands volk make, en voorts die betere Staten-Generaal in staat stelle:

1°. Om het drijven der Staatsalbemoeiing terug te dringen binnen de perken door plaatselijke autonomie en particulier initiatief aan alle goede Overheid gesteld;

2°. Om te stuiten het averechtsch opzet onzer Overheid, om op alle manier, in school en kerk en maatschappij van Overheidswege de geestelijke ontwikkeling der natie te willen dwingen in een eigendunkelijk gekozen spoor.

3°. Om de toekomst van ons vaderland te beveiligen, niet slechts door vaste troonopvolging en betere krijgsinrichting, maar vooral door herstel onder de zonen van eenzelfde vaderland van die ongedwongen eenheid, die ontglipt aan wie haar kunstmatig telen wil, maar mildelijk steeds het deel wierd, van wie haar ontleenen dorst aan de vrije ontwikkeling van alle op den vaderlandschen bodem levende groepen [3])."

De tegenwoordige Grondwet, hoe vrijgevig ook in schijn op sommige punten, wordt door de liberale partij nochtans in zeer eenzijdigen zin uitgelegd. Dit valt bijzonder waar te nemen omtrent het onderwijs, de verkiezingen en de vrijheid van godsdienst. Omtrent elk dezer drie punten volge eene kleine toelichting. De Grondwet van 1848 heeft vrijheid van onderwijs geproclameerd.

---

[1]) Cf. De Standaard. Nr. 3850.
[2]) Cf. KUYPER, Ons Program. blz. 264.
[3]) Cf. het artikel: In een vast spoor. Standaard. Nr. 3914.

Desniettegenstaande komt, volgens de onderwijswet, die vrijheid uitsluitend aan eene richting ten goede, en moeten de andere meêbetalen voor een staatsonderwijs, dat zij uit overtuiging bestrijden. De Grondwet van '48 heeft het beginsel van rechtstreeksche en vrije verkiezingen gehuldigd; doch wat is hiervan in de werkelijkheid geworden? Wij bezitten een vertegenwoordiging door een deel van het betrekkelijk kleine kiezerscorps gekozen, welke geenszins den geest der natie uitdrukt. De Grondwet waarborgt vrijheid van Godsdienst niet alleen, maar verklaart alle Nederlanders voor de Wet gelijk. Ook op dit punt wordt der werkelijkheid geweld aan gedaan, en heeft volledige scheiding van Kerk en Staat nog geenszins zijn beslag gekregen [1]).

De eisch der antirevolutionaire richting is daarom ook steeds geweest eerst verandering van kieswet en daarna Grondwets-

---

[1]) In de Grondwet van '48 heeft zij (de liberale partij) vrijheid van onderwijs geproclameerd, waarmede men algemeen zeer ingenomen was, doch door de Wetten van '57 en '78 heeft zij wel gezorgd, dat die vrijheid alleen hare partij ten goede komt en voor ons slechts in schijn bestaat, daar zij het Staatsonderwijs, mede op onze kosten geheel in haren geest heeft ingericht. Kunnen wij om des gewetens wil onze kinderen daaraan geen deel doen nemen en beklagen we ons over den zijdelingschen schooldwang, zoo roept men ons toe. Wat wilt ge toch meer? Gij zijt immers vrij om het onderwijs geheel naar uwe behoefte in te richten, niemand verhindert u om eigen scholen te bouwen!

Evenzoo heeft zij vrije en rechtstreeksche verkiezingen voor onze vertegenwoordiging voorgespiegeld, doch in de bepaling van den census vond zij reeds een uitstekend middel om de kiesbevoegdheid aan duizenden, die er volle aanspraak op hebben, te onthouden, terwijl zij door de instelling van veranderlijke districten telkens gelegenheid had om ons in den hoek te zetten. En toen er uit haar eigen kamp stemmen opgingen om kieswet en census te wijzigen en het vorig Ministerie een ontwerp tot wijziging, binnen de perken der Grondwet had ingediend, was het immers de Liberale partij, die het ministerie tot heengaan dwong om zoodoende deze zoo dringende herziening op de lange baan te schuiven.

Vrijheid van godsdienst is ons door de Grondwet toegezegd en gewaarborgd.

De belijders der onderscheidene godsdiensten genieten allen dezelfde burgerlijke en burgerschapsrechten en hebben gelijke aanspraak op het bekleeden van waardigheden, ambten en bedieningen.

Zien wij echter op de praktijk der achtereenvolgende regeeringen, dan is het duidelijk, dat deze vrijheid en rechten slechts op het papier bestaan.

Men geeft ons vrijheid van godsdienst, doch hoevelen, die eenig ambt of bediening in den Staat hebben, worden voor de keus geplaatst om hunne godsdienstige overtuiging geweld aan te doen — of ontslag te nemen. Hoevele honderden beambten zijn genoodzaakt den dag des Heeren te ontheiligen of hun brood te verliezen en dan durft men nog van vrijheid van godsdienst spreken.

Uit dit alles blijkt zonneklaar, dat wij in vele opzichten de vrijheid missen, die ons door de Grondwet gewaarborgd scheen.

De Protest. Noordbrabanter. 15 jaarg. Nr. 32.

herziening [1]). Want zoolang wij geen volksvertegenwoordiging bezitten die in werkelijkheid de geheele natie in hare verschillende schakeeringen kan gezegd worden af te spiegelen, zoolang zal Grondwetsherziening, zoo deze al moge worden ondernomen, niet proefhoudend blijken te zijn.

Wij meenen dat bij generale Grondwetsherziening rekening moet worden gehouden met de eischen en behoeften der bevolking in hare verschillende nuanceering. De eeuw, waarin wij leven, onderscheidt zich ook daardoor van de voorgaande, dat vraagpunten te berde komen en oplossing eischen, die vroeger sluimerden of geheel niet bestonden. De kwestie van den vierden stand, de eisch tot scheiding van Kerk en Staat, de vrijheid van onderwijs zijn zoovele vraagstukken, die eerst in de negentiende eeuw aan de orde zijn gesteld; zij houden de gemoederen bezig en beheerschen den toestand. Het gaat niet aan die te negeeren, of er het oog voor te sluiten. De staatspartij, welke dit wil beproeven, speelt een gevaarlijk spel en delft haar eigen graf. Niet langs den weg van revolutie, maar in dien der geleidelijke ontwikkeling zoeken wij de vreedzame oplossing der brandende kwestiën van ons politiek leven.

De Nederlandsche natie heeft een roemrijk verleden achter zich. Haar geschiedenis leert waartoe toewijding en vastheid van beginsel, onder hooger zegen, in staat stellen. „Eendracht maakt macht". Het is de spreuk in toepassing gebracht door onze vaderen, die aan geheel de wereld het schouwspel hebben geleverd wat een klein maar dapper volk met Gods zegen vermag.

Met het oog op de komende Grondwetsherziening, herinneren wij aan de woorden van Neerlands onvergetelijken christen-staatsman: „Zonder moeielijkheden brengt men niets dat goed en loffelijk is, tot stand. Doch waarom zou er aan de Natie gewanhoopt moeten worden! Als de toon slechts aangegeven wierd, zou er weêrklank zijn bij het volk. De zwarigheid, de grootste zwarigheid ligt bij hen, die, omdat zij geenerlei kracht op hun eigen standpunt gevoelen, ook de minste zwarigheid onoverkomelijk achten; die om geen tegenstand te ontmoeten, onbewegelijk willen blijven; die, beginsels mistrouwend welke hun nooit eenig ander

---

[1]) Van 't Loo Augustus 1878, dagteekent de overtuiging der antirevolutionaire partij, dat de Tweede Kamer in haar samenstelling, krachtens de thans vigeerende kieswet, op te onvolkomene wijze het volk van Nederland vertegenwoordigt, om tot meêwerking aan gewichtiger wetgevenden arbeid bevoegd, laat staan tot doorzetting van Grondwetswijziging bekwaam te zijn.... Wij houden staande: „Een Staten-Generaal volgens deze kieswet en tabel gekozen, drukt niet den zin en geest van het Nederlandsche volk uit!" De Standaard. Nr. 3939.

dan persoonlijk voordeel aangebracht hebben, sidderen bij de gedachte aan elken mogelijken strijd [1])."

De vraag of een christen met een gerust geweten op de tegenwoordige Grondwet den eed mag afleggen, en mitsdien een staatsambt aanvaarden, mag in dit hoofdstuk niet onbesproken blijven. Wij zouden meenen te kunnen volstaan met te wijzen op het voorbeeld van alle christen-staatslieden, die Nederland het voorrecht had, zoowel in vroeger dagen als ook thans nog, te bezitten. Doch wij geven gereedelijk toe dat eene argumentatie aan het voorbeeld van derden ontleend, zonder deugdelijke bewijsgronden tevens aan te voeren, anderer consciëntie-bezwaar niet kan wegnemen. Zoo de Grondwet toch werkelijk bepalingen inhield, met Gods Woord rechtstreeks in strijd, dan zou het eisch zijn van het christelijk geweten zich te verzetten in plaats van er trouw aan te zweren. Doch van zoodanige bepalingen is in onze constitutie geen sprake [2]). Integendeel veroorloven hare artikelen op dit punt eene groote mate van vrijheid, die vrijgevig mag heeten. De oppositie van christelijk-historische zijde tegen de Grondwet ontspruit veeleer uit haar geest en strekking, dan wel uit hare bewoordingen zelven. En daar de Grondwet, volgens haar eigen bepaling, steeds voor wijziging vatbaar is, zoo is ieder, die belooft zich aan hare voorschriften te zullen onderwerpen en règle wanneer hij daarbij de intentie heeft, langs legalen weg, tot herziening in goeden zin mede te werken, wanneer de gelegenheid daartoe wordt geboden.

De beginselen van welke wij meenen dat de te herziene Grondwet, van christelijk-historisch standpunt beschouwd, zal behooren uit te gaan zijn in de hier volgende hoofdstukken breeder omschreven. Het is niet te voorspellen in hoeverre deze beginselen in ons vaderland nog in praktijk zullen worden gebracht. Moge overigens omtrent de toepassing dier beginselen in het staatkundig, maatschappelijk leven verscheidenheid van inzicht bestaanbaar en gewenscht zijn, omtrent de overeenstemming op het cardinale punt d. i. het beginsel zelf mogen wij geen reserves aannemen [3]).

---

[1]) Groen van Prinsterer, Bijdrage tot herziening der Grondwet. blz. 120.

[2]) Ook een antirevolutionair kan met goede consciëntie en volkomen ter goeder trouw, zonder reservatio mentalis van wat aard ook, onze Grondwet bezweren.
Kuyper, Ons Program. blz. 257.

[3]) „Neen! geen Grondwet zal behouden, hoe vergood eens of vertreên,
Zoo geen raad bij God gezocht wordt, met verneedring en gebeên.
Vruchtloos anders elke Grondwet. 't Bijft een levenloos papier,
Speelbal, dáár van ijdle vonden, bron van nieuwe driften, hier"!
Da Costa, Aan Nederland.

VIERDE HOOFDSTUK.

Het Goddelijk recht der Overheid.

> De Overheid heeft het hoogste gezag in den Staat, is over allen en onder God.
> GROEN VAN PRINSTERER, Ned. Gedachten.

De Overheid is door God ingesteld om op aarde het gezag uit te oefenen en het recht te handhaven. Zij treedt in de burgerlijke maatschappij op als Gods plaatsbekleedster, naar luid van het schriftwoord: „Alle ziel zij den machten over haar gesteld onderworpen: want er is geene macht dan van God, en de machten die er zijn, die zijn van God verordineerd. [1]) De Overheid ontleent haar gezag niet aan den volkswil; zij is evenmin het uitvoerend cômité der natie, maar „zij is Gods dienares, eene wreekster tot straf dengenen, die kwaad doet." [2])

De Overheid behoort niet maar te worden geduld voor zoover en zoolang de meerderheid der natie haar gezag wil erkennen; zij bestaat evenmin uit convenientie, omdat niet het geheele volk kan regeeren, en er in eene welgeordende maatschappij behoefte bestaat aan een leidend element, maar zij treedt op in de plaats van God, en moet om Zijnentwil geëerbiedigd worden. [3]).

---

[1]) Rom. XIII : 1.
[2]) Rom. XIII : 4[b].
[3]) De grond van alle heerschappij ligt in het beeld van God. God zeide: „Laat ons menschen maken naar onzen beelde, naar onze gelijkenisse, dat zij heerschappij hebben over de geheele aarde." Gen. 1 : 26. Daarom was dan reeds in den staat der rechtheid de eerste mensch een goddelijk Heerscher over al het geschapene; en ofschoon de mensch met zijnen val die heerschappij, welke hem in zijn oorspronkelijken stand was eigen geweest, verloor, nochtans heeft hij van het beeld Gods ook na dien val zekere overblijfselen behouden (Nederl. Confessie Art. 14) onder anderen ook in de verschillende trappen en graden van heerschappij zichtbaar, welke door God onder de menschen gesteld zijn. Daarvan is de oudste het Vaderlijk gezag, gegrond in het beeld van God, in zoover de Vader als Hoofd zijns geslachts, vooral in de patriarchale bedeeling, Hem vertegenwoordigt, uit welken al het geslachte in de hemelen en op aarde genaamd wordt. Eph. III : 15. Verder, toen de patriarchale bedeeling begon op te houden, formeerde zich het Rechterlijk gezag, waarvan men reeds bij de instelling der doodstraf: Wie des menschen bloed vergiet, zijn bloed zal door den mensch vergoten worden, Gen. IX : 6, den

Het is dan niet de vraag of eene natie christelijk, mohammedaansch of heidensch heet; de instelling der Overheid blijft van Goddelijk gezag. Zij (de Overheid) moge ontaarden, of den oorsprong harer roeping ten eenenmale vergeten, dit verandert niets aan haar Goddelijk karakter. Eene dubbele verplichting rust op haar. Zij is gebonden tegenover den Schepper en Onderhouder van het geschapene, aan Wien zij hare macht ontleent, maar zij heeft evenzeer verplichtingen te vervullen jegens hare onderdanen, welke zij van Godswege gehouden is te regeeren. [1]).

De Overheid mag haar gezag evenmin derogeeren als dat zij bevoegd zou zijn in de uitoefening er van te verslappen, of naar willekeur of menschen believen te werk te gaan. Zij is, qua Overheid, absoluut gebonden aan den Goddelijken wil, die een uitvloeisel is van het Goddelijk Wezen. [2])

Naar gelang dat eene natie van God is afgedoold, en van het licht van den geopenbaarden godsdienst is verstoken, zal de Overheid hare roeping miskennen. Eene goede Overheid is alleen denkbaar in een christelijken Staat. [3]) De Nederlandsche natie is eene chris-

---

eersten grond mag aannemen, en eindelijk ontwikkelde zich uit de eene en andere macht (in Israel door onmiddelijke roeping en zalving, onder de andere volken door den gang en de natuur zelve der dingen, onder het bestuur der hooge Voorzienigheid) de Koninklijke waardigheid; ook deze gegrond op het beeld van Hem, die een Koning der koningen, een Heer der Heeren is.

Nederl. Stemmen over Godsd. Staat- Geschied.- en Letterkunde. dl. II. blz. 91.

[1]) De Overheid is in elken regeeringsvorm Gods dienares. Deze eenvoudige waarheid is ten allen tijde door de christenen ten grondslag der Staatsregeling gesteld. Men wist evengoed als nu dat niet alle Overheden aan deze bestemming voldoen; maar men wist er bij, hetgeen men thans menigmaal vergeet, dat plichtverzuim en plichtverzaking geen gezag doen vervallen, hetwelk in de natuur der wederzijdsche betrekkingen is gegrond; en dat de feilbaarheid van den mensch den aard en het wezen der instellingen niet veranderen kan. Men zag in elken Staat, gelijk in ieder gezin, eene ordening Gods; zoodat het gezag geheiligd, de gehoorzaamheid geadeld, en de plicht van onderdaan en Overheid door Gods wil en wet bepaald en aangedrongen werd. Het gezag was niet willekeurig en onbeperkt, het recht van verdediging en wederstand niet onbekend. Ned. Gedachten. dl. III. blz. 81.

[2]) Zonder vasthouding aan deze waarheid (het Goddelijk recht der Overheid) is geen weêrstand tegen het radicalisme, en dus ook geen handhaving van constitutioneel Staatsrecht of behoud van rechten en vrijheden tegen Staatsalvermogen denkbaar.

Groen van Prinsterer, Narede van vijfjarigen strijd. blz. 10.

[3]) Geen Staat zonder godsdienst. Hetgeen zelfs de heidenen en de barbaren hebben gevoeld, zal door christenen, als zij de liberale vooroordeelen ter zijde hebben gesteld, niet langer worden ontkend. Geen volk zonder wettig gezag. De Souvereiniteit waarvan de vormen zeer verschillend kunnen zijn, is hierin altijd aan zich zelve gelijk dat zij

telijke natie. [1]) In de eerste helft onzer tijdrekening werd zij uit het heidendom, door den doop, in de christelijke kerk ingelijfd. Het christendom heeft hier te lande historische rechten verkregen, gelijk onze vroegere wetgeving en staatsinstellingen daarvan ondubbelzinnig blijk geven [2]). De grondwaarheden des christendoms, welke, in de middeleeuwen in verval geraakt, in het tijdperk der reformatie met vernieuwden luister werden aan het licht gebracht, hebben, zoowel op ons zelfstandig volksbestaan, als op de uitingen van ons volksleven in haar onderscheidene schakeeringen, den stempel gedrukt.

Van dit standpunt uitgaande beschouwen wij de Overheid en het Volk in zijn wederzijdsche verplichtingen en rechten. De Overheid moet van het besef doordrongen zijn dat zij haar gezag ontleent van God. Zij behoort er, zooveel van haar afhangt, voor te waken dat, zoowel in zaken van regeering als van wetgeving, de Goddelijke Majesteit worde geëerbiedigd en het Goddelijk gebod, als dat van den hoogsten Wetgever, tot zijn recht kome [3]).

---

door Gods genade verleend en door Christenregenten ter handhaving van Gods wetten uitgeoefend wordt.

Ned. Gedachten. dl. III. blz. 50.

[1]) Nederland is een christelijk Land, waarin eerbiediging van het Evangelie het recht en de plicht van Overheid en onderdaan is. De Overheid, Christelijk of niet, is aan deze hoogste Landswet gehouden.

Groen v. Prinsterer. Narede. blz. 14.

[2]) Dat het fondament deser onser seer vermaerde Republyke is de eenigheyt, ende der eenicheyt DE WARE GODSDIENST; heeft iedereen wel geweten, soo lange als wij met eenen en denzelfden vijandt hebben te doen gehadt; maer soo haest de vreese weghgenomen was, dat de gemeene saecke geen schade van buiten soude lijden; so heeft den vijandt des menschelijken geslachtes, die altijdt op sijn luimen lijdt, alle het geschut van de mueren ende vesten tegen de Kercke gekeert: Welke listige practijcken, hoe zij min vernomen worden (want daer en is niet dat den mensche van natueren beter behaagt als onheyligheit) hoe sij meer quaets en verderfs veroorsaecken. — Wij, ons verlatende op de kracht desghenen die hemselven hier eenmael eenen stoel gheplant, die overlange door oneyndige weldaden bewezen heeft, dat hij alsoo niet allen volckeren gedaan heeft, soo haest wij de hellende Republycke in het sekere dochten gestelt te hebben, hebben geacht onse schuldige plicht te zijn, de saecke des levendigen Godts, van wiens Majesteyt alle auctoriteit is vloeijende die op Aerden te vinden is, met groote vrijmoedigheit bij der handt te nemen".

Brief van de Staten-Generaal aan alle Koningen, Prinsen enz. na afloop der Dordsche Synode. Groot Placaatboek. dl. I. blz. 131.

[3]) De hoogste Wet is de Goddelijke Wet. Haar gezag is in elke huiselijke of maatschappelijke betrekking waarborg tegen ongehoorzaamheid of verdrukking. Ongelukkig de Staat waar men de Godsdienst als dienares der staatkunde gebruikt; ongelukkiger nog, waar men de staatkunde aan den invloed van de Godsdienst onttrekt.

Ned. Gedachten. dl. II. blz. 2.

L'esprit d'irreligion, transformé en système politique, est plus près de la barbarie qu'on ne pense. Portalis.

Sinds het laatst der voorgaande eeuw zijn omtrent dit punt vele valsche denkbeelden doorgedrongen, en geraakten wij hoe langs zoo meer het rechte spoor bijster. Voor de leer van het Goddelijk recht der Overheid trad het beginsel der volkssouvereiniteit in de plaats. De wrange vruchten, welke dit revolutionair stelsel met zich bracht, werden ook door de nederlandsche natie geplukt. De treurige gevolgen doen zich zoowel in de staathuishouding als in de maatschappelijke samenleving gevoelen, door zedelijk verval, financiëelen achteruitgang, en parlementaire machteloosheid.

Wij dienen terug te treden uit dien chaotischen toestand, waarin wij geraakt zijn en waarin wij hoe langs zoo meer gevaar loopen ons te verwarren. Vergeten wij niet hetgeen reeds voor meer dan vijfentwintig jaren in een onzer staatkundige organen betuigd werd: „Het Droit divin en het Christelijk beginsel zijn doodelijk voor de vrijzinnige begrippen". „Waar, volgens de vrijzinnige theorieën, de gehoorzaamheid aan God, als grondslag van het Staatsrecht wegvalt, worden vrijheden of rechten verleend, niet erkend. Vrijheden en rechten: ja, doch voor zoolang en zoover de Staat het vergunt. De Staat, dat is, zij door wie, namens den Staat, het woord gevoerd wordt: het Gouvernement. Vrijheid behoudens autorisatie. Recht bij vergunning. Door de ontwikkeling der vrijzinnige theoriën wordt men naar het absolutisme geleid. Dit is het gevolg der stelselmatige verwerping van de Souvereiniteit Gods." [1]) Hoezeer hebben de gebeurtenissen der laatste jaren de waarheid dezer profetie aan het licht gebracht.

Wat de vrijheid beteekent in den mond van hen, die de leer huldigen der volkssouvereiniteit, van het regeeren volgens den wil der meerderheid [2]) of der rede, kunnen de Wetten op het Lager Onderwijs en op de Vaccine ons leeren.

De voorstanders van de leer der volkssouvereiniteit vreezen dat het Droit divin leidt tot willekeur en tyrannie. Gansch ten onrechte. Iedere Goddelijke instelling is door de menschelijke onvol-

---

[1]) De Nederlander Nrs. 101, 413.

[2]) De N. Rott. Crt. schreef onlangs in een harer hoofdartikelen, getiteld: de Grondwet: „Waarom wilt gij antirevolutionairen dan toch het misverstand in de wereld laten, alsof alle anderen die niet op uw grondslag staan, slechts zweren bij den wil der meerderheid. Ook naar het beginsel der liberalen gaat de meerderheid uit van de erkenning van een hoogeren wil waaraan zij zelve gebonden is. Die hoogere wil is het gebod van het recht, van de rede, van het inzicht, van het duurzaam belang, van de behoefte aan ontwikkeling, vooral ook de eisch dat het gebod algemeen kunne zijn".

Men gevoelt: slechts van de menschelijke rede, niet van een hoogere openbaring is hier sprake.

komenheid misbruikt. Maar dit misbruik vloeit geenszins uit het stelsel voort. Wij meenen te hebben aangetoond dat de Overheid gebonden is aan de hoogste, d. i. aan de Goddelijke Wet. Zij mag hare onderdanen alzoo niet willekeurig regeeren, maar moet ze met vaderlijke liefde en teedere zorg beschermen, en naar de eeuwig geldende beginselen van waarheid en recht, zooals die door den geopenbaarden godsdienst ter onzer kennis zijn gebracht, en in het christelijk geweten getuigenis geven, besturen [1]).

Volgens het bijbelsch voorschrift: „Zijt dan alle menschelijke ordening onderdanig om des Heeren wil [2])", is gehoorzaamheid voor den onderdaan plicht, maar wordt daarom geen slaafsche onderwerping, welke het kwade, omdat het door de Overheid geschiedt, goed noemt, of zich daaraan medeplichtig maakt, geboden. Wel verre van daar. gebiedt ons Gods Woord „dat men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan den menschen" [3]). De aard der betrekking tusschen Overheden en onderdanen, welke als Gods schepselen beiden aan zijn wetten onderworpen zijn, brengt dit mede.

Daarom handhaven wij het beginsel dat het gezag der Overheid zich niet uitstrekt tot het gebied des gewetens, en erkennen wij, met DA COSTA, geen gezag tusschen God en ons geweten. De burgerlijke en de kerkelijke Overheid zijn twee onderscheidene machten. Waren zij onder het Oude Verbond, tijdens de patriarchale en koninklijke bedeeling van Israël, dikwijls in een persoon vereenigd, met de oplossing van den Joodsch-theocratischen Staat, en de stichting van den christelijken godsdienst als wereldgodsdienst, is dit anders geworden. Haar Stichter heeft getuigd: „Mijn koninkrijk is niet van deze wereld."

Het beginsel van den opstand onzer vaderen tegen Spanje in de zestiende eeuw was gegrond op hunne verkleefdheid aan het zuivere evangelie en de leer der rechtvaardiging door het geloof en niet zoozeer op de geschondene privilegiën [4]). De Spaansche

---

[1]) De Godsdienst is de grondslag van iederen Staat; de onmisbare steun van elk gezag. De Grondwet regelt de verhouding tusschen Staat en Kerk; maar verbiedt geenszins dat het Christendom richtsnoer van regent en onderdaan zij. Ned. Gedachten. dl. II. blz. 47.

[2]) 1 Petr. II : 13[a].

[3]) Handel. 5 : 29[b].

[4]) Men sach in het eerste soo seer niet op die Hoogheden. 't Hert en was soo hooch niet; d' Armoede en d'Ellende, ontstaan uit de Tyrannye van de vijanden, specialijk om der Religie ghepleecht, ende bijgevolch uit haat van de vrijheden, maeckte het hart wel soo weeck, dat men meer dacht om de hoogheydt ende om de gunste Godts, als om zijn eigen Hoogheden. Men dede in die kleine gelegentheydt, op

Monarch wilde geen gewetensvrijheid toestaan [1]). De Hervormden hadden vrijheid van christelijke godsdienstoefening ten doel. Zij zouden zich, behalve geloofsverzaking, alles hebben getroost; deze niet. Vandaar het aanvankelijk lijdelijk verzet. De Nederlanders uit dien tijd verlangden geenszins dat de band tusschen Staat en godsdienst zou worden verbroken [2]), maar zij konden niet dulden, dat de Overheid hen bleef nopen in de Roomsche kerk te blijven.

Waar wij het onderscheid tusschen de burgerlijke en de kerkelijke Overheid streng in het oog houden, daar verliezen wij de noodzakelijkheid van den innigen band tusschen staatkunde en godsdienst geenszins uit het oog. Zonder dien band, welken wij beschouwen als het cement voor alle constitutiën, is geen duurzaam geluk te wachten [3]). Een godsdienstlooze Staat heeft evenmin een rechtsbasis als een zedelijken grondslag. Zijn inwendige organisatie wordt door het goedvinden der tijdelijke gezaghebbers, of door den wil eener meerderheid, welke zich door niets gebonden gevoelt dan door de behoefte van het oogenblik of van het eigenbelang, bepaald.

In een ideaal-christelijken Staat zouden dus zoowel de Vorst als de Ministers en de Volksvertegenwoordigers, benevens alle ambtenaren oprechte evangeliebelijders moeten zijn. Zoodanig een toestand kan niet door de Wet worden gedecreteerd, maar vermag alleen het evangelie der genade te scheppen. Wanneer wij ons zoodanige organisatie denken, dan zou deze, zoowel in wetgeving als in bestuur, het christelijk stempel moeten vertoonen, gelijk onze voormalige staatsregeling en de tegenwoordige engelsche wetgeving daarvan nog heden ten dage de sporen dra-

---

Gods hulpe ende seghen vertrouwende, sijn best om die Tyrannye te verdrijven, zoo van de lichamen als van de consciëntiën derghenen, die ware Religie, oock onder het kruys ende die zware vervolginghen hadden aanghenomen. TRIGLAND, Kerk. Geschiedenissen.

[1]) Iets in te ruimen, dat teeghens 't Roomsche geloof streed, des was zijn Majesteit van geenen zinne; nochte zoo veel als den minsten letter daaraf te wijken: gelijk dan yeder wist, hoe zij 't handhaaven van 't zelfste, t' haarder huldinge, gezwooren had. HOOFT, Ned. Historiën.

[2]) Vrijheid van Godsdienstoefening, zelfs van afgodische en godslasterlijke gevoelens, was, ook den Hervormden, een gruwel.
GROEN VAN PRINSTERER, Handb. d. Gesch. v. h. Vaderland. 4e dr. blz. 90.

[3]) Tot het wezen van een Christenstaat behoort vooral eene echt Christelijke wetgeving. Daarom was reeds onder de vóór-christelijke bedeeling de aanvang en grondslag der gezegende Godsregeering, de goddelijke Wetgeving, aan Israël door Mozes geschonken.
Stemm. en beschouw. over Godsd. Staat- geschied.- en letterkunde. 1840. blz. 331.

gen [1]). De oude Aziatische volken en de ten onder gegane Grieksche en Romeinsche wereldrijken ontleenden hun staatsvorm aan de heidensche godsdienst- en zedeleer. Zij zijn met dat stelsel te niet gegaan. De hedendaagsche moderne wereldbeschouwing tracht de beginselen des christendoms met die van het oude heidendom te vereenzelvigen. Deze poging zal nimmer gelukken. Beide beginselen staan als vuur en water tegenover elkander; zij laten zich niet vereenigen. De ervaring van vroegere eeuwen heeft de proefhoudendheid van het christelijk beginsel bewezen [2]). Waar men het zocht te verwateren, of te doen plaats maken voor een stelsel dat door de historie is veroordeeld, delft men zijn eigen graf.

---

[1]) De Christelijke Godsdienst heeft op wetten, zeden en denkwijs van het moderne Europa weldadig, met kracht en op menigvuldige wijze gewerkt; en zoo wel in de gansche geestesgesteldheid, als in de toedragt der gebeurtenissen is het onmiskenbaar dat haar invloed aan alles toon en uitdrukking heeft gegeven.

GROEN VAN PRINSTERER, Proeve over de zamenst. eener alg. Nederl. geschiedenis. blz. 61.

For political and intellectual freedom and for all the blessings which political and intellectual freedom have brought in their train, England is chiefly indebted to the Reformation. MACAULY.

[2]) Het Calvinisme de hoogste ontwikkelingsvorm van het godsdienstig-staatkundig beginsel der zestiende eeuw. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Het vertegenwoordigend Stelsel.

> Opdat de Staten-Generaal in de natie wortelen; het volk niet slechts in naam vertegenwoordigen; en in hun samenstelling niet langer een krenking van het recht der minderheden opleveren; eischt zij de invoering van een ander kiesstelsel, en, ter voorbereiding daartoe, verlaging van den census. Art. 11 van het antirevolutionair Program.

Wij leven onder een verouderd kiesstelsel, dat op een gebrekkigen grondslag gebaseerd, niet in staat is den gewenschten band tusschen kiezers en gekozenen te vormen. De kunstmatige inrichting van dit stelsel schenkt aan eene zekere richting de meerderheid in het parlement, zonder dat zij meerderheid in den lande is. Ja, wat meer zegt, aan geheele groepen welke een staatkundig beginsel belijden, wordt de pas afgesneden zich te doen vertegenwoordigen, en hun stem bij de beraadslagingen onzer volkstribunen te doen hooren.

Het gevolg van zoodanigen toestand is, dat de vertegenwoordiging meer en meer van de natie vervreemd raakt. Men ontwerpt wetten, die slecht blijken te werken, en daarom dikwijls reeds spoedig na derzelver uitvaardiging wijziging behoeven.

In plaats van stabiliteit is er niet zelden gemis aan leidende gedachte, welke zich openbaart in impopulariteit op het stuk onzer wetgeving. Groote hervormingen kunnen op die wijze niet worden tot stand gebracht. Veel is er over een verbeterd kiesstelsel geschreven; doch alle pogingen tot dusverre beproefd om daartoe te geraken faalden, 't zij omdat de voorgestelde maatregelen meer een surrogaat dan een wezenlijk geneesmiddel bleken te zijn, of wel omdat de thans regeerende partij vreesde haar invloedrijke positie te zullen verspelen.

Wij noemen de bestaande inrichting kunstmatig, zoolang het stemmencijfer, dat door de anti-liberale kiezers wordt uitgebracht, dat der liberalen met 30 procent te boven gaat, en deze laatsten nochtans in de Tweede Kamer de meerderheid, of bijna de meerderheid vormen; zoolang de Eerste Kamer, zonder één antirevolu-

tionair onder hare leden te tellen, bijna geheel uit liberalen bestaat; en de anti-liberale richting ook in onze Staten-Provinciaal veel te schaars is vertegenwoordigd. Ons representatief stelsel, in zijn verschillende trappen, vordert dan ook eene geheele reorganisatie.

De volksvertegenwoordiging moet niet zijn eene fictie, maar werkelijkheid; dit nu is zij thans niet. Eene geheele klasse der bevolking, en wel de meest aanzienlijke naar het zielental, is van allen invloed op de samenstelling onzer Staten en Raden buitengesloten. [1]) Dit behoort anders te worden. De bestaande toestand is onbillijk; hij werkt in de gevolgen nadeelig. In den tijd der grafelijke regeering, uit welken de initia onzer staatkundige historie dateeren, werden de Staten van Holland door het volk, vertegenwoordigd in zijne drie stenden: de geestelijkheid, den adel en de burgerschap, gekozen. Uitgesloten van politieken invloed waren de lijfeigenen. Doch de lijfeigenschap is afgeschaft en uit den stand der poorters, welke zich gaande weg heeft ontwikkeld en uitgebreid, kwam een vierde stand, die der werklieden te voorschijn. Onze eeuw, rijk aan uitvindingen op het gebied van stoomwezen en werktuigkunde, onderscheidt zich, boven de voorgaande, vooral hierdoor, dat de materiëele ontwikkeling een gansch ongewone vlucht heeft gekregen. Het benuttigen van natuurkrachten, welker bestaan in vroegere eeuwen niet bekend was, werd het middel dat de industrie is ontwikkeld op eene wijze, welke aan den arbeid in den lateren tijd eene gansch bijzondere beteekenis heeft gegeven. De talrijke volksklasse, welke door middel van den arbeid het levensonderhoud vindt, ziet zich echter van alle medewerking tot de samenstelling onzer vertegenwoordiging, welke land en provincie of stad en dorp heet te representeeren, uitgesloten. Daarvoor bestaat geen redelijk motief. Ook de kleine burgerij, en in de groote steden vele burgers van goede maatschappelijke positie zijn, volgens den bestaanden census, van het kiesrecht verstoken.

De invoering van algemeen stemrecht, al moge het daar op den duur ook toe moeten komen, achten wij vooralsnog niet raadzaam. [2]) De resultaten, welke wij daarvan in het buitenland konden aanschouwen, leveren tot dusverre niet het bewijs dat de

---

[1]) Het eerbiedigen der natuurlijke verhouding van alle standen, behoort tot het eigenaardige van elken wel ingerichten Staat.
GROEN VAN PRINSTERER, Adviezen in de 2e Kamer. 1849—50. blz. 125.

[2]) Le suffrage universel est une force toute-puissante, par conséquent une force qui, suivant la direction qu'elle prend ou qu'elle reçoit, peut faire avec la même énergie ou le mal, ou le bien.
LABOULAYE, Le parti libéral. p. 151.

volksvrijheden er beter door worden gewaarborgd dan in de landen, welke gelijk bij ons, slechts aan een deel der bevolking het kiesrecht toekennen. De politieke ontwikkeling van een volk moet geleidelijk plaats vinden. In het familieleven zien wij het kind tot knaap opgroeien; de knaap wordt jongeling en deze rijpt tot man. Eerst dan treedt de toestand der meerderjarigheid in. Wie behoeftig is en op den burgerlijken of kerkelijken onderstand teert, zouden wij meenen dat geen aanspraken kan doen gelden om mede stem te hebben in de zaken van land, stad of dorp. Maar wie als burger zelfstandig optreedt, in eigen onderhoud en in dat der zijnen voorziet, en voorts iets mêe bijdraagt in de lasten van den Staat, heeft, onzes erachtens, ook aanspraak om mede zijn invloed ten algemeene nutte en ter behartiging der publieke belangen te doen gelden. Eene belasting naar de volle huurwaarde, tot een zeker minimum berekend, zooals door de Commissie tot herziening der Grondwet voor de Kiezers voor de Tweede Kamer werd voorgesteld, in plaats van het thans vigeerend stelsel, dat de kiesbevoegdheid van den aanslag in 's rijks directe belastingen afhankelijk maakt, verdient, zoo wij meenen, aanbeveling [1]). Wanneer het minimum der huurwaarde niet te hoog wordt gesteld, valt onder de rubriek van kiezers eene geheele klasse van mannelijke ingezetenen welke geacht kunnen worden niet minder dan anderen belang te stellen in de publieke zaak, en wien het kiesrecht te onthouden, tegenover hen die het bezitten, een groote onbillijkheid is.

Wanneer het minimum der huurwaarde, welke kiesbevoegdheid schenkt, op bijv. *f* 36,— en het maximum op *f* 100 à *f* 120 wordt bepaald, volgens een vast te stellen Tabel, en de grondslag der personele belasting overeenkomstig die Tabel werd geregeld, zoodat alle huurwaarde welke daarbuiten valt, van belasting werd vrijgesteld, dan kon men voor alle deelen des lands tot een evenredigen vasten maatstaf geraken.

Met zoodanige regeling zou de ongemotiveerde uitsluiting van een groot aantal Nederlanders, welke iets minder dan anderen in de belasting betalen, ophouden te bestaan, en aan allen die tot

---

[1]) Naar ons oordeel behoort het kiesrecht voor de Tweede Kamer toegekend te worden aan die ingezetenen, waarvan men kan verwachten dat zij zullen letten op het groote belang dat elk bijzonder persoon heeft bij de instandhouding van het geheel. Om daartoe te geraken meenen wij de woning als grondslag van kiesrecht te moeten aannemen. Bewoners van een huis van niet al te geringe huurwaarde zijn gezeten lieden, die beseffen van hoeveel belang de goede inrichting van het staatsbestuur ook voor hen zelven is.

Verslag der Staatscommissie betreffende de herziening der Grondwet. Off. Uitg. blz. 5.

meerderjarigheid gekomen, in eigen onderhoud voorzien en in de algemeene lasten mede betalen, gelijk recht worden geschonken.

Wie in de kleinste plaatsen eene wekelijksche huur van Een Gulden, en in de grootste steden van Drie à Vier Gulden betaalt, rekenen wij niet minder tot kiezen bevoegd dan menigeen welke thans dit recht uitoefent. Op dezen grondslag gebaseerd zou het volk in zijn verschillende vertakkingen, veel beter dan thans, worden vertegenwoordigd. Een groote oorzaak van ontevredenheid zou worden weggenomen, en de bepaling der Grondwet, dat de Staten-Generaal vertegenwoordigen het geheele Nederlandsche volk, zou beter dan tot dusverre worden verwezenlijkt. Wij zouden dienzelfden grondslag dan ook voor de Gemeenteraads- en de Provinciale verkiezingen wenschen te zien ingevoerd.

Hoe langer de fictieve organisatie, welke door de tegenwoordige kieswet wordt in het leven geroepen, voortduurt, des te ernstiger wordt het gevaar, dat de rust der maatschappij bedreigt. Dringende volksnooden eischen oplossing; de sociale toestanden, in eigen kring, en rondom ons in naburige rijken, manen ernstig aan tot doortastend handelen, voordat de gunstige tijd voorbij is. Want politieke hervormingen, met geweld afgedwongen of onder pressie uitgevoerd, zullen nimmer zoo goed werken als die welke na rijp beraad genomen en met kalm overleg tot stand gebracht zijn.

Het verkiezingsstelsel volgens de capaciteiten, zooals dit nu in België voor de gewestelijke en gemeentelijke vertegenwoordiging is ingevoerd, heeft gansch andere resultaten opgeleverd dan menigeen vermoedde. De juistheid van blik van den christen staatsman Groen van Prinsterer, die zijn steun bij voorkeur zocht bij het volk achter de kiezers, en die tot deze klasse gaarne het woord richtte, omdat hij daar menigmaal beter begrepen werd dan door het denkend deel der natie, komt er treffend door aan het licht [1]). Wij gelooven niet dat na de proefneming in België dit stelsel veel kans heeft hier te lande te zullen worden ingevoerd.

Tegen het stelsel dat gebaseerd is op den grondslag van de kiesbevoegdheid toe te kennen aan de hoofden van huisgezinnen, zooals dit in het antirevolutionair Program wordt toe-

---

[1]) De uitdrukking lagere standen bezig ik altijd ongaarne, evenwel thans schroom ik niet ze in dit verband mijner rede te gebruiken. Immers ik wil doen uitkomen dat in die standen een hooger beginsel zich openbaart, zoodat ik althans meermalen de zoodanigen heb aangetroffen die, in ware beschaving, voor personen uit de meest aanzienlijke rangen der maatschappij niet behoeven achter te staan.
Groen van Prinsterer, Adviezen in de 2e Kamer der St.-Gen. dl. II. blz. 24.

gelicht, bestaat geen principieel bezwaar. Doch bij de practische toepassing zal zoodanig stelsel wellicht afstuiten op velerlei moeielijkheden, waaronder die van impopulariteit wellicht niet als de minst gewichtige is te beschouwen.

Een kiesstelsel, op den grondslag van de huurwaarde gebaseerd, waarbij het middel tot levensonderhoud als voorname factor geldt, verschilt in wezen niet veel van het huismanskiesrecht, doch de bezwaren welke het laatste stelsel aankleven, zullen daarbij veel beter kunnen worden vermeden.

Voor een goed werkend constitutioneel stelstel achten wij het zeer gewenscht dat bij eene aanstaande Grondwetsherziening de Eerste Kamer der Staten-Generaal worde gereorganiseerd. Het doel, dat de wetgever beoogd heeft, om door de Eerste Kamer een bolwerk op te werpen voor de rechten der Kroon, en de volksvrijheden tegen eventueele machtsoverschrijding der andere Kamer te handhaven, is door de samenstelling van dit hooge Staatscollege slechts zeer onvolkomen bereikt. De lijst der hoogstaangeslagenen, waaruit de leden der Eerste Kamer moeten worden benoemd, biedt eene zeer gebrekkige keuze voor de bekleeding van zoo gewichtig ambt. Fortuin en hooge geboorte zijn niet de voornaamste aanbevelingen, waar het geldt het kiezen van personen welke met de hoogste Staatsmacht zullen worden bekleed. Daarbij komen in de eerste plaats persoonlijke verdiensten, talent en bekwaamheid in aanmerking. Deze nu worden onder het thans vigeerend stelsel uitgesloten wanneer de gelukkige bezitters van zoodanige eigenschappen niet tevens een groot fortuin bezitten.

Ook de wijze waarop de leden der Eerste Kamer gekozen worden, nl. door de Provinciale Staten, biedt zeker niet den besten waarborg voor eene geschikte keuze. Waarom kunnen de leden der Eerste Kamer niet door hetzelfde kiezerspersoneel, dat voor de Tweede Kamer is aangewezen, worden benoemd?

Zoo men dezen maatregel te radicaal vindt, dan geven wij aan de samenstelling van afzonderlijke kiescolleges, door de kiezers voor de Tweede Kamer te benoemen, de voorkeur boven eene verkiezing door de leden der Provinciale Staten, daar wij deze colleges, zoowel door hun wijze van samenstelling als in hun werkkring, ten eenemale ongeschikt achten om als onpartijdige, deskundige kiescolleges te fungeeren.

Voor de Tweede Kamer geven wij aan vaste, enkelvoudige kiesdistricten boven dubbele de voorkeur. Bij eene samenstelling der Kamer moet het vooral om eene zooveel mogelijk geëvenredigde vertegenwoordiging van het geheele volk te doen zijn. Al wat

eene kunstmatige partijformatie, of tijdelijke bevoorrechting van zekere richting zou kunnen in de hand werken, dient gemeden. Vaste, enkelvoudige districten, van niet te grooten omvang bieden, indien bij de samenvoeging der verschillende gemeenten op topographische ligging en gemeenschappelijk belang gelet wordt, beteren waarborg voor representatie der onderscheidene volksschakeeringen, dan de combinatie van groote steden met het platte land, waar het eene deel stelselmatig het andere overstemt. Ditzelfde geldt van steden als Amsterdam en Rotterdam, waar de richting der kiezers naar gelang der verschillende wijkbewoners zeer uiteenloopt. Bij de keuze van een kiesstelsel is dat het meest aanbevelenswaardig, 'twelk de beste waarborgen biedt van gelijk recht voor alle partijen. Daarom wenschen wij de verknipping der districten ook niet afhankelijk gesteld te zien van de willekeur eener toevallige parlementaire meerderheid, maar geven aan bij de wet vastgestelde districten de voorkeur. Enkelvoudige districten bieden, boven de saamgestelde, ook het niet geringe voordeel dat de kiezers zich onderling beter met elkander in rapport kunnen stellen, en dat de plaatselijke belangen niet zoo ver uiteen behoeven te loopen, als bij groote districten dikwijls onvermijdelijk is.

De wet verklaart het ambt van geestelijke of bedienaar van den godsdienst onvereenigbaar met dat van volksvertegenwoordiger. De reden van zoodanige uitsluiting is een willekeurige, in strijd met art. 6 der Grondwet en door de praktijk veroordeeld. Want nu reeds worden protestantsche en roomsche geestelijken, die, ofschoon de bediening niet meer geregeld uitoefenende, desniettemin het radicaal van hun ambt blijven bezitten, in de Tweede Kamer en in Gemeenteraden toegelaten. Dat de kiezers zich niet door geestelijken, daarentegen wel door rechterlijke en andere staatsambtenaren mogen doen vertegenwoordigen, is eene niet te rechtvaardigen inkonsekwentie, waarvan de onhoudbaarheid te meer in het oog springt, daar de Staat officiëel geen godsdienst kent. Dit blijkt waar bij het maken van nieuwe wetten met de eischen van het christelijk beginsel hoe langs zoo minder rekening wordt gehouden, en voornamelijk in de schoolwetgeving, welke geen godsdienstonderwijs op de scholen van Overheidswege gesticht, toelaat. Waar de Staat in zijne wetgeving met den godsdienst geen rekening houdt, is het even onlogisch als illiberaal de bedienaren van den godsdienst uit de vertegenwoordigende colleges te willen buitensluiten.

Het stemrecht ook aan vrouwen toe te kennen achten wij evenzeer in strijd met het wezen der vrouwelijke natuur als met de

eischen van het staatsbelang. Der vrouw is eene gansch andere levenstaak, door den Schepper, aangewezen dan den man. Ziet deze zich geroepen de onafhankelijkheid en vrijheid van vaderland en haardstede op het slagveld te verdedigen, voor het onderhoud van zijn gezin in den strijd des levens te kampen, kunsten en wetenschappen te beoefenen en staats- en rechtzaken te behandelen; de vrouw vormt het middenpunt van het familieleven. Als gade en moeder is zij de lichtende ster in den huiselijken kring. Waar de vrouw uit deze verhevene, haar door God aangewezen eereplaats wordt medegevoerd in den maalstroom des publieken levens, daar loopt de maatschappij gevaar dat de zachtere aandoeningen der menschelijke natuur gaandeweg zullen verdooven, en de aarde, eenmaal een paradijs, hoe langs zoo meer het tooneel van haat en tweedracht te aanschouwen zal geven.

De kiesbevoegdheid aan de vrouwen te schenken is eene vinding van den nieuweren tijd, welke zoo min bij de oude volken als in het voormalig Europeesch statenstelsel ooit burgerrecht heeft verkregen. Wanneer aan de vrouwelijke sexe kiesbevoegdheid wordt verleend, kan haar op den duur ook het radicaal van verkiesbaarheid niet worden onthouden. Alvorens men dit stelsel in praktijk brengt dient rijpelijk te worden overwogen, tot welke gevolgen het zou kunnen leiden.

Eén argument kon wellicht met eenig recht voor het kiesrecht der vrouw worden aangevoerd. Zoowel onder de oude als nieuwe volken is de souvereiniteit dikwijls ook aan vrouwen opgedragen, doch steeds om redenen van staatkundigen aard. De Salische wet maakte hierop een uitzondering.

De Provinciale vertegenwoordiging is in haar tegenwoordigen vorm niet veel meer dan eene flauwe afschaduwing van het gewestelijk gezag onder de voormalige Republiek. [1]) Van Provinciale autonomie is onder het vigeerend stelsel geen sprake [2]). Bijna alle

---

[1]) De Unie van Utrecht, welke in 't stuk der regeering geen de minste verandering gemaakt heeft, bepaalt in Art. 12: Elk Gewest behoudt voor zich alle binnenlandsche en huiselijke aangelegenheden, uitgezonderd dat de Muntswaarde in alle Provinciën op gelijken voet zal gebracht worden.

KLUIT, Historie der Hollandsche Staatsregeering tot 1795. dl. I. blz. 170, 172.

[2]) Hoedanig is van 1795 tot 1850 de zelfstandigheid der provinciën geweest? die zelfstandigheid heeft nooit bestaan. Zij werd in 1795 zooveel doenlijk, vernietigd. Neemt de geheele reeks van constitutiën van 1798, van 1800, van 1805, van 1814 en daarna: nergens zult gij vinden wat naar zelfstandigheid, in de ware beteekenis van het woord, gelijkt. Men kan wel den naam van provincie behouden of, waar die

gezag wordt door den Commissaris des Konings en door het College van Gedeputeerde Staten uitgeoefend. De invloed van de leden der Staten bepaalt zich voornamelijk tot het benoemen van de leden der Eerste Kamer, en tot het kiezen, uit hun midden, van het Gedeputeerde Staten-College. In dit College wordt het Rijksbestuur gecentraliseerd. Meest al hetgeen wat in de organieke wetten aan de competentie der Provinciale Staten is overgelaten, wordt, volgens de Provinciale wet, aan Gedeputeerde Staten ter uitvoering opgedragen.

De leden der Provinciale Staten komen slechts tweemalen 's jaars bijeen om de uitgaven en ontvangsten der Provinciale geldmiddelen te voteeren, en de Provinciale reglementen, welke inzonderheid het beheer der waterschappen betreffen, vast te stellen. De wijze waarop die verordeningen, door het College van Gedeputeerde Staten ontworpen, en in vele Provinciën door Commissiën, door den Voorzitter benoemd, onderzocht, in den regel worden vastgesteld, verheft het lidmaatschap der Provinciale Staten dikwijls tot niet veel meer dan een schijnvertooning.

Het antirevolutionair beginsel huldigt de autonomie ook voor het bestuur van Provincie en Gemeente [1]). Uitbreiding van het kiezerspersoneel voor de Provinciale Staten, naar het stelsel hierboven voor de verkiezing van de leden der Tweede Kamer aanbevolen, komt ons in de eerste plaats gewenscht voor. Ook dient aan de Provinciale Staten meer invloed, dan zij tot dusverre bezitten, te worden toegekend. Hun werkkring behoort te worden uitgebreid. Als een eerste stap om daartoe te geraken zouden wij van alle zaken, waarover de Staten worden gehoord, het onderzoek in de afdeelingen verplichtend wenschen te zien gesteld. De Wet stelt zoodanig onderzoek thans in de meeste gevallen facultatief, en alleen voor de begrooting imperatief. Voorts zouden vele zaken, welke thans door het College van Gedeputeerde Staten worden behandeld, aan de bemoeienis der Staten kunnen worden opgedragen. De belangstelling in het Provinciaal beheer zou er zeker bij winnen.

---

ontnomen was, teruggeven; men kan aan de zoogenaamde provinciën wel attributen toekennen, en aan zoogenaamde Staten menigvuldige verrichtingen opleggen; dit is min of meer bij verschillende Constitutiën gedaan, maar het denkbeeld zelf van historische en organieke zelfstandigheid is bijkans verloren geraakt. De provincie is niet anders dan eene afdeeling, een departement van den Staat.

GROEN VAN PRINSTERER, Redevoering in de Tweede Kamer bij de Vaststelling der Provinciale Wet. Zie Parlem. adviezen. 1850. dl. II. blz. 119.

[1]) Zelfstandigheid der deelen, bij ondergeschiktheid aan het geheel, is de conditio sine quâ non van een wel georganiseerden Staat.

GROEN V. PRINSTERER, Adviezen. dl. II. blz. 118.

Nevens de vaststelling der begrooting en de goedkeuring der Provinciale verordeningen en Waterschapsreglementen, behoort tot den werkkring der Staten de verkiezing der leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Dit geeft het ambt een tweeledig, en wel een administratief en een staatkundig karakter. In de praktijk werkt dit nadeelig. In plaats dat bij de Provinciale verkiezingen op administratieve of zaakkundige bedrevenheid, welke den kandidaat aanbevelenswaard maakt, wordt gelet, geeft de politieke richting meestal den doorslag.

Waar de Wet aan de Gedeputeerde Staten zoo grooten invloed op het bestuur der Gemeenten toekent, is de vraag niet ongepast of in het belang der gemeentelijke autonomie, en van de zelfstandigheid der Provinciale Staten-Colleges, de niet-verkiesbaarheid tot lid der Staten, zie Art. 21 der Provinciale Wet, ook niet tot het Burgemeesterambt had behooren te worden uitgestrekt? Het thans geldend gebruik schijnt de benoeming van Burgemeesters bij voorkeur wenschelijk te achten, zonder er rekening mede te houden dat de Staatsmachine zoodoende als in een cirkel zich beweegt. Is men gezind voor de zelfstandigheid der Provinciën en der Gemeenten, begeert men, behoudens het onvermijdelijke oppertoezicht dat van de ministerieele bureaux in den Haag moet uitgaan, zooveel mogelijk souvereiniteit in eigen kring, dan behooren ook de Staatsmachten onafhankelijk van elkander zich te bewegen, en is het eene anomalie de eene cathegorie van ambtenaren van de verkiesbaarheid uit te sluiten en voor eene andere — de meest invloedrijke — de deur open te zetten.

Ook voor de gemeentelijke huishouding zouden wij aan een meer zelfstandig beheer, dan thans wordt gevoerd, de voorkeur geven. Minder inmenging in de gemeentelijke aangelegenheden vanwege de Gedeputeerde Staten; verkiezing van de Burgemeesters uit de Gemeenteraden; en vrijheid voor de Gemeentebesturen om, behoudens algemeene regelen, door de Wet vast te stellen, de gemeentehuishouding in te richten naar gelang der plaatselijke eigenaardige behoeften, achten wij gewenscht.

Niet ongegrond zijn de klachten welke omtrent het uitoefenen van pressie op de inrichting der gemeentehuishouding, door Gedeputeerde Staten-Colleges, worden vernomen. Van die zijde is dikwijls drang uitgeoefend, vooral ten platten lande, om de gemeentelijke subsidiën ten behoeve der publieke armen-onderstand te verminderen, en de kosten voor het openbaar onderwijs daarentegen op te voeren. Zoodanig stelsel legt de gemeentelijke autonomie aan banden. Ook behoorde de Wetgever omtrent de inrichting van het onderwijs aan de gemeentebesturen meer vrijheid te ver-

leenen dan thans het geval is. Zonder rekening te houden met plaatselijke toestanden en behoeften, gelden voor alle gemeenten dezelfde regels, en worden dientengevolge uitgaven bevolen, welke geldverspilling mogen heeten, zonder dat zij eenig nut opleveren.

Wij wenschen de Burgemeesters uit den Raad te zien benoemd. Het tegenwoordig stelsel plaatst aan het hoofd van menige gemeente jeugdige ambtenaren, zonder practische ervaring, die vreemd aan de gemeenten, waar zij worden aangesteld, onbekend zijn met de ware volksbehoeften [1]) en wier optreden dikwijls het opvoeren van het gemeentelijk budget tengevolge heeft. De weelderige huishouding, welke onze Staats- en gemeente-financiën te gronde richt, eischt een zuiniger beheer. Burgervaders, benoemd uit den kring der burgerij, welke reeds van te voren met het vertrouwen hunner mede-ingezetenen waren vereerd, bieden, onzes inziens, den besten waarborg voor een goede keuze. Engelands groote hoofdstad geeft een sprekend voorbeeld. Maar de staatsalbemoeiing van den nieuweren tijd is zoo omvangrijk geworden, dat, naar sommiger meening, het Burgemeestersambt thans een bijzondere opleiding vereischt. Arm vaderland, waar de centralisatiegeest zoo diepe wortelen schiet dat eigen zelfstandigheid er bij wordt ingeboet. Aan de vruchten kent men den boom. De vrije volksontwikkeling wordt door allerlei reglementen belemmerd. De publieke geest, de belangstelling in de algemeene zaak, verflauwt eer dan dat zij toeneemt. De gemeentelijke lasten worden opgedreven. Eene Gemeente zonder schuld begint tot de uitzonderingen te behooren.

Wanneer de algemeene wetgever aan de Gemeenteraden eene grootere mate van vrijheid en zelfstandigheid toekende, en zich minder mengde in de gemeentelijke huishouding, dan zouden de uitgaven ook kunnen worden vereenvoudigd, zonder dat het algemeen belang er schade bij leed. Integendeel, de vreedzame, zelfstandige volksontwikkeling zou er door worden bevorderd.

Bij de Unie van Utrecht waren de privilegiën, vrijheden, rechten, statuten, costumes en usantiën der steden behouden [2]). Onder die

---

[1]) Wij begeeren niet een van buitenaf gezonden burgemeester, die het domme dorpsvolk eens naar nieuwerwetsche begrippen vervormen zal, maar èn een gewestelijk èn een gemeentelijk bestuur waar de inwoners van het gewest en de ingezetenen der gemeente zelven belang bij hebben.

Om dien stempel van autonomie weer op onze gewestelijke en gemeentelijke levenskringen zóó te drukken, dat ieder hem zien en tasten kan, is er maar één afdoend middel, en dat is, dat de hoofden van bestuur in deze kringen door de machthebbenden van het gewest of de gemeente zelven worden aangewezen.

KUYPER, Ons Program. blz. 364.

[2]) SCHUURMAN, de Gemeentewet. m. aant. blz. 3.

Unie heeft het Gemeenebest drie eeuwen gebloeid. Wij wenschen de misbruiken en verouderde toestanden, welke in het revolutietijdperk zijn afgeschaft, niet weder in te voeren [1]); doch wij gelooven dat ook vele goede gebruiken zijn afgeschaft, welke getuigden van den helderzienden blik van het voorgeslacht.

---

[1]) De antirevolutionaire partij wil niet teruggaan tot dien ellendigen regeeringsvorm, dien wij gedurende onze Republiek gekend hebben, toen ettelijke gegoede families het volk letterlijk onmondig hebben verklaard; zelfs niet, al wil men tot die regeeringskringen der gegoeden toelaten ieder die, — voor de meesten een onmogelijke voorwaarde — aan zeker examen zal hebben voldaan. Veeleer wenscht zij, hoewel in geheel anderen vorm, de tijden terug, toen ook de laagste klassen der maatschappij eenig recht van medezeggen hadden, zij het ook alleen ten aanzien van die belangen, welke hen meer onmiddellijk betroffen.

De Savornin Lohman, Wat wil de antirevolutionaire partij? blz. 45.

ZESDE HOOFDSTUK.

De Kerk in betrekking tot den Staat.

> Het gezag der Kerk en het gezag van de Overheid zijn in oorsprong, wezen, aard en strekking geheel onderscheiden.
>
> KUYPER, Tractaat van de reformatie der Kerken.

De vraag, in welke verhouding de Kerk tot den Staat behoort te staan heeft, sinds de invoering des christendoms, heel wat pennen in beweging gebracht. Het behoeft ons niet te verwonderen, daar de ervaring van achttien eeuwen heeft geleerd dat dit vraagstuk geheel de politiek beheerscht.

De Kerk en de Staat zijn in oorsprong en wezen zeer van elkander onderscheiden. Ofschoon zij zich, als twee door God verordineerde machten, ieder een afzonderlijk terrein zien aangewezen, oefent beider werkkring een zoo machtigen invloed op den loop der wereldgebeurtenissen uit, dat zij niet zelden met elkander in botsing kwamen. Zoo heeft de Staat dikwijls getracht den invloed, waarover de Kerk beschikt, tot bevordering van politieke doeleinden aan te wenden, en de geestelijke macht der Kerk dienstbaar te maken, om eigen prestige te verhoogen.

De Kerk is op haar beurt niet altijd vrij te pleiten van een streven naar onrechtmatige inmenging in staatkundige aangelegenheden en mitsdien van overschrijding harer wettelijke bevoegdheid [1]).

Voor zoover deze beide lichamen met elkander in botsing geraakten, of derzelver eigenaardigen werkkring uit het oog verloren, betraden zij een terrein, waarop zij niet te huis behooren [2]). Beide

---

[1]) Steeds meer had de machtsuitbreiding van de pausen ook invloed op alle lagere toestanden der kerk. De betrekking tusschen Staat en Kerk werd geregeld, (1123—1215) doch zoo dat feitelijk de Kerk, d. i. de paus boven den Staat zich verhief.

KURTZ, Bekn. leerb. d. kerkg. blz. 98.

[2]) Zoo min de Kerk ooit eenig burgerlijk gezag mag uitoefenen, zoo min mag de burgerlijke Overheid zich ooit eenig kerkelijk gezag aanmatigen. Beider sfeer is volstrekt onderscheiden.

KUYPER, Tract. v. d. reform. d. kerken. blz. 56.

machten zijn van Godswege aangewezen om den geestelijken en stoffelijken wasdom der menschheid tot ontwikkeling te brengen, doch elk binnen de perken harer eigene wettelijke bevoegdheid. Waar door een van beide deze eigenaardige roeping uit het oog wordt verloren, daar blijven de schadelijke gevolgen niet achterwege. Daarom verdient dit onderwerp in niet geringe mate onze belangstelling. Noch de Staat, noch de Kerk zullen zich vreedzaam kunnen ontwikkelen, noch aan hun bestemming blijven beantwoorden, indien zij hun taak eenzijdig opvatten.

De Staat is eene burgerlijke instelling, door God verordineerd om de ontwikkeling der menschheid te leiden, volgens Zijn vastgesteld wereldplan.

De Kerk is een geestelijk instituut, waarin degenen, die ter zaligheid zijn verordineerd, worden bijeenvergaderd, en naar de voorschriften van Jezus Christus, als Koning zijner gemeente, worden geregeerd. De Kerk heeft een geestelijken en een zichtbaren vorm. Zij is geestelijk, voor zoover hare leden deel uitmaken van het lichaam dat eenmaal tot Christus, als haar Hoofd in den hemel, zal opgenomen worden; zij is zichtbaar, voor zoover het bestuur der Kerk zich in vormen van eeredienst openbaart.

In den vóórchristelijken tijd was de godsdienst, zoowel bij de heidenen als bij de joden, ten nauwste met de staatkunde vereenigd. De joodsche natie, waaraan de bijzondere Godsopenbaring was toebetrouwd, bloeide onder den theocratischen regeeringsvorm. De souvereine koninklijke, priesterlijke en profetische ambten van Jezus Christus, die als de Koning der koningen, volgens het beeld in Daniëls profetie, heerschen zal, werden tijdens de oud-testamentische bedeeling in de regeering van den joodschen Staat typisch voorgesteld.

Met Christus' komst op aarde trad de christelijke Kerk te voorschijn te midden van een afvallig heiden- en een verbasterd jodendom. Wij hebben alzoo voornamelijk te letten op den oorsprong der christelijke Kerk, zooals zij door Jezus en zijne apostelen gesticht werd.

De eerste christengemeenten traden zelfstandig, d. i. onafhankelijk van den Staat op. De geloovigen erkenden in geestelijke zaken geen ander gezag dan dat van Jezus Christus en van de door hem ingestelde ambten. Zij voorzagen uit eigen middelen in de kosten van hun eeredienst, en in de nooddruft hunner armen. Aanvankelijk was de eeredienst zeer eenvoudig ingericht, en aan alle uitwendige praal gespeend [1]). In de eeuw van Konstantijn

---

[1]) Het huis onzer duive is eenvoudig, het is altijd op eene verhevene plaats, tegen het licht gebouwd. TERTULLIANUS.

veranderde dit [1]). Met hem gingen vele aanzienlijken des lands tot het christendom over. Van nu aan werden vele prachtige kerken gebouwd, die met rijke inkomsten werden begiftigd.

De kerkelijke goederen stonden toen en later onder het beheer der bisschoppen; zij werden voor ieder sticht afzonderlijk geadministreerd. Uit derzelver inkomsten werd het traktement van den bisschop en van de overige geestelijkheid, het onderhoud der kerkgebouwen en der godsdienstige inrichtingen betaald. Ook de armen werden uit dezelfde kas onderhouden [2]).

Toen de invoering van het christendom in de Kerk van het Oosten algemeen werd, en wellicht reeds vroeger, ontstond het patronaatrecht [3]), d. w. z. aanzienlijke grondbezitters stichtten op hunne landhoeven bedehuizen, welke zij met goederen begiftigden, waarvan de inkomsten tot het instandhouden van dezelve te baat kwamen. Zij verkregen, of eischten voor dit hulpbetoon de bevoegdheid om den geestelijke, welke in zoodanige parochie werd aangesteld, aan te wijzen, of aan den bisschop te presenteeren [4]). Ook in de Westersche Kerk werd dit gebruik, bij de invoering van het christendom, op vele plaatsen vrij algemeen gevolgd. De toestand

---

1) Evenals de romeinsche caesar vroeger als pontifex maximus het opperbestuur van alle de godsdienst betreffende zaken bezeten had, zoo werd thans, toen het christendom staatsgodsdienst geworden was, voor eene gelijke betrekking de weg gebaand. Reeds KONSTANTIJN DE GROOTE beschouwde zich als bisschop voor de uitwendige belangen der kerk.
KURTZ, Bekn. leerb. d. kerkgesch. blz. 44.

2) Traité des benefices de Frà Paolo Sarpi. p. 25.

3) Dit recht heeft sinds zeer vroege eeuwen in de christelijke kerk en van het oosten en van het westen stand gegrepen, en is, als zoodanig, een voornaam gedeelte geworden van het kanonieke of oud kerkelijke recht. YPEY, Gesch. v. h. patronaatrecht. dl. 1. blz. 1.

4) Het patronaatrecht is een recht, aan zekeren wereldlijken persoon toebehoorende, die een godsdiensthuis gebouwd, en dat met goederen begiftigd heeft, waaruit al de, tot den openbaren godsdienst benoodigde kosten kunnen worden goedgemaakt; een recht dat, na het overlijden van deszelfs bezitter, aan zijne erfgenamen, of anders, bij verkoop, aan een vreemden, met de vaste grondgoederen, waaraan het verknocht is en blijft, wettig overgebracht wordt. Hetzelve bestaat in een volkomen vrije macht om voor dat godsdienstgebouw geestelijken te verkiezen, te benoemen, en aan het kerkbestuur voor te stellen, of, gelijk men het van ouds her noemde, te presenteeren, teneinde dat bestuur naar de bekwaamheid en de geschiktheid van de gepresenteerden onderzoek doe, en, dat naar wensch uitgevallen zijnde, zonder eenigen wederstand, hen tot de heilige bediening aanstelle, hen kerkelijk ordene, en hun het recht op de daarmede verbondene jaarlijksche inkomsten toewijze, welke mede uit de goederen, aan het godsdienstgebouw door deszelfs stichter geschonken, voortvloeien. Dit laatste werd voorheen de inkleeding genoemd.
t. a. p. blz. 8.

van het leenstelsel en de onmondigheid der bevolking gaf hiertoe gereedelijk aanleiding [1]).

Ook na de reformatie bleef het patronaatrecht in stand [2]). De meeste hervormers, en de latere gereformeerde godgeleerden trokken tegen dit stelsel, als met het wezen der Kerk in strijd, heftig te velde [3]). Doch hun pogingen konden niet baten; zij stuitten af op het verzet der burgerlijke Overheid [4]). Toen op de Synode van Dordrecht, A°. 1619, een nieuwe poging van de zijde der Kerk werd beproefd om het patronaatrecht op te heffen, verklaarden de Commissarissen-politiek zich uitdrukkelijk tegen het in behandeling nemen van zoodanig voorstel. Al wat men van 's lands Staten kon gedaan krijgen, was de vaststelling van eenige bepalingen, welke ten doel hadden misbruiken, die bij de uitoefening van het

---

1) Uit het toenmalig verband van vrije giften en leengiften zijn, gelijk elders, zoo ook in ons land, ontstaan de ambachtsheerlijkheden, ambachtsheerschappen met de dagelijksche gerichte genoemd, zijnde bijzondere heerlijkheden, beleend met jurisdiktiën, welke aan alodiale landen of gronden verknocht, door de vorstelijke landsheeren bij leening aan die heerlijkheden waren toegestaan, met de macht, van op hunne landgoederen uitspraak van burgerlijk en lijfstraffelijk recht, zelfs van kapitaalrecht te doen tegen hunne onderhoorigen.

YPEY, Gesch. v. h. patronaatr. dl. II. blz. 330.

2) Eene resolutie der Staten van Holland en Westvriesland, dd. 24 van Oogstmaand 1589 luidt als volgt: Dat particuliere heeren en andere personen binnen den lande, die voor den oorlog het recht van nominatie en presentatie van dienaars van kerken gehad hadden, niet verkort zouden mogen worden, noch geprejudicieerd bij eenige synodale of klassicale vergaderingen, noch anderszins in hun recht van nominatie en presentatie van predikanten, mits dat bij dezelve geene predikanten zouden worden aangenomen, dan die bij de klassis van de plaatsen alvorens zouden zijn geëxamineerd, en bekend stonden als gezond in leer en leven. Kerkelijk Placaatboek dl. II. blz. 86.

3) De Pausen hebben het patronaatrecht uitgedacht.... Zij hebben het Trojaansche paard ingevoerd ten verderve der kerk.

VOETIUS, Kerk. politie.

Het patronaatrecht is een gestolen, tirannisch recht, door simonie verkregen, onrechtvaardig recht, geen recht waarvan men restitutie behoorde te doen, zoo men ontzag had voor Gods Woord en gebod.

KOELMAN, Punten van noodige reformatie. blz. 357.

De heerlijke rechten van beroep of collatie of agreatie, die onder den naam van patronaatsrecht, floreenstelsel enz. zoo droeve heugenis achterlieten, zijn als ten eenemale in strijd met het zuiver kerkelijk beginsel te veroordeelen.

KUYPER, Tractaat v. d. ref. der kerken. blz. 59.

4) Over geene zaak was tusschen de Kerk en den Staat zoo zeer getwist als over de beroeping van leeraars. De Staat begeerde die nagenoeg geheel aan zich te trekken, de Kerk daarentegen wilde den Staat, op weinig na, volstrekt er van uitsluiten.

BROES, De Kerk en de Staat in wederzijdsche betrekking. dl. IV. blz. 48.

patronaatrecht niet zelden waren voorgekomen, zooveel mogelijk te beteugelen [1]).

De Staatsomwenteling van 1795 had de afschaffing der ambachtsheerlijke rechten ten gevolge; daarmede was ook het patronaatrecht feitelijk te niet gedaan [2]). Onder Koning Willem I werd het weder hersteld in zijn voormaligen toestand [3]).

Het is van niet gering belang na te gaan op welke wijze de kerkelijke goederen, die ad pios usus door de geloovigen waren bijeengebracht, in den loop der tijden zijn geadministreerd en aan derzelver bestemming werden onttrokken.

De gewijde oorkonde meldt, dat in den apostolischen tijd de christenen alle goederen gemeen hadden. Wij verstaan dit niet in socialistischen zin. De bedoeling kan toch geen andere geweest zijn, dan dat de eerste christenen onderlinge liefdadigheidskassen stichtten, welke met de liefde-offers der geloovigen werden gevuld en tot onderhoud van eeredienst en armen werden aangewend. Wij hebben er reeds op gewezen dat deze kassen, in de derde en volgende eeuwen, door de bisschoppen werden geadministreerd. In

---

1) Cf. YPEY, Gesch. van het patronaatrecht. dl. II. blz. 532.
Hoe zeer ook der hooge overheid het bestuur over de kerkelijke en beneficiale goederen, in gemeenten waar patronaatrecht was, ter harte ging, raakte echter hier en daar al spoedig vrij wat verloren, vooral van voormalige vikarygoederen. Om dit grove misbruik van het patronaatrecht voor te komen, werd door de Staten van Holland op het bestuur van de kerkelijke en beneficiale goederen dd. 20 November 1625 een reglement vastgesteld.
Zie Kerkelijk Placaatboek. dl. II. blz. 309—312.

2) Art. 24 der algemeene beginselen in de Staatsregeling van 1798 luidt als volgt: Alle heerlijke rechten en titels, waardoor aan een bijzonder persoon of lichaam zoude worden toegekend eenig gezag omtrent het bestuur van zaken in eenige stad, dorp, of plaats, of de aanstelling van deze of gene ambtenaren, binnen dezelve, worden, voorzooverre die niet reeds met de daad zijn afgeschaft, zonder eenige schadevergoeding, voor altijd vernietigd.

3) Bij besluit van den 26 van Lentemaand des jaars 1814 werd door den Souvereinen Vorst bepaald „dat het recht van Collatie onbepaald werd toegekend aan deszelfs voormalige eigenaren op alle plaatsen, waar de predikanten uit kerkelijke fondsen, zonder subsidie van den lande werden bezoldigd".
Een nader besluit van 1 Febr. 1815 gaf aan het vorig decreet de volgende uitbreiding: „dat de eigenaars der heerlijkheden en andere wettige kollatoren, welke tot het jaar 1795 het volstrekte collatierecht tot begeving van predikantsplaatsen hebben gehad, datzelfde recht ook voortaan zullen uitoefenen, zonder voorafgaande nominatie van den kerkeraad, of van de gemeente, en zulks zonder onderscheid of op zoodanige plaats het tractement geheel proflueert uit de plaatselijke kerkelijke goederen, of dat hetzelve gedeeltelijk of geheel uit 's lands kas wordt betaald".

den tijd der hervorming, toen de bestaande geestelijke orden hier te lande werden opgeheven en de roomsche godsdienst afgeschaft, kwamen derzelver bezittingen en inkomsten onder het beheer der landsoverheid [1]). De kloostergoederen werden gebruikt tot burgerlijke doeleinden. Voor de administratie der kerke-goederen werden kerkmeesters aangesteld. De geestelijke goederen werden gebracht ten name van geestelijke kantoren om er de traktementen van de leeraars der Hervormde kerk, toen Staatskerk geworden, uit te betalen [2]).

In den Franschen tijd werden deze geestelijke goederen gesequestreerd [3]), de Staatskerk afgeschaft, en gelijkheid van alle godsdienstige gezindten voor de Wet geproclameerd [4]). De fondsen en

---

[1]) Dadelijken invloed bekwam ook de Staat, zoodra met denzelven de Kerk vereenigd was, op de geestelijke goederen, over welke vanoudsher de bisschoppen het beheer hadden gehad. De kloostergoederen vervielen van zelve aan den Staat en moesten gesekulariseerd, tot wereldlijke goede einden gebruikt worden. De kerkgoederen, of bezittingen van individuëele kerken werden mede onder het beheer van wereldlijken gesteld, die kerkmeesters of kerkvoogden genoemd werden. Uit die goederen moesten, gelijk vanouds, de kerkgebouwen, pastorijen en kosterijen onderhouden worden. Meer aan bedenking onderhevig was het hoe of op welk eene wijze de beneficiale goederen, waaruit de predikanten bezoldigd werden, behoorden bestuurd te worden. De Staat vond het noodzakelijk die goederen onder een onmiddellijk beheer van politieke ontvangers, welke den predikanten de jaarlijksche inkomsten betaalden, te brengen, en vervolgens daartoe bijzondere geestelijke kantoren op te richten, waarin het te kort komende uit andere fondsen wierd aangevuld.

YPEY, Gesch. v. h. patronaatr. dl. II. blz. 502.

[2]) De Hervormde Kerk, in het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, van alle anderen onderscheiden, door hare drie bekende geloofsformulieren, was dáár de bevoorrechte en heerschende Kerk, de Kerk van den Staat, dat is die, welker leden tot regering en hooge ambtsbediening in den Staat bij uitsluiting bevoegd zijn; welke boven de andere door den Staat wordt voorgestaan en bezoldigd; over welke de Staat meer bijzonder opzicht houdt en gezag voert; welker leer en instellingen in scholen en liefdegestichten, zoo ver die door den Staat zijn ingesteld, eeniglijk toegelaten worden; aan welke het eindelijk bij voorrang is toegekend, om door hare leeraren den Staat ten dienste te zijn, overal waar dezelve met godsdienstig bedrijf in het openbaar te voorschijn treedt, als bij ingestelden biddag, bij het openen van een hooge Raadsvergadering, of bij kapitale rechtspleging.

BROES, De Kerk en de Staat in wederzijdsche betrekking. dl. IV. blz. 14.

[3]) Het 4e der Additioneele artikelen tot de akte van Staatsregeling van 23 April 1798 luidt als volgt: „Alle geestelijke goederen en fondsen, waaruit te voren de tractementen of pensioenen van leeraren en hoogleeraren der voormaals heerschende kerk betaald werden, worden nationaal verklaard", enz.

[4]) Bestond er in het oude Gemeenebest eene heerschende Kerk, in het nieuwe Nederlandsche rijk is daarentegen aan alle godsdienstgezindten,

bezittingen, welke de kerkelijke gemeenten sinds het jaar 1581 hier te lande hadden verkregen, waren niet onder de sequestratie begrepen; zij bleven het eigendom der Kerk. Van nu voortaan werd aan de bedienaren van den godsdienst, zonder onderscheid van kerkgenootschap, landstraktement uitbetaald. Na de herstelling onzer nationale onafhankelijkheid werden in de elkander opvolgende Grondwetten de traktementen, pensioenen en andere inkomsten van welken aard ook, thans door de onderscheidene godsdienstige gezindheden, of derzelver leeraars genoten wordende, voortdurend verzekerd, met de ampliatie dat aan de leeraars, welke tot nog toe uit 's Lands kas geen, of een niet toereikend traktement genieten, zoodanig traktement kan worden toegelegd, of het bestaande kan vermeerderd worden.

Sinds de eisch der scheiding van Kerk en Staat meer bepaaldelijk op den voorgrond trad, en de banden, welke den Staat aan de kerkgenootschappen binden, werden losgemaakt, treedt de kwestie der wettelijke verplichting tot voortdurende uitbetaling dezer traktementen meer op den voorgrond.

Die verplichting werd bij de indiening van het Grondwetsontwerp van 1814 bij de Vergadering van Notabelen door den Souvereinen Vorst erkend als een verkregen recht [1]). De Grondwet huldigde dit beginsel [2]). Het gaat niet aan te beweren dat de betaling der traktementen aan de bedienaren van den godsdienst door den Grondwetgever als eene vrijwillige verbintenis in de constitutie is omschreven, welke ten allen tijde kan worde ingetrokken. De geschiedenis verzet zich daartegen. De feiten spreken duidelijk. Op grond der plaats gehad hebbende sequestratie erkende de Staat het recht der Kerk.

Op denzelfden grond rekenen wij den Staat gebonden tot afrekening met de kerkgenootschappen vóórdat de financiëele band

---

van wat naam ook, een volkomen gelijk recht verzekerd. Alle burgerlijke rechten en voorrechten zijn er, zonder onderscheid van godsdienst, een gemeen goed. BROES, De Kerk en de Staat. dl. IV. blz. 85.

1) Cf. STUART, Jaarboek 1814. blz. 24. METELERKAMP, Regeeringsvorm. blz. 134.

2) Aan de Christelijk Hervormde kerk wordt bij voortduring verzekerd de voldoening uit 's lands kas van alle zoodanige traktementen, pensioenen, weduwen- kinder- school- en academiegelden, als voormaals aan derzelver leeraren, hetzij directelijk uit 's lands kas, of uit de daartoe bestemde inkomsten van geestelijke en kerkelijke goederen of eenige plaatselijke inkomsten zijn betaald geworden.

Van alle toelagen, welke laatstelijk aan de andere gezindheden uit 's lands kas zijn toegestaan geweest, wordt alsmede het genot bij voortduring aan gemelde gezindheden toegekend.

Artt. 136 en 137 der Grondwet van 1814.

kan worden ontknoopt. Want moge de gehoudenheid van den Staat tot zoodanige verrekening op publiek-rechtelijke gronden ook worden betwist; mocht men den Staat ook al de bevoegdheid willen toekennen, om, als representeerende het Souverein gezag, geschreven constitutiën te niet te doen, zoo bestaat er nochtans een hooger recht dan dat van den aardschen Wetgever. Wij bedoelen het zedelijk, onveranderlijk, Goddelijk recht. Dit recht leert ons, dat geestelijke goederen nimmer aan derzelver bestemming mogen worden onttrokken. Mitsdien rekenen wij den Staat gebonden de goederen, welke zoowel vóór als tijdens de reformatie tot geestelijke doeleinden zijn geschonken, aan de rechthebbenden uit te keeren.

Wie zijn de rechthebbenden? Welke gezindte, of welk kerkgenootschap heeft aanspraak op de in 1798 gesequestreerde goederen? De Hervormde Kerk heeft dezelve nooit in eigendom bezeten [1]). Vóór den tijd der hervorming behoorden zij aan godsdienstige instellingen welker privaat- en publiek-rechtelijke bevoegdheid door het landsgezag is opgeheven [2]).

Aan deze vraag knoopt zich een andere vast. Is de Staat verplicht ook traktement uit te betalen aan de bedienaren van den godsdienst, welke tot dusverre geen toelage uit de Staatskas ontvangen? Welke rechten kunnen de gemeenten, welke zijn ontstaan, sinds de daarop betrekkelijke bepaling in de Grondwet werd opgenomen, tegenover den Staat doen gelden? Welke verplichting rust op den Staat, in het bijzonder tegenover het Christelijk Gereformeerd kerkgenootschap, dat in 1835 op den grondslag van de leer, tucht en dienst der aloude Nederlandsche Gereformeerde kerk georganiseerd, is in het leven getreden? Hoe heeft de Staat zich te gedragen tegenover de vrije of nieuwe remonstrantsche gemeenten, welke in onze dagen worden gevormd door modernen, die zich in het tegenwoordig kerkverband der hervormden niet meer te huis gevoelen?

Van eene wettelijke verplichting van Overheidswege tot uitbetaling van traktement aan leeraars, welke tot nog toe geen bezoldiging uit 's lands kas genoten, kan, op grond van de 2e alinea van art. 168 der Grondwet zeker geen sprake zijn. Maar een andere

---

1) Een eigendomsrecht op kerkelijke en geestelijke goederen kunnen de hervormden niet bewijzen, noch als gemeenten, noch als gemeenschap.
HEINEKEN, De rechtstoestand der kerkelijke goederen bij de hervormden. blz. 60.

2) De geestelijke goederen zijn in de zestiende eeuw voor Staatsgoed verklaard.
THORBECKE. Aanteek. op de Grondwet. 2e dr. dl. II. blz. 223.

vraag is het in hoeverre de Staat uit kracht van de 1e alinea van dit artikel zou kunnen worden aangesproken. In deze al. wordt gesproken van godsdienstige gezindheden. Eene godsdienstige gezindte nu wordt uit haar belijdenis gekend.

Doch wij willen ons in de rechtsvraag niet verdiepen. Wanneer te eeniger tijd, van welke zijde ook, de Staat tot teruggaaf van kerkelijke goederen in rechten mocht worden aangesproken, dan zal de Hooge Raad dit netelig vraagstuk hebben op te lossen. Wij beschouwen de zaak uit een staatkundig oogpunt. Als zoodanig heeft zij actueel belang, en hebben wij naar eene practische oplossing te zoeken, waarbij de eischen van recht en billijkheid zooveel mogelijk in het oog worden gehouden, en het vraagstuk op eene voor beide partijen bevredigende wijze wordt geregeld.

Naar onze overtuiging staat het vast, dat bijaldien de wettelijke verplichting tot teruggave der geestelijke goederen door den Staat ook al niet in rechten mocht kunnen worden uitgewezen, zoodanige verplichting niettemin uit een zedelijk oogpunt bestaat, en dat de regeering dus wel zal doen, wanneer zij zich van dezen plicht, zoodra mogelijk, zoeke te kwijten. Wij rekenen haar daartoe gebonden, omdat alsdan een onrecht, dat meer dan drie eeuwen heeft voortgeduurd, wordt opgeheven, en er een twistappel minder zal zijn voor het parlementair menu. Doch wij erkennen de moeielijkheid om tot eene goede, en zoo mogelijk voor allen billijke oplossing te geraken [1]).

Wanneer de Hervormde Kerk, nadat zij in de zestiende eeuw hier te lande wettig georganiseerd was, hare aanspraken op de goederen, welke tijdens de verandering van den godsdienstigen en staatkundigen regeeringsvorm bona vacantia waren geworden, had doen gelden, en die goederen zelven van den Staat had opgeëischt als het rechtmatig eigendom van de Kerk, welker leden, tengevolge der reformatie, protestanten waren geworden, dan zou de Staat zich thans niet voor zoo moeielijke kwestie geplaatst zien. Naarmate een deel der hedendaagsche maatschappij zich meer afkeerig van den geest des christendoms gaat betoonen, worden de kansen op voortdurenden stoffelijken steun der Kerk van de zijde van den Staat toch

---

[1]) Uit het afschaffen van de heerschende Hervormde Kerk, is gereed te verwachten dat voortaan of geene kerk in het geheel door den Staat zal bezoldigd, of aan alle kerken gelijkelijk onderstand zal verleend worden; doch deze verwachting feilt meerendeels. Terwijl toch aan de leeraars der Hervormde Kerk, zoowel de toekomende als de tegenwoordige, hunne inkomst tot weduwenpensioen en kindergeld toe, als voorheen uit 's lands kas blijft uitbetaald worden, voorziet die kas in de behoeften der overige gezindten niet verder dan het blijkt dat zij zulks dringend noodig hebben.

Broes, De Kerk en de Staat in wederz. betrekking. dl. IV. blz. 97.

minder. Het groote beginsel van scheiding tusschen Kerk en Staat is eerst in deze eeuw tot rijpheid gekomen. Het was met het begrip der voormalige Staatskerken in strijd [1]). De vrije kerken werden in de 19e eeuw geboren. Amerika en Europa gaven in deze eeuw het bewijs, dat de Staat en de Kerk zich, onafhankelijk van elkander, veel beter kunnen ontwikkelen, dan saâm vereenigd. De Kerk behoeft den steun van den wereldlijken arm niet om het hoofd omhoog te heffen. De Staat zal, naarmate de inwendige aangelegenheden der Kerk ophouden een deel zijner bemoeiing uit te maken, zich meer onbelemmerd kunnen wijden aan zijn roeping.

Zoowel in het belang van den Staat als van de Kerk achten wij het wenschelijk dat de eisch tot volledige scheiding spoedig zijn beslag krijge. Is de financiëele band thans nog het struikelblok, de Staat trachte dit weg te ruimen door den gordiaanschen knoop door te hakken. Dit zou, meenen wij, kunnen geschieden wanneer aan alle hier te lande wettig erkende kerkelijke gemeenten, naar evenredigheid van ieders zielental, door den Staat werd uitbetaald een kapitaal, gerekend naar den penning twintig van het bedrag dat thans voor traktementen en andere toelagen ten behoeve van den eeredienst op de rijks-begrooting wordt uitgetrokken.

Op deze wijze zou eene kwestie, welke met den tijd ingewikkelder wordt, en die van den Staat, als op den tegenwoordigen voet wordt voortgegaan, telkens aanzienlijker geldelijke offers eischt [2]), kunnen worden opgelost, ook in het belang der Kerk,

---

[1]) Het is bekend, dat in de Nederlandsche Staatskerk het bestuur over de gemeente, overeenkomstig den Calvinistischen vorm, gesteld was bij onderscheidene zamenkomsten van leeraren en ouderlingen, namelijk bij de plaatselijke Kerkeraden, de Klassen en de Provinciale Synoden. Deze vergaderingen waren allen aan het Staatsgezag eenigerwijze ondergeschikt. De Staatsafgevaardigde, hetzij Commissaris Politiek voor de Synode, hetzij Burgemeester voor den Stedelijken Kerkeraad, was wel niet binnen in den Raad der Kerkelijken gezeten, om als ordelijk lid in voorkomende zaken zijne stem uit te brengen: hij was echter bijgezeten en wel met hoog aanzien en grooten invloed. Zoo dikwijls hij tegenwoordig was — van de Synode was hij nooit afwezig — werden veelal zijne voorlichtingen gevraagd; zijn medegedeelde raad drong niet weinig in en het recht was hem toegekend, of immers voerde hij het recht om in het midden gebrachte raadplegingen te verbieden, het nemen van besluit over eenig voorstel op te schorsen, en het voorstel, voor den Staat ten berade, over te nemen; voorts bij allerlei handelingen zijne goedkeurende bevestiging te geven of te weigeren.

BROES, De Kerk en de Staat in wederzijdsche betrekking. dl. IV. blz. 44.

[2]) Het is duidelijk dat de tractementen, en verdere geldelijke voordeelen door de predikanten vroeger uit het geestelijk kantoor van Delft genoten, sedert het jaar 1814 van staatswege zijn voldaan, terwijl ook in andere voordeelen, die de Hervormde Kerk uit het geestelijk kan-

welke alsdan niet zou behoeven te vreezen te eeniger tijd van de stoffelijke inkomsten, welke zij thans geniet, bij Staats-decreet te zullen worden verstoken. Ook in het belang van de geestelijke autonomie der kerkgenootschappen zou met zoodanige regeling een stap voorwaarts zijn gedaan. De Kerk zou weder tot haar oorspronkelijken, zelfstandigen regeeringsvorm worden teruggebracht; aan de inmenging van het wereldlijk in het geestelijk gezag, welke der laatste niets dan schade heeft aangebracht, zou een einde komen.

Bijzondere, plaatselijke toestanden, welke in sommige burgerlijke Gemeenten in Overijsel, zooals te Zwolle, Kampen en Deventer gevonden worden, waar de kerkelijke goederen in den Franschen tijd niet in de algemeene kas, maar in de stedelijke zijn gevloeid, zouden dan eene afzonderlijke voorziening behoeven, daar de traktementen der hervormde leeraren in deze steden niet door den Staat maar door den Gemeente-ontvanger worden uitbetaald. Het ligt niet in ons bestek eene oplossing voor deze bijzondere gevallen aan te wijzen. Zij staan eene algemeene regeling van het hier besproken onderwerp niet in den weg.

Tegen de hier voorgestelde regeling zijn wellicht verschillende bedenkingen aan te voeren, zoowel van de zijde der Kerk als van die van den Staat. Maar wie vermag eene betere, meer afdoende oplossing te geven?

Onze tijd heeft behoefte aan doortastende hervormingen. De staatkundige dampkring is bezwangerd met schadelijke elementen, welke een gezonde levensbeweging belemmeren, en die ons beletten met gunstig gevolg voort te schrijden op den weg van wezenlijken vooruitgang.

Zoolang het vraagstuk omtrent de verhouding tusschen de Kerk en den Staat niet wordt geregeld op eene voor alle partijen afdoende wijze, welke rekening houdt met de eischen van den tegen-

---

toor genoot, uit 's lands kas werd voorzien. Die uitkeeringen van staatswege ten bate der Hervormde kerk, zijn niet verminderd, maar wel gedurig vermeerderd.

VAN BEUNINGEN, Het geestelijk kantoor van Delft. blz. 340.

Wanneer ik nu aan 't slot in vergelijkenden staat het bedrag der tractementen stelde, zooals die volgens de laatste rekening, waarin ze voorkomen, aan de predikanten werden uitbetaald uit het geestelijk kantoor van Delft, te weten aan hen, die daaruit het volle tractement ontvingen, tegenover het bedrag dat thans aan de predikanten van dezelfde gemeenten van Staatswege wordt uitbetaald, dan meen ik, dat uit dien vergelijkenden, staat zou blijken dat er niet één is benadeeld, maar wel velen zijn bevoordeeld. t. a. p. blz. 343.

woordigen tijd, en de lessen der historie, zal onze politieke ontwikkeling er schade bij lijden.

Heil den staatsman wien het mag gelukken deze kwestie op eene bevredigende wijze op te lossen, of ons daartoe een stap nader te brengen. Hij zal den dank verwerven van tijdgenoot en nakomelingschap.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

De School.

> De onderwijskwestie moet geene partijzaak zijn.
>
> VAN OTTERLOO, Bijdr. ter toelichting van de schoolkwestie.

Het eerste lid van art. 194 der Grondwet luidt als volgt: „Het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regeering". Van het antirevolutionair standpunt bestaat tegen deze zinsnede geen principiëel bezwaar. Alleen zou eene andere redactie misschien zuiverder haar beginsel uitdrukken. Want dat de Staat toezicht houdt op het onderwijs, en voor dit gewichtigste aller volksbelangen waakt, op de wijze zooals hij omtrent de inrichting der kerkgenootschappen toezicht uitoefent, in het belang der openbare orde en veiligheid, dit brengt zijn hooge roeping mede.

Doch niet tevreden met het oefenen van toezicht, en met het waken voor eene zooveel mogelijk vrije en onbelemmerde ontwikkeling van het onderwijs, heeft de wetgever gemeend zich ook met de taak van onderwijs geven te moeten belasten. Dit beschouwen wij als een dwaling en als de bron, waaruit onze innerlijke partijschappen voortvloeien [1]).

De zedelijke en stoffelijke ontwikkeling der natie hangt ten nauwste samen met het peil waarop het onderwijs staat. Eene doelmatige inrichting van het onderwijs is derhalve voor den maatschappelijken bloei van het rijk van het grootste belang. Maar hieruit volgt geenszins dat de Overheid geroepen is van harentwege onderwijs te doen geven. Zij is daartoe evenmin bevoegd, als dat zij het recht zou hebben in de godsdienstige behoeften des volks, door evangelie verkondiging en catechetisch onderwijs, te

---

[1]) De Staat moet afstand doen van het opperschoolmeesterschap hem bij de derde alinea van art. 194 der Grondwet ter kwader ure verzekerd, als opvoedende factor moet hij niet heerschen, maar beschermen en aanvullen, niet verstoren, maar vruchtbaar maken.
VAN OTTERLOO, Bijdragen ter toelichting van de schoolkwestie. blz. 325.

voorzien. Nochtans vormt het godsdienstig element den hechtsten hoeksteen voor een wel georganiseerden Staat.

De ouders hebben een natuurlijk recht op hunne kinderen. Op hen rust de taak in derzelver onderhoud te voorzien en voor hunne opvoeding te waken. Niet de Staat, maar de ouders zorgen dat hunne kinderen voor een beroep of bedrijf worden opgeleid. Omtrent de keuze dier toekomstige levensbestemming heeft de Staat niets te zeggen. Onderwijs en opvoeding zijn nauw saamverbonden. Zij kunnen onmogelijk van elkander worden gescheiden. Het onderwijs heeft ten doel den leerling de kundigheden eigen te doen worden welke hij behoeft om op rijper leeftijd met vrucht zelfstandig in de maatschappij te kunnen optreden. Bij het onderwijs geven is de ziel van den leerling het middenpunt. Niet slechts tot het hoofd, maar ook tot het hart wordt gesproken. En naar verhouding van den leeftijd van den leerling is dit laatste dikwijls de voornaamste factor. Vele vakken, waarin onderwijs wordt gegeven, hebben niet slechts betrekking op de ontwikkeling van het verstand, maar zij geven ook een bepaalde richting aan het denken en aan de gevoelens van het hart. Het uitgangspunt van den onderwijzer, de geest van het onderwijs, bepalen in de meeste gevallen de levensbeschouwing van den leerling, of dragen er toe bij om deze in positieven of negatieven zin te leiden [1]).

Het denkbeeld ligt dus voor de hand dat het niet behoort tot de roeping van den Staat als opvoeder en onderwijzer op te treden. Nochtans heeft men dezen weg hier te lande ingeslagen. Het idee om door de opvoeding aan de toekomstige levensbeschouwing van de kinderen onzes volks eene zekere richting te geven was zoo verleidelijk, dat de liberale partij, eenmaal aan het bewind gekomen, niet heeft geaarzeld dit middel aan te grijpen om met verloochening van een harer eerste en schoonste beginselen [2]) — vrijheid en gelijk recht voor allen — langs dien weg hare richting

---

[1]) Onderwijs is geene taak van regeering, het is de plicht der ouders, die hier, ja, de hulp van anderen m o e t e n inroepen; maar niettemin verantwoordelijk blijven voor zijn gehalte en richting, die, is 't hun ernst met de belofte bij den Doop hunner kinderen afgelegd, in de eerste plaats er op hebben te letten, dat het, in overeenstemming met hunne kerkelijke belijdenis, die kinderen niet aftrekt VAN, maar leidt TOT hun Verlosser en Heer.

VAN OTTERLOO, Bijdr. ter toel. der schoolkwestie. blz. 325.

[2]) Pourquoi la liberté d'enseignement est-elle juste et nécessaire? C'est que notre âme n'appartient qu'à nous. Le citoyen doit à l'État l'obéissance civile jusqu'au sacrifice de sa vie, il ne lui doit pas le sacrifice de sa conscience et de sa raison.

LABOULAYE, Le parti libéral, son programme et son avenir. Par. 1863. p. 66.

voor de toekomst te doen zegevieren. Deze poging is haar maar al te wel gelukt. De Staat, als schoolmeester optredende, heeft gemeend een zoogenaamd christendom boven geloofsverdeeldheid te moeten voortplanten [1]). Een christendom waarin noch de geloovige protestant, noch de roomsch-katholiek, welke aan zijn kerkleer vasthoudt, zich kan vinden, maar hetwelk alleen door den modernen protestant en den modernen jood wordt in bescherming genomen. Een christendom eindelijk waarbij de persoon en het werk van zijn Stichter ten eenenmale wordt miskend, en de Bijbel — onze oude Staten-bijbel — onzen vaderen zoo dierbaar, van de school geweerd wordt! [2])

Het nieuwmodisch onderwijs heeft vruchten gedragen. De gevolgen der Christus-verbanning van de volksschool [3]) openbaren zich in een toenemenden afval, schrikverwekkend zedenbederf en financiëelen achteruitgang. De strijd door onze magistraten aangebonden tegen de gulden les van Israëls wijzen Prediker, brengt de gevolgen, welke het loon dezer dwaling met zich voert, mede. Ook voor het christelijk Nederland in de laatste helft der negentiende eeuw geldt het woord des Eeuwiglevenden: „Zij hebben Mijn Woord verworpen, wat wetenschap zouden zij dan hebben?" [4]) Wij zien dit bevestigd waar onze wetgevers als met blindheid schijnen geslagen, telkens wanneer onpractische regeeringsmaatregelen worden beraamd en uitgevoerd, welke de bronnen van onze nijverheid en onzen handel verstoppen, of millioenen uit de schatkist doen vloeien.

„Er pakken zich zware wolken boven het hoofd van Nederland samen." „Wij gaan als natie eene donkere toekomst tegemoet." [5]) Deze sombere gemoedsuitingen, klinken ons tegen uit het liberale kamp, van waar wij sinds lang aan niet anders dan optimistische beschouwingen gewend waren. Het kenschetst den toestand.

---

[1]) Wat is het karakter der openbare school? Karakterloosheid; neutraliteit. Algemeenheid. Geenerlei specialiseeren, geenerlei willekeur, geenerlei protestantsche of christelijke eenzijdigheid. Al wat aan de eigenaardigheid, of van het Evangelie of van het Vaderland herinnert, is van dezen grondtoon een verboden dissonant.

GROEN VAN PRINSTERER, Het voor christ. nat. schoolonderwijs niet ongunstig vooruitzicht. blz. 3.

[2]) Wij verlangen neutraliteit op het gebied der school, maar niet de neutrale school.

DE SAVORNIN LOHMAN, Wat wil de antirev. partij? blz. 20.

[3]) Het christelijke mag op de openbare school niet worden geduld; voeg er bij: het antichristelijke kan nauwelijks worden geweerd.

GROEN VAN PRINSTERER, Het voor christ. nat. schoolond. niet ongunstig vooruitzicht. blz. 4.

[4]) Jerem. 8 : 9b.

[5]) Cf. de N. Rotterdamsche Courant in hare tengevolge der laatste Kamerontbinding geleverde verkiezingsartikelen.

Dat deel der natie, dat vasthoudt aan de christelijk-historische traditie, en aan de idée der Godsopenbaring, bekampt met immer gunstiger succes dit zeer illiberaal drijven onzer liberalisten. De oogen van zeer velen beginnen open te gaan voor het schreeuwend onrecht dat het eene deel der natie jegens het andere pleegt, waar de moderne secteschool voor allen toegankelijk, op Staatskosten, op zeer lucratieven voet ingericht, wordt in stand gehouden; terwijl de ouders, welke met dit onderwijs geen vrede hebben, genoodzaakt worden, op eigen kosten, in het onderwijs voor hunne kinderen te voorzien. [1])

Nederland, vanouds het klassieke land der vrijheid, biedt het beschaafde Europa thans het schouwspel van een van Overheidswege in het leven geroepen ongeloofs-propaganda op de volksschool, welke uit de Staatskas betaald wordt, en door haar weelderige inrichting onze financiën ruïneert. Om dit stelsel van dwang en willekeur te beter vol te kunnen houden, heeft men allerwege schoolgebouwen als paleizen doen verrijzen, het getal en de tractementen der onderwijzers stelselmatig opgevoerd, en de onderwijzerswoningen ingericht op een voet in vele gevallen verre boven de financiëele draagkracht van derzelver bewoners. [2]) Een heirleger van arrondissements- en districtsschoolopzieners en inspecteurs maakt de schoolhierarchie volkomen. De geheele inrichting is er op aangelegd om der Staatsschool tal van vurige aanhangers en warme voorvechters te bezorgen.

Niettegenstaande zoovele krachtige hulpmiddelen, welke der openbare school ten dienste staan, begint haar gelukszon echter te tanen. Het zoo hoog geroemde nieuwmodisch onderwijs draagt niet de gewenschte vruchten. [3]) In plaats van grondiger kennis,

---

[1]) Eerst bij eerlijke concurrentie, concurrentie op gelijken voet, eerst wanneer alle wettelijke voorkeur ophoudt, eerst wanneer in den bijval der ouders de maatstaf voor uitbreiding of inperking van het openbaar schoolwezen gezocht wordt, eerst wanneer er vrijheid van onderwijs niet enkel op het papier, niet enkel, tengevolge van belangrijke geldelijke opofferingen, voor een vergelijkenderwijs zeer klein getal bevoorrechten bestaat, eerst dan zal uit het aantal kweekelingen de popularite it der openbare school kunnen blijken.

GROEN VAN PRINSTERER, Het voor christ. nat. schoolonderwijs niet ongunstig vooruitzicht. blz. 7. -

[2]) In een niet groot dorp van ons land verrees, niet lang geleden, een nieuwe school met onderwijzerswoning. Het woonhuis is echter met zóóveel ruimte gebouwd, dat de onderwijzer er bezwaar in vond het te bewonen. Wat is daarop geschied? De Burgemeester der gemeente betrok de woning, bestemd voor het hoofd der school, en deze vestigde zich in het huis, waar het hoofd der gemeente in woonde.

Stemmen v. Waarheid en Vrede. 21e jaarg. blz. 793.

[3]) Van de 2320 huwelijken welke in het jaar 1883 te Amsterdam gesloten werden tusschen jonkmans en jongedochters bleek dat 204 vrou-

wordt geklaagd over toenemende oppervlakkigheid. Specialiteiten op paedagogisch en hygienisch gebied klagen dat van de jeugdige hersenen van het opkomend geslacht in den regel maar al te veel wordt gevergd. De voorstanders van het vigeerend stelsel eischen steeds vermeerdering van onderwijskrachten, alsof daarin de bereikbaarheid van het ideaal ware gelegen; terwijl de tegenstanders, de vruchtelooze proefnemingen moede, er ernstig op bedacht zijn het staatsgebouw, dat met zoo grooten luister werd opgetrokken, omver te halen.

Daar zijn zaken, welke door de particuliere krachten niet kunnen worden tot stand gebracht. Zoo kan bv. de brievenposterij, beter van Staatswege, dan door particulieren worden uitgevoerd. Maar daar zijn ook vele zaken, welke in onzen tijd ten onrechte van Staatswege worden geëxploiteerd. Dit stelsel voert tot socialisme en is doodelijk voor de zelfstandigheid der individuën. Steeds loont het kwaad zijn meester. Elke ongerechtige daad draagt de gevolgen van het onrecht in haar schoot. Het heeft lang geduurd eer de oogen der Europeesche en Amerikaansche christenen opengingen voor den gruwel der slavernij. Geruimen tijd had het christelijk Nederland geen oog voor het onrecht dat den Afgescheidenen, door de geloofsvervolging, werd aangedaan. Thans durft niemand, zoomin de geloofsvervolging als het stelsel der slavernij, meer in bescherming nemen. Welnu! Wij durven een gelijke toekomst aan ons schoolwezen voorspellen. Eenmaal breekt de tijd aan, dat men ook in Nederland zal blozen over den partijdwang door de liberalen op schoolgebied uitgeoefend. Dat is het zwakke punt der liberale partij. Omdat zij, niet volgens de regelen van gelijk recht voor allen, maar door misbruik te maken van macht, een tijdlang heeft geregeerd, zal haar invloed niet blijvend zijn en haar vermetele schoolwet taktiek eenmaal door de geschiedenis worden gevonnist. [1])

---

wen, dus 9.2 perc. niet in staat waren haar naam te schrijven. Dit cijfer bedroeg tien jaar geleden niet meer 7.8 perc. Derhalve een achteruitgang van 1.4 perc. N. Rott. Crt. van 15 Sept. 1884.

Het nu bijna zeventigjarig opperschoolmeesterschap van den Staat moge voordeelig geweest zijn voor de verbetering en volmaking van schoolinrichting en methode van onderwijs, 's volks zedelijkheid heeft het niet vooruit gebracht.

VAN OTTERLOO, Bijdr. ter toelichting van de schoolkwestie. blz. 326.

[1]) Ons land, 't is nu eenmaal zoo en niet anders, wordt bewoond door menschen van zeer uiteenloopende godsdienstige belijdenis en denkwijze; samensmelting van die verscheidenheden in en door de volksschool, waarlijk ze is niet mogelijk. De geschiedenis van ons schoolwezen sinds 1806 leert het maar al te duidelijk, dat het streven daarnaar leidt tot niet uit te dooven twist en tweedracht, alleen weg te nemen en voor 't vervolg te verhinderen door recht en vrijheid.

t. a. p. blz. 329.

Opvoeding en onderwijs behooren tot de plichten, welke de ouders jegens hunne kinderen hebben te vervullen. [1]) Ons volk is een christelijke natie, d. w. z. de meeste Nederlanders, buiten de Joden, zijn gedoopt in den Naam van den Drieëenigen Verbonds-God. Bij den doop hebben de ouders de plechtige belofte afgelegd, hunne kinderen in de christelijke leer te zullen onderwijzen of te laten onderwijzen. Daarom rust op den christen-ouder de verplichting te zorgen voor christelijk onderwijs. De Staat kan in deze behoefte niet voorzien, omdat hij niet de roeping heeft zich in de geestelijke volksbelangen te mengen. Ook zou hier te lande, met eene gemengde bevolking, het geven van christelijk onderwijs van Staatswege practisch onuitvoerbaar zijn.

Het ligt in de eerste plaats ook niet op den weg der Kerk om in de behoefte van scholen te voorzien. [2]) De Kerk heeft een geestelijke roeping. De School is niet uitsluitend van geestelijken aard. Zij heeft ten doel de kinderen, door het aanleeren van gepaste kundigheden, tot nuttige burgers te vormen. Eisch van het christelijk beginsel is dat dit onderwijs van dat beginsel en niet van een daartegenovergesteld, hetwelk het christendom bestrijdt, is doortrokken. De Kerk heeft de geloovigen op hunne verplichting, in betrekking tot het onderwijs, te wijzen; zij vermag door haar zedelijken, ook stoffelijken invloed het christelijk onderwijs te steunen; voorts is zij gehouden, krachtens haar roeping, te waken voor het heil der zielen en voor de zuiverheid der leer, en heeft zij toe te zien op den geest van het onderwijs, doch altijd binnen de perken harer geestelijke bevoegdheid. Het oprichten van kerkelijke scholen achten wij slechts wenschelijk in groote centra's van bevolking in den vorm van diaconiescholen. [3]) Waar de gemeente vele be-

---

[1]) De vader is de eenige wettige en van nature geroepene en vooral ten deze bekwame persoon, om over de keuze van een school voor zijn kind te beslissen. Dat is bij heel de schoolquaestie het primum verum. Indien er op schoolterrein één axioma geldt, dan is het dit.
KUYPER, Ons Program. blz. 480.

[2]) Dat noch aan de Kerk noch aan den Staat de geschiktheid tot het houden der volksschool kan worden toegekend en haar bloei van de haar geboden kans op vrije ontwikkeling afhangt, is niet thans eerst door ons ingezien, maar reeds in 1871 in het program van den Heraut beleden.

Evenzoo werd reeds destijds aangewezen, waarheen men, bij beperking van Staatsbemoeiïng, tot redding van onze volksschool het oog zou hebben heen te wenden: Van den Staat niet naar de Kerk, maar naar de ouders. t. a. p. blz. 518.

[3]) Van de Kerk zij alleen gezegd, dat ze, mits zelve niet ontaard, als geestelijke eenheid der ouders en als orgaan der georganiseerde barmhartigheid, voor de kinderen van den arme zeer gevoegelijk kan optreden. t. a. p. blz. 481.

hoeftige leden telt, is dit wellicht de meest doelmatige en minstkostbare wijze om in de behoefte van het onderwijs voor de armenbevolking te voorzien. Op kleine plaatsen kan de diaconie volstaan met het schoolgeld voor zoodanige kinderen te betalen aan het christelijk schoolbestuur.

Ook de Staat heeft belang bij goed onderwijs. Het is voor een land niet onverschillig of de maatschappelijke ontwikkeling voor- of achteruit gaat, of de burgers in maatschappelijke kennis en bedrevenheid bij de naburige volken, met welke zij den strijd om het bestaan op het gebied van handel en nijverheid hebben te voeren, gelijken tred houden, of ten achter staan. [1]) In het laatste geval gaat de algemeene welvaart kwijnen. Daarom is de Overheid gehouden te waken voor een voldoend wetenschappelijk gehalte van het onderwijs, worden de diploma's, welke bevoegdheid tot onderwijs geven, van harentwege uitgereikt, en oefent zij toezicht op het zedelijk gehalte van hen, die zich met onderwijs geven belasten.

De verplichte staats-examens wenschen wij bij het lager onderwijs, zooals ook thans gebruikelijk is, te zien gehandhaafd. Want het is bij den graad van ontwikkeling, welke vele ouders bezitten, niet te veronderstellen dat zij, zonder dien wetenschappelijken waarborg, hunne kinderen altijd aan bekwame onderwijzers zullen toevertrouwen.

Als politiemaatregel, ook in betrekking tot de eischen der gezondheidsleer, is het schooltoezicht, van Overheidswege, noodzakelijk. Op het gebied van wetenschap, zedelijkheid en hygiène late de Staat zijn invloed gelden en kome hij zijne verplichtingen na. Doch verder behooren zijne bemoeiïngen zich niet uit te strekken. Hij onthoude zich zorgvuldig het godsdienstig gebied te betreden, en trede ook niet zelf als schoolmeester op dan alleen in die gevallen, waar particulier initiatief ontbreekt of te kort schiet. Derhalve het bijzonder onderwijs regel; het staatsonderwijs uitzondering (aanvulling). [2])

---

[1]) De Overheid heeft recht van meêspreken, wijl deze, met haar blik het nationale leven als geheel omvattend, zorg heeft te dragen, dat de volksontwikkeling in 't land niet ten achteren rake bij die van naburige natiën. t. a. p. blz. 479.

[2]) Er kan noch mag, 'tzij ge THORBECKE 'tzij ge GROEN tot leidsman kiest, in beginsel ooit anders worden geconcludeerd, dan dat het groote volksbelang van het onderwijs uit zijn aard bij de maatschappij thuis hoort en slechts om bijredenen tijdelijk en ten deele aan de Overheid mag worden toevertrouwd.

De Overheid mag regeling en inspectie over het onderwijs hebben;

Het beginsel dat bij de armenwet ten grondslag ligt, waar de onderstand aan de particuliere en kerkelijke liefdadigheid wordt overgelaten, en slechts waar deze te kort schiet, en alleen voor zoo verre, van Staatswege door het burgerlijk armbestuur wordt verleend, zouden wij ook op schoolgebied wenschen te zien in praktijk gebracht. Waarom wordt dit beginsel bij de armenwet gehuldigd en in de schoolwet verloochend?

De redenen, welke wij hebben aangevoerd tegen de oprichting van scholen van Overheidswege, gelden ook omtrent de oprichting van kweekscholen ter opleiding van onderwijzers.

Omdat de Staat niet in de godsdienstige behoeften van de verschillende schakeeringen der bevolking kan voorzien, wordt het onderwijs van zijnentwege gegeven met een dusgenaamde neutrale, d. i. anti-positieve tint gekleurd, welke onmogelijk aller eischen kan bevredigen. Ditzelfde bezwaar geldt bij de rijkskweekscholen voor onderwijzers. Het personeel op die inrichtingen gevormd is in den regel de moderne wereldbeschouwing toegedaan. Zij, die aan een positief kerkelijke belijdenis vasthouden, kunnen daarmede geen vrede hebben.

Daarom beschouwen wij het ook in de eerste plaats tot de taak der ouders te behooren, dat zij in de behoefte aan opleiding van het onderwijzend personeel onzer lagere scholen trachten te voorzien. Daar het plichtsbesef omtrent deze heilige roeping bij de massa der bevolking echter nog zeer weinig ontwaakt is, zal de Staat, in den eersten tijd althans, bij wijze van aanvulling, nog grootelijks in deze behoefte hebben te voorzien.

De gemengde school van 1806 is de school genoemd, waaraan de natie gehecht is. [1]) Nog ten huidigen dage zijn vele ouders, welke der rechtzinnige belijdenis niet vijandig zijn, der gemengde

---

ze mag ook desnoods aan ouders de verplichting opleggen om zeker minimum van onderwijs niet aan hun kinderen te onthouden, maar verder gaan hare rechten in beginsel niet; noch naar luid het beschreven recht, noch naar den eisch der rechtsbeginselen.

Ze mag verder, evenals op elk gebied, onvermogenden of minvermogenden geldelijken bijstand verleenen, om een goede opvoeding mogelijk te maken.

Ze mag, waar het particulier initatief te kort schiet, het te kort aanvullen. t. a. p. blz. 697.

[1]) De Wet van 1806, ofschoon zij in den beginne wellicht niet schadelijk, maar nuttig is geweest, is schadelijk om haar beginsel.

GROEN VAN PRINSTERER, Aan Graaf SCHIMMELPENNINCK over de vrijheid van onderwijs. blz. 29.

school goed gezind. [1]). Wij beschouwen dit als een bewijs dat dezulken niet genoegzaam doordrongen zijn van het gevaarlijke der beginselen, welke het modern onderwijs in de jeugdige harten voortplant. Ons zelfstandig optreden in de rij der vrije, onafhankelijke Staten dateert van het tijdperk onzer godsdienstige en staatkundige wedergeboorte, onder Prins Willem den Eersten. In het laatst der 16e eeuw was de Nederlandsche natie één in geloof en in hope. Ook Kerk en school waren toen nauw met den Staat verbonden, of werden door hem gesteund. Doch sinds de reformatorische beginselen werden prijsgegeven, om plaats te maken voor onbestemde theorieën, kan er voor de belijders van het positieve christendom van een gemengde volksschool, van neutraal of staatsonderwijs, geen sprake meer zijn. Naarmate men er meer van doordrongen is dat de vreeze des Heeren het beginsel is van alle ware wijsheid, zal men omtrent dit punt klaarder denkbeelden zich vormen, en minder meêgaande zich betoonen. Wie bij ervaring geleerd heeft dat de vriendschap der wereld vijandschap is tegen God, zal de liefde van zijn hart, zijn gebed, zijn gaven en krachten wijden aan den bloei der christelijke school.

De tegenstanders van het staatsonderwijs zijn, onder het thans vigeerend stelsel, tot dubbele betaling gedwongen. Zij hebben, in den vorm van rijks- en gemeentelijke belasting, bij te dragen in de kosten, welke vereischt worden tot instandhouding der openbare gemengde school, waarvan zij voor hunne kinderen geen gebruik maken. Voorts legt hun beginsel hun de verplichting op, naar vermogen de kosten van het bijzonder onderwijs te helpen bestrijden.

Zoolang de derde alinea van art. 194 der Grondwet, welke voorschrijft, dat overal in het Rijk van Overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs wordt gegeven, van kracht blijft, achten wij het billijk dat de Staat en de Gemeente aan de oprichters en bestuurders van bijzondere scholen, naar rato van het getal hunner scholieren, de kosten teruggeve, welke daardoor aan de openbare school worden bespaard. [2])

---

[1]) De School was christelijk in 1806 met aanbeveling, in 1830 met verwaarloozing, in 1842 met terzijdestelling van den Bijbel.

GROEN VAN PRINSTERER, Het regt der Hervormde gezindheid. blz. 148.

[2]) Als we van restitutie spreken, bedoelen we uitsluitend: een terugbetalen aan de Vrije school van de gelden, die ze den Staat uitspaart.

KUYPER, Ons Program. blz. 616.

Uitgebreid tot de Vrije school, moet ze de verwezenlijking zijn van deze gedachte: Wat de gemeente volgens de wet meer dan thans zou te betalen hebben, indien er geen Vrije school bestond, keere ze, na afloop van het schooljaar, ponds-pondsgewijs aan de Vrije scholen uit. t. a. p. blz. 652.

Zoodanige restitutie is geen aalmoes, noch subsidie [1]); zij is niets meer dan een zedelijk recht, waarop de ouders aanspraak kunnen maken op grond van art. 172 der Grondwet, welk artikel geen privilegiën in het stuk van belastingen gedoogt. Aan de liberale partij zou hierdoor een weldaad worden bewezen, daar haar zoodoende de gelegenheid werd benomen tegenover hare tegenstanders langer een stelsel van onrecht en geweld te blijven handhaven, dat onfeilbaar op haar eigen vernietiging moet uitloopen. Thans doet zich het even opmerkelijk als onrechtvaardig geval voor dat de kinderen van het denkend deel der natie worden onderwezen, gedeeltelijk ten koste van het niet denkend deel, terwijl zij, die gerekend worden tot de laatste categorie te behooren, daarenboven geheel in de kosten van het door hen begeerde onderwijs hebben te voorzien. De voorstanders van positief christelijk onderwijs worden bij voorkeur onder de lagere klasse der bevolking aangetroffen. Het onderwijs, per hoofd gerekend, kost op eene Hoogere Burgerschool veel meer dan op eene school voor meer uitgebreid lager onderwijs. Voor deze zijn de kosten weder beduidend hooger dan voor de gewone lagere school. Het stelsel om het schoolwezen van Overheidswege in te richten, en het onderwijs bovendien in de meeste gevallen kosteloos, of tegen zeer geringe vergoeding te verschaffen, drukt dientengevolge het meest op die nijvere klassen onzer burgerij, welke door inspanning en noeste vlijt in hun levensonderhoud hebben te voorzien, en die, zoowel door patentrecht of hoofdelijken omslag, als in den vorm van directe en indirecte belastingen, een ruim aandeel in de lasten van land, provincie en gemeente hebben op te brengen.

Wanneer de sommen, welke de oprichters der bijzondere scholen aan het openbaar schoolwezen besparen, aan dezen van Staatswege werden teruggegeven, dan zou het wellicht spoedig kunnen blijken in hoe verre de natie ook thans nog aan de gemengde volksschool gehecht is. Zeer zeker op vele plaatsen, en wellicht zeer spoedig in de meeste gemeenten van ons vaderland, zou het dan aan 't licht komen, dat de dusgenaamde neutrale Staatsschool geen reden meer heeft van bestaan. De strijd over de vraag of het gros der natie voor de openbare of wel voor de bijzondere school gunstig gezind is, zou dan tot een practische oplossing geraken.

Wij twijfelen geenszins of het bij uitstek practisch gezinde Nederlandsche volk zou bij dusdanig plebisciet zich ondubbelzinnig verklaren ten gunste van eene verandering van het desbetreffende Grondwetsartikel, bijvoorbeeld in dezer voege:

---

[1]) Subsidie is een aalmoes; restitutie een kwijting van voor een ander gedane uitgaven. t. a. p. blz. 616.

Het onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regeering.

Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezicht der Overheid. Het wordt, zooveel mogelijk, aan de particuliere krachten overgelaten.

Waar deze te kort schieten, of ter plaatse waar niet voldoende in de behoefte aan onderwijs wordt voorzien, wordt van Overheidswege lager onderwijs gegeven.

Ter goedmaking van de kosten van het van Overheidswege te geven onderwijs, wordt van de ouders der ter school gaande kinderen eene bijdrage geheven, tot geen hooger bedrag dan noodig is te achten om den betaler naar evenredigheid van het gebruik of genot dat hij heeft, in de kosten van oprichting en onderhoud der school te doen dragen.

On- en minvermogenden zijn van betaling van schoolgeld vrij gesteld.

De bepaling van een te heffen schoolgeld, geëvenredigd naar de kosten van instandhouding van het van Overheidswege te geven onderwijs, is gegrond op art. 254 der Gemeentewet, hetwelk de bepaling bevat, dat van de gebruikers van gemeente-eigendommen, geen hooger bedrag mag gevorderd worden, dan dit genot in billijke verhouding tot de kosten van aanleg en onderhoud toelaat.

Het beginsel van de Vrije School leidt, konsekwent doorgevoerd, tot den eisch van vrijmaking, ook van het Middelbaar en Hooger onderwijs. Wie zijn kind aan den schadelijken invloed van antipositief of dusgenaamd neutraal onderwijs op de lagere school wil onttrekken, kan geen vrede hebben met de geestesrichting, welke bij het onderwijs op onze Hoogere Burgerscholen, Gymnasia en Rijksuniversiteiten den toon aangeeft. Het is er verre van daan dat het onderwijs in de jongelingsjaren genoten minder van invloed zou zijn op de vorming van het hart dan dat hetwelk in den kinderlijken leeftijd wordt ontvangen.

Is het kinderlijk gemoed bij voorkeur ontvankelijk voor gemoedsindrukken, naarmate de knaap tot jongeling opgroeit, heeft het onderwijs meer vat op zijn verstand en neemt dit de lessen dieper in zich op. Naarmate de leeftijd van den leerling klimt, neemt ook de leerstof toe in omvang en hooger vlucht. De moderne wereldbeschouwing [1]), welke aan het onderwijs onzer Hoo-

---

[1]) De religiositeit is niet een onderscheidend kenmerk tusschen mensch

gere en Middelbare scholen ten grondslag ligt, oefent op de levensrichting der studenten een heilloozen invloed uit, welke zich in toenemend ongeloof en materialistischen zin bij velen openbaart.

Alzoo vermeerderen de gevaren, in evenredigheid tot de progressie van het onderwijs. Maar ook de lasten worden zwaarder, en de toestand mitsdien te meer gecompliceerd. Het valt gemakkelijker eene Lagere school op te richten dan eene Hoogere Burgerschool. Een Gymnasium kost veel minder aan onderhoud dan een Universiteit. De antirevolutionaire richting heeft op het gebied van het onderwijs een grootsche taak te vervullen. Waar zij vrijheid van onderwijs in haar banier voert, worden haar volgelingen geroepen tot offervaardigheid op ruime schaal. Hier ziet de christen zich een eigenaardig strijdperk aangewezen. De strijd tegen den hedendaagschen tijdgeest zal, naarmate de Christus vijandige machten haar vleugelen wijder uitspreiden, in de eerste plaats in het bidvertrek, maar óók, en met toenemende zelfverloochening, bij de geldkist moeten worden gestreden. Menig geloovig ouder deinst er voor terug zijn zoon aan den Moloch van het nieuwmodisch Middelbaar of Hooger Staatsonderwijs prijs te geven, met het oog op de belofte bij het sacrament des Doops afgelegd, en de treurige ervaring door niet weinigen hieromtrent opgedaan.

Om die reden is eisch van het antirevolutionair Program, dat de Staat zich ook zooveel mogelijk op dit gebied terugtrekke, en zijn bemoeiïngen niet verder dan tot het strikt noodige, bepale. Waar wij wetenschap en volksverlichting hebben geteld onder de onmisbare vereischten voor het welzijn van den Staat, waarvoor te waken en waarop toezicht te houden een van de attributen is der Overheid, daar zal deze, voorzoover particulier initiatief ontbreekt, in deze leemte hebben te voorzien. Doch dat dit dan geschiede, zonder het heilig beginsel der gewetensvrijheid geweld aan te doen [1]).

---

en dier, maar hoogstens tusschen weinig en zeer ontwikkelde menschen, van welke de laatsten deze eigenschap het minst bezitten.

HARTOGH HEIJS VAN ZOUTEVEEN, Over den oorsprong der godsdienstige denkbeelden. blz. 7.

Al zou de evangelische zedeleer het goede in de wereld bevorderen, zoo kan men haar bezwaarlijk willen handhaven, omdat men met haar een beschavingstoestand zou moeten bestendigen, waarvan het voortduren niet wenschelijk kan geacht worden. Dezelfde zedeleer, die in sommige opzichten het goede zou aankweeken, zou krachtens het lage peil van beschaving, dat alleen de met die zedeleer samenhangende voorstelling van God mogelijk maakt, in andere opzichten het verkeerde in de hand werken.

ALLARD PIERSON, Tijdspiegel. Jan. 1881.

[1]) Voor het Hooger Onderwijs vaardige de overheid niets dan

Met het oog op de samenstelling der hedendaagsche maatschappij, is het geven van positief christelijk onderwijs, van Staatswege, eene onmogelijkheid. Daarom zullen de christenen voor eigen behoefte hebben te arbeiden aan de oprichting van Middelbare en Hoogescholen. Naarmate het onderwijs op zoodanige inrichtingen gegeven d e g e l ij k is, zullen zij de concurrentie des te gemakkelijker tegenover de Staatsinrichtingen kunnen volhouden, en zich in bloei mogen verheugen.

Voor zoover de noodzakelijkheid tot oprichting van Hoogere Burgerscholen en Gymnasia van Overheidswege blijkt, stellen wij tot eisch dat hare inrichting binnen de grenzen van het strikt noodzakelijke worde bepaald, en dat de kosten van zoodanig onderwijs, zoo veel doenlijk, door hen die er het genot van hebben, worden gedragen. Om waarborgen te erlangen dat aan deze voorwaarden worde voldaan, zullen de kiezers, vooral bij de keuze van Gemeenteraadsleden, zich ook omtrent dit punt van de meening der kandidaten deugdelijk hebben te vergewissen.

Op het gebied van universitair onderwijs is door de oprichting der Vrije Universiteit op gereformeerden grondslag de eerste schrede op den goeden weg gezet. Tot dusver heeft deze stichting, ook van de zijde van geestverwanten, met eigenaardige bezwaren te kampen, waarbij de kerkelijke sympathieën een hoofdrol spelen. Naarmate het vrijheidsbeginsel meer doordringt en benevens de theologische ook de juridische, litterarische en medische faculteiten dezer Universiteit ons wetenschappelijke mannen, die het antirevolutionair beginsel huldigen, leveren, zal het groote belang van vrij Hooger onderwijs te beter worden begrepen en gewaardeerd.

De oprichting en instandhouding van ambachtsscholen, landbouwscholen, kweekscholen voor de zeevaart en dergelijke, welke onder de categorie van Middelbaar onderwijs, in uitgestrekten zin, zijn saam te vatten, zouden wij zooveel mogelijk tot het particulier initiatief wenschen te beperken. Dergelijke scholen op kosten der belastingschuldigen in stand te houden, geeft aanleiding tot te weelderige inrichting; het is eene al te gemakkelijke brug voor enkelen om, op kosten van het algemeen, het technisch onderwijs te genieten, hetwelk de groote massa langs den weg van het ge-

---

een zeer algemeene regeling uit; bepale de conditiën, waarop scholen voor dit onderwijs kunnen verrijzen; levere een apparaat van uitstekende verzamelingen; en trede zelve niet handelend op, tenzij het particulier initiatief in gebreke blijve of wel het aantal studenten, ondanks de particuliere hulpvaardigheid, te sterk dale.

KUYPER, Ons Program. blz. 485.

woon practisch leven moet zoeken te verkrijgen. Ook op dit terrein heeft de Provinciale en Gemeentelijke vertegenwoordiging te waken tegen het jacht maken op populariteit, naarmate het socialistisch beginsel, dat aan den eisch om steeds meer dergelijke scholen van Overheidswege in het leven te roepen, voedsel geeft, veld wint. Waar dergelijke inrichtingen van particulieren uitgaan, bestaat er beter waarborg, dat zij in eene werkelijk bestaande behoefte zullen voorzien, en dat de kosten voor een goed deel zullen worden gedragen door hen, die er het genot van hebben. De milddadigheidszin der meer gegoede burgerij, voor zoover zij van het werkelijk belang dezer scholen overtuigd is, vindt hier een eigenaardig terrein om zich te uiten, zoowel door geldelijke bijdragen als door persoonlijke medewerking. Voor zoover het algemeen belang den steun der Overheid voor dergelijke scholen niet kan ontberen, zal deze dan, naar wij vertrouwen, tot billijke proportiën kunnen worden beperkt.

Wat het bewaarschoolwezen betreft, dit is niet bij de algemeene Wet geregeld. Het subsidiëeren van bewaarscholen wordt aan de Provinciale en Gemeentelijke besturen geboden, noch verboden. Van Noord tot Zuid heerscht op dit punt in ons land veel onregelmatigheid.

Wij meenen dat de bewaarschool, evenzoomin als de lagere school, van Overheidswege moet uitgaan. Wij zien in de bewaarschool niet meer dan eene v o o r b e r e i d i n g voor de lagere school; zij is eene plaats waar de jonge kinderen, voor welke in eigen tehuis daartoe minder geschikte gelegenheid bestaat, worden bewaard en bezig gehouden; waar de verstandelijke vermogens der kinderen worden ontwikkeld; en zij de eerste zedelijke en godsdienstige indrukken ontvangen, welke hun ook op later leeftijd niet zelden bijblijven.

Daarom kan de bewaarschool, evenzoomin als de lagere school, neutraal zijn, en behoort zij niet van Overheidswege in het leven te worden geroepen. Indien ergens, dan zijn hier de ouders in de allereerste plaats de aangewezen personen, op wie de taak rust in deze zorg te voorzien. Door zich tot dit doel met gelijkgezinden te vereenigen, zal deze behoefte gemakkelijk kunnen worden vervuld.

Voor zoover de wetgever goedvinden mocht ook omtrent deze materie wettelijke bepalingen vast te stellen, zouden wij meenen, dat hij zich tot algemeene voorschriften, die meer regelend en beschermend dan ingrijpend werken, hebbe te bepalen; dat het onvervreemdbaar recht der ouders, om hunne kinderen op te voeden, daarbij op den voorgrond behoort te staan; dat de

Overheid dit recht óók als eene verplichting beschouwende, van harentwege alles vermijde wat de onbelemmerde uitvoering er van zou kunnen verhinderen; maar daarentegen direct en indirect begunstige, wat de uitoefening van dit recht door de ouders of door personen van hunnentwege aangesteld — met volkomen eerbiediging der individuëele godsdienstige overtuiging — zal kunnen vergemakkelijken.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Financiëel beheer.

> De staat van financiën geeft een résumé van het nationale leven en doet als thermometer dienst voor de raming onzer welvaart.
> KUYPER, Neerlands Schatkist.

Welk verschil van meening er moge bestaan tusschen de verschillende staatkundige partijen omtrent de politieke en sociale vraagstukken van den dag, over de beteekenis van het zinrijk motto, boven dit hoofdstuk geplaatst, zijn zoowel de financier als de staathuishoudkundige en de staatsman het eens. Niet alle toestanden vallen zoo zichtbaar onder het waarnemingsvermogen van het algemeen als de financiëele. Omtrent de beteekenis en de gevolgen van godsdienstige en zedelijke toestanden kan groot verschil van opvatting bestaan; de een beschouwt als lichtpunt of als blijk van vooruitgang, wat naar de overtuiging van den ander juist het tegendeel spelt. Financiëele bloei daarentegen is voor allen tastbaar, financiëele druk wordt door ieder gevoeld. Men moge verschillend denken over de oorzaken, welke tot bloei of verval hebben geleid; het feit op zich zelf is te waarneembaar dan dat het door iemand zou kunnen worden geloochend.

Na een tijdperk van langdurigen, ongestoorden financiëelen bloei, verkeeren wij thans in een tegenovergesteld stadium. De buitengewone ontvangsten, welke op ons staatsbudget over de jaren 1847—1877 *f* 731.386.000 bedragen, hebben plaats gemaakt voor tekorten, alleen over de jaren 1881—1884 tot een gezamenlijk bedrag van *f* 83.140.000.

Vele zijn de oorzaken, welke tot dezen achteruitgang hebben bijgedragen; het valt niet zoo gemakkelijk altijd de ware redenen daarvan op te sporen, daar hierbij vele factoren in rekening moeten worden gebracht. Nog moeielijker is het, 't juiste remedie tot herstel van het gebroken evenwicht aan te wijzen. Wij zullen niettemin trachten de lijnen aan te geven volgens welke, van het antirevolutionair standpunt, een richtig financiëel beheer dient te worden gevoerd. Wij krijgen alsdan van zelve gelegenheid op de fouten te wijzen, welke het betreden van een tegenovergestelden weg mede brengt.

„Wanneer wij de financiëele geschiedenis van ons vaderland raadplegen, vinden wij bij herhaling van tijdvakken gewag gemaakt, waarin groote overvloed heerschte, opgevolgd door andere, waarin die geldruimte langzamerhand verminderde en eindelijk plaats maakte voor tekorten op 's lands inkomsten, die weldra zulke groote afmetingen aannamen, dat een staatsbankroet alleen door zeer ernstige maatregelen kon worden voorkomen [1]). Aldus getuigt een onzer meest gezaghebbende hedendaagsche schrijvers over financiewezen. Het thans levend geslacht leert de juistheid dezer opmerking bij ervaring kennen. In een tijdperk van ongekenden bloei en voorspoed [2]) is thans de periode der magere jaren voor ons ingetreden. Een periode, door velen voorzien en voorspeld, doch waarvan de groote massa de mogelijkheid niet wilde veronderstellen, vóór de koude werkelijkheid ons die in al haar schrilheid te aanschouwen gaf.

Uit een wijsgeerig oogpunt beschouwd kan ons dit geen verwondering baren, te minder, daar zorgeloosheid het eigenaardig kenmerk is van den grondtoon onzer eeuw, en het zoo plotseling ingetreden tijdperk van financiëel verval, naar wij meenen, met den heerschenden tijdgeest in het nauwste verband staat [3]).

De antirevolutionair erkent het Woord van God als zijn hoogste Wetboek. Hij vindt in die heilige bladeren beloften, geboden en waarschuwingen met bedreigingen, toepasselijk op alle levensomstandigheden voor alle tijden en geslachten. God spreekt in het 5e Boek van Mozes tot het volk van Israel: „En het zal geschieden, indien gij der stem des HEEREN, uws Gods, vlijtiglijk zult gehoorzamen, waarnemende te doen al zijne geboden, die ik u heden gebiede, zoo zal de HEERE, uw God, u hoog zetten boven alle volken der aarde. En al deze zegeningen zullen over u komen, en u aantreffen, wanneer gij de stem des HEEREN, uws Gods zult ge-

---

[1]) WEEVERINGH, Onze financiën en de weelde in de huishouding van den Staat. blz. 5.

[2]) 't Was een meer dan dertigjarig tijdperk van ongestoorden voortuitgang, waarin landgenoot en vreemdeling met verbazing zagen dat Nederland te gelijkertijd staatsschuld kon amortiseeren, spoorwegen met kostbare kunstwerken bouwen, kanalen graven, slaven vrijkoopen, belastingen verminderen en bovendien nog jaar op jaar batige saldo's overhouden! t. a. p. blz. 9.

[3]) God heeft ons uit de heerschappij der Franschen verlost; zijn wij daarna minder door de toongevende denkbeelden verleid? vijftien jaren zijn wij op nieuw door klanken betooverd; onze oordeelvellingen waren door Parijsche dagbladen bepaald; vreugde-dronken, wanneer ons liberalismus door de liberalen toegejuicht werd, naderden wij, in verblindheid, den afgrond waarin we zijn nedergestort.

GROEN VAN PRINSTERER, Proeve over de middelen waardoor de waarheid wordt gekend en gestaafd. blz. 9.

hoorzaam zijn. Gezegend zult gij zijn in de stad, en gezegend zult gij zijn in het veld. En de HEERE zal u doen overvloeien aan goed, in de vrucht uw buiks, en in de vrucht uwer beesten, en in de vrucht uws lands; op het land, dat de Heere uwen vaderen gezworen heeft u te zullen geven. De HEERE zal u opendoen zijnen goeden schat, den hemel, om aan uw land zegen te geven te zijner tijd, en om te zegenen al het werk uwer hand; en gij zult aan vele volken leenen, maar gij zult niet ontleenen. En de HEERE zal u tot een hoofd maken, en niet tot een staart, en gij zult alleenlijk boven zijn en niet onder zijn; wanneer gij hooren zult naar de geboden des HEEREN, uws Gods, die ik u heden gebiede te houden en te doen; En gij niet afwijken zult van al de woorden, die ik ulieden heden gebiede, ter rechter- of ter linkerhand, dat gij andere goden nawandelt, om hen te dienen.

Daarentegen zal het geschieden indien gij der stem des HEEREN, uws Gods, niet zult gehoorzaam zijn, om waar te nemen dat gij doet, al zijne geboden en zijne inzettingen, die ik u heden gebiede; zoo zullen al deze vloeken over u komen en u treffen. Vervloekt zult gij zijn in de stad en vervloekt zult gij zijn in het veld... De Heere zal u slaan met tering en met koorts... En uw hemel, die boven uw hoofd is, zal koper zijn, en de aarde, die onder u is, zal ijzer zijn [1]).

Wanneer wij deze schriftwoorden in verband brengen met hetgeen God heeft gesproken door den dienst der profeten Micha [2]) en Haggaï [3]), dan leeren wij dat schraalheid van inkomsten, dure

---

[1]) Cf. Deuteronomium XXVIII.

[2]) De stem des HEEREN roept tot de stad: Hoort de roede, en wie ze besteld heeft! Zou Ik rein zijn, met eene goddelooze weegschaal? en met eenen zak van bedriegelijke weegsteenen? Dewijl hare rijke lieden vol zijn van geweld, en hare inwoners leugensprekers, en hare tong bedriegelijk is in haren mond: zoo zal Ik u ook krenken, u slaande, en verwoestende om uwe zonden. Gij zult eten, maar niet verzadigd worden, en uwe nederdrukking zal in het midden van u zijn; en gij zult aangrijpen, maar niet wegbrengen, en wat gij zult wegbrengen, zal Ik aan het zwaard overgeven. Gij zult zaaien, maar niet maaien; gij zult olijven treden, maar u met olie niet zalven, en most, maar geenen wijn drinken. Micha VI: 9, 11—15.

[3]) Alzoo zegt de HEERE der heirscharen: Stelt uw hart op uwe wegen. Klimt op het gebergte, en brengt hout aan, en bouwt dit huis, en Ik zal een welgevallen daaraan hebben, en verheerlijkt worden, zegt de HEERE. Gij ziet om naar veel, maar ziet, gij bekomt weinig; en als gij het in huis gebracht hebt, zoo blaas Ik daarin. Waarom dat? Spreekt de HEERE der heirscharen: om mijns huizes wil, hetwelk woest is, en dat gij loopt elk voor zijn eigen huis. Daarom onthouden zich de hemelen over u, dat er geen dauw is, en het land onthoudt zijne vruchten. Want Ik heb eene droogte geroepen over het land; en over de bergen, en over het koren, en over den most, en over de olie, en over

tijden en maatschappelijke druk, de gevolgen zijn van het verlaten van den dienst des Eeuwiglevenden, en van het wandelen in zondige, eigen gekozene wegen. Heeft onze sociale toestand niet veel overeenkomst met dien, welke ons in den hieronder geciteerden, uit den tijd van den tweeden tempelbouw te Jeruzalem, na den terugkeer der Joden uit Babylon, door den profeet geteekend wordt? Ook hier te lande geraakt bij de Overheden en de massa van het volk de godsdienst in verval; de Bijbel is zelfs van de Staatsschool gebannen. Ontheiliging van den rustdag, minachting van den eed, onkuischheid, dronkenschap, bedriegelijke bankbreuk en kwade trouw nemen hand over hand toe. De oud-Hollandsche beginselen van godsdienstzin, deugd en spaarzaamheid worden over boord geworpen, om plaats te maken voor weelde-dienst en genotzucht, onder den fraai klinkenden titel van nieuwerwetsche emancipatie en beschaving! Ook onze landbouwstand kwijnt; jaren achtereen hadden wij een middelmatigen oogst, en zelfs het jaar 1884, dat, bij vergelijking van eenige voorgaande, een ruim en goed gewas heeft opgeleverd, toonde ons het schouwspel van werkeloosheid en broodsgebrek, bij overvloed van graan en veldvruchten! Alzoo kwijning, niet slechts van landbouw, maar ook van handel en industrie. Ondanks de groote winsten, welke in het daaraan voorafgaand tijdperk werden behaald, is de burgerij, over het algemeen, in welvaart nochtans achteruitgegaan; de schuldenlast zoowel der Gemeenten [1]) als van het Rijk, is binnen weinige jaren gestegen buiten alle verhouding tot eene gezonde, krachtige, organische ontwikkeling des maatschappelijken levens. Hij belaadt de schouders van het nageslacht met een druk, welke zwaar is om te dragen.

Nu spreekt van zelve dat ook materiëele oorzaken aanleiding hebben gegeven tot den toestand van verval, waarin onze financiën geraakt zijn. Doch uit een christelijk-historisch oogpunt beschouwd, zijn dit slechts tweede oorzaken. Wie met de Godsopenbaring geen rekening houdt, beziet de zaken uitsluitend van de buitenzijde; hij vermag in den diepsten grond der dingen niet in te dringen, en schrijft alle maatschappelijke toestanden alleen aan bloot natuurlijke oorzaken toe. Doch wij handhaven de voor-

---

hetgeen de aardbodem zou voortbrengen; ook over de menschen, en over de beesten, en over allen arbeid der handen.

Haggaï I: 7—11.

[1]) Op 1° Januari 1866 bedroeg de gezamenlijke schuld der gemeenten, in de Provincie Z. Holland, nog niet ten volle *f* 3.000.000 en op 1 Januari 1877, dus elf jaren later, ruim *f* 18.000.000.

Verslag over den toestand der Prov. Z. Holland over het jaar 1879 door Ged. Staten gedaan aan de Staten dier Provincie.

opgezette stelling, dat onze financiëele tegenspoeden, in het wezen der zaak, aan het prijsgeven der christelijk-historische beginselen zijn te wijten.

Zijn de rampen, welke landen en volken treffen, als oordeelen van den Rechter van hemel en aarde te beschouwen, zij hebben daarom evenwel, gelijk wij opmerkten, natuurlijke oorzaken, die, onder het Godsbestuur in het leven geroepen, of tegengehouden worden, ten grondslag. Op deze oorzaken hebben wij acht te geven. Zij verdienen in hooge mate onze belangstelling, want zij kunnen ons leeren in welken weg begane fouten voor het vervolg kunnen worden vermeden.

En dan wijzen we in de eerste plaats op de groote vlucht, welke de materiëele ontwikkeling in het begin der 19e eeuw heeft genomen tengevolge der algemeene toepassing van den stoom. De stoom als beweegkracht, en in zekeren zin, ook de electriciteit hebben in de industriëele wereld een totalen ommekeer veroorzaakt. Sluimerende natuurkrachten, zijn in onze eeuw meer dan ooit te voren, geëxploiteerd ten algemeenen nutte; het voortbrengingsvermogen is op kolossale wijze vermeerderd; de versnelde middelen van vervoer hebben de afstanden verkort en de gelegenheid geopend tot het vinden van een telkens ruimer debouché voor de producten, welke de nijverheid, krachtig gesteund door machines van groote beweegkracht, heeft voortgebracht.

Het groote voortbrengingsvermogen had tengevolge dat de kapitalen spoedig werden omgezet, en dat zij vloeiden in de beurzen van honderdduizenden, welke de vruchten plukten van den toenemenden bloei van handel en nijverheid. Ook deed de ontdekking van rijke goudmijnen in Amerika en Australië, en derzelver krachtige ontginning, den voorraad van edel metaal belangrijk stijgen. De geldcirculatie werd er niet weinig door vergemakkelijkt, en de gelegenheid om koopmanswaren en nijverheidsproducten altijd gemakkelijk voor edel metaal in te ruilen, bleef geopend. Groote graan-aanvoeren uit Amerika hielden daarenboven de prijzen der noodzakelijkste levensbehoeften op een middelmatig cijfer. Een paar groote, doch kortstondige oorlogen tusschen Frankrijk, Engeland en Italië tegen Rusland, tusschen Pruisen en Oostenrijk, tusschen Frankrijk en Duitschland niet medegerekend, werd ons werelddeel in de laatste vijftig jaren voor decimeeren der bevolking gespaard — de stoomkracht had o. a. ook tengevolge dat landen, waar schrale oogsten waren binnengehaald, door rijker gezegende streken werden geapproviandeerd. Alzoo had de nijverheid gelegenheid zich krachtig en vreedzaam te ontwikkelen [1]).

---

[1]) Het komt mij voor, dat de algemeene malaise moet worden toege-

Een geleidelijk gevolg van de vermeerderde welvaart onder alle klassen en standen der maatschappij was de toeneming der weelde, [1]) welke hier te lande vooral door het prijsgeven van vele oud-hollandsche deugden, en het veldwinnen van lichtzinnigheid, werd in de hand gewerkt. Het woord spaarzaamheid werd in veler woordenboek niet meer gevonden; daarentegen verkreeg het crediet een ruimen omvang. Het verschil van standen werd in de sociale samenleving steeds minder openbaar. Alom ontwaarde men de zucht naar vooruitstreving en verheffing.

Het is licht te begrijpen dat zoodanige toestand op den duur niet kon blijven bestaan. [2]) De staat van overspanning, waarin de geheele maatschappij hoelangs zoo meer dreigde te geraken, moest ten slotte plaats maken voor dien van ontspanning, verslapping en uitputting. [3])

Gelijk het ging in het familieleven, zoo was het ook in de staats- en gemeentehuishouding. De kosten van rijks- en gemeentebudget, werden jaarlijks hooger; het scheen dat naarmate de welvaart vermeerderde, ook de behoeften van den openbaren dienst in driedubbele of vierdubbele mate toenamen. [4]) De uitgaven bij de

---

schreven aan de reactie van de overdrijving van alle zaken, die het gevolg was der verbazingwekkende goudproductie in Californië en Australië. Europa heeft een tijdperk beleefd van reusachtige ontwikkeling. Duizenden mijlen spoorwegen zijn gebouwd, over de geheele wereld is een telegraafnet gespannen, allerwege zijn de zeilschepen door groote stoomers vervangen, kanalen zijn gegraven en bergen doorboord. De afzet is toegenomen, niet alleen van de materialen en grondstoffen, bij den aanleg van die groote werken benoodigd, maar ook van de producten, die de arbeiders met hun loon betaalden. Fabrikanten, kooplieden, bankiers, allen maakten goede verdiensten bij een steeds toenemend debiet, en voedden op hun beurt de vraag naar allerlei artikelen van weelde en genot. CORT VAN DER LINDEN, Munt-politiek. blz. 13.

[1]) Ruime woningen zijn gebouwd, villa's en parken aangelegd, de voeding verfijnd, de kleeding verbeterd en, in één woord, nieuwe genotmiddelen van allerlei aard zijn voortgebracht en kwistig verteerd. t. a. p. blz. 14.

[2]) Maar deze vooruitgang kon op die wijze niet duren. De geheele wereld was aangetast door eene koorts.... Algemeen geloofde men aan de mogelijkheid van duurzame onophoudelijke ontwikkeling. t. a. p.

[3]) Men zag over het hoofd dat de overvloed van geld wel de ruilingen mogelijk maakte, die de aanleg van nieuwe werken vorderde, wel het bouwen van fabrieken, de uitzetting der uitgaven in alle standen der maatschappij kon goed maken, maar dat de ontzaglijk toegenomen ruilmiddelen geen waarborg konden zijn van een duurzame vermeerdering van behoefte. t. a. p.

[4]) De verleiding was te groot om met het Indische geld, waaraan geen einde scheen te komen, op steeds weelderiger voet te gaan leven, en men bedacht niet genoeg, dat op de vette jaren wel eens magere konden volgen. Een tweede oorzaak van de toenemende verhooging der uitgaven was de sterke, steeds tot verhooging geneigde bureaucratie, welker residentie in de Residentie is, maar die haar vertakkingen heeft

verschillende departementen van het binnenlandsch bestuur, vooral bij die voor Binnenlandsche zaken en Waterstaat, [1]) namen op schrikbarende wijze toe. Men vergenoegde zich niet slechts met het budget van onderwijs [2]) met millioenen bij millioenen te verhoogen, [3]) maar de weelde onzer staatshuishouding blonk ook uit bij het daarstellen van nieuwe rijksgebouwen, [4]) het onderhoud van rijksinrichtingen en de uitbreiding van het ambtenaarspersoneel [5]) waardoor de financiëele draagkracht der belastingschuldigen hoog wordt opgevoerd en noodeloos verzwaard.

Zoolang de directe en indirecte belastingen ruim bleven vloeien, en onze Oost-Indische bezittingen rijke baten afwierpen — de gewone rijksmiddelen zijn in de jaren 1847 tot 1882 met *f* 53.286.000

---

door het geheele land. Steeds had en heeft zij nieuwe werken en nieuwe ontwerpen in portefeuille; steeds eischt zij nieuwe uitgaven. Een derde oorzaak is de groote invloed, dien de locale belangen op regeering en volksvertegenwoordiging hebben. De lust om aan de staatsruif te plukken is in Nederland zeer groot. Wat van staatswege geschiedt, kost altoos veel geld; meer dan het der provincie zou kosten, terwijl deze weer duurder dan de gemeente en de gemeente duurder dan een particulier bediend wordt.

GOEMAN BORGESIUS, Redev. in de kiezersvereeniging te Haarlem uitgesproken.

1) Voor 1884 werd voor beide toen gesplitste departementen ruim *f* 15.000.000 meer gevraagd dan in 1877.

2) Want hierin openbaart zich niet het minst de weelde in onze huishouding, niet alleen bij den Staat maar ook bij de gemeenten: de scholen worden gebouwd als uit de ruimste beurs, het meubilair is van de eerste qualiteit niet alleen, maar meer dan overvloedig en het onderwijzend personeel wordt vorstelijk voor zijn diensten beloond!

WEEVERINGH, Onze financiën en de weelde in de huishouding van den Staat. blz. 37.

3) De afdeeling onderwijs vordert op het rijksbudget voor 1884 niet minder dan *f* 7.791.800 boven 1877, toen er *f* 3.096,231 voor werd uitgetrokken.

4) Groote werken worden altoos slecht geraamd. Het werk wordt geschat op 1 millioen en men mag blij zijn als men voor 2 millioen vrij komt. Het Rijksmuseum te Amsterdam b.v. zou 1 millioen kosten, nu heeft men reeds een uitgaaf van 2½ millioen geeischt en nog is het niet gereed. Het Paleis van Justitie in den Haag zou *f* 280.000 kosten en het heeft bijna 9 ton gekost, terwijl de regeering in het vorige jaar heeft verklaard dat het gebouw niet geheel voor het doel geschikt is.

Aldus de heer GOEMAN BORGESIUS in zijne hierboven geciteerde redevoering.

5) Van de twee groote groepen, uit welke de maatschappij bestaat, namelijk die welke van het budget leeft, en die welke in het vrije verkeer hare inkomsten verwerft, dreigt de eerste meer en meer het overwicht te erlangen. Onze vrije staat loopt gevaar in een beambten-staat te ontaarden, waar het bestuur allengskens vergeet dat het slechts middel is, en de bestuurders voor zich en hunne respectieve dienstvakken alle levenssappen der maatschappij tot zich trekken.

VAN HOUTEN, Staatk. brieven. dl. I blz. 38.

of bijna 92 procent gestegen, de bijdragen uit Indië beliepen over het tijdvak van 1847—1877 *f* 630.264.000 — was de druk der verhoogde staatsuitgaven schier onmerkbaar, niettegenstaande de uitgaven voor den algemeenen dienst (de rente der Staatsschuld daaronder niet begrepen) van *f* 35.800.000 in 1847 tot *f* 79.634.000 in 1882, dus met ruim 122 procent waren gestegen.

Doch sinds de Indische baten ophielden te vloeien, en de opbrengst der gewone middelen in stêe van, zooals vroeger, de raming te overtreffen, daar verre beneden bleef, kenterde de toestand. De waarschuwende stemmen die als van roependen in de woestijn waren in den wind geslagen, bleken, doch te laat, helaas! niet ijdel geweest te zijn. Thans staan wij voor aanzienlijke tekorten, en wordt van alle kanten de eisch tot bezuiniging gehoord.

Geen tijdelijke belastingen maar bezuiniging; inkrimping van het staatsbudget; beperking onzer uitgaven tot het hoogst noodige zij daarbij onze leuze. Geen redding zonder bezuiniging. De staatsmachine aan den gang te houden door telkens op nieuw te leenen ware gelijk aan de ijdele poging om het Danaïden-vat te vullen. Een goed Minister van Financiën heeft vooral op twee zaken te letten. Hij zij bedacht op besnoeiing der staatsuitgaven door bezuiniging, maar het is tevens zijn taak te trachten de bronnen op te sporen, welke de staatsinkomsten ruimer kunnen doen vloeien. Daartoe dient eene wijze handelspolitiek te worden gevolgd en eene gezonde staathuishoudkunde te worden betracht. [1])

Belangrijke vraagpunten, voor verschillende oplossing vatbaar, en door talentvolle mannen van beide richtingen, zoowel in de school der free-traders als in de protectionistische school gevormd, voorgestaan, komen daarbij ter sprake.

---

[1]) Zonderling is het, dat men alle geldvorderende landsbelangen telken jare regt doet wedervaren: aan 's lands defensie, aan de openbare werken, zelfs uit het oogpunt van verfraaiing, aan de behoeften voor onderwijs, wetenschap en kunst, aan de billijke aanspraken van het heirleger van staatsambtenaren, enz.; en dat het financiëel evenwicht telken jare niet als een primair, maar als een aan al die andere stoffelijke, geestelijke en persoonlijke belangen ondergeschikt landsbelang wordt aangemerkt.

Deze geringschatting van het financiëel evenwicht behoort uitnemend tehuis in onzen tijd. Naar winst of hooge renten en naar genot en vertoon jagende, heeft men geen zin voor besparing noch voor kapitaalbehoud, en bepaalt men de tot bevrediging van zingenot en ijdelheid strekkende uitgaven, alvorens zich vergewist te hebben dat de middelen tot dekking ten volle en met zekerheid voorhanden zijn. Zooals nu de particulieren in hunne eigene huishouding handelen, zoo besturen zij ook de huishouding van den staat, de gemeente en andere lichamen. Het wordt echter tijd dat omgekeerd de staat aan de particulieren het

Welke roeping heeft de Staat op sociaal gebied? Tot hoever behoort zich de staatsinmenging op het terrein des stoffelijken levens uit te strekken? Heeft de Staat bloot eene administreerende roeping, eene roeping om politie-toezicht uit te oefenen, en de vrije ontwikkeling van alle takken van handel en bedrijf zedelijk te beschermen, en door het uitvaardigen van politie-, burgerlijke en handelswetten derzelver vrije ontwikkeling te bevorderen? Of behoort de Staat ook meer ingrijpend op te treden? Brengt zijn roeping mede op het gebied des maatschappelijken levens met de particuliere industrie in concurrentie te treden, of zelve te verrichten wat evengoed of wellicht beter door het particulier initiatief kan worden tot stand gebracht? Welk beginsel moet bij onze handelswetgeving ten grondslag liggen? Dat van vrijen handel of van bescherming? Moeten er van de inlandsche voortbrengselen van handel en industrie uitvoerrechten worden geheven? Behooren verbruiksartikelen, welke van het buitenland naar hier worden ingevoerd, op onze grenzen te worden belast, ja of neen? Ziedaar zoovele vragen wier beantwoording niet zoo gemakkelijk valt, en met welker juiste oplossing de bloei of het verval van landbouw, handel en industrie ten nauwste samenhangt.

Een richtig en zuinig financiëel beheer vordert inkrimping van staatsbemoeiing. Geen centralisatie, maar decentralisatie [1]). In onze financiëele politiek is een socialistisch streven waar te nemen, dat op ruïne onzer financiën en op verlamming van de particuliere

---

voorbeeld geve eener bijzondere bezorgdheid omtrent het behoud van het financieël evenwicht.

VAN BEMMELEN, De financiele quaestie. blz. 3.

[1]) Bevreesd als zij is voor te groote regeeringsinmenging, omdat deze altijd verlamming van de natie ten gevolge heeft, tracht de antirevolutionaire partij veelal uitbreiding van regeeringsbemoeiing tegen te gaan. Schijnbaar levert bemoeiing der overheid heerlijke vruchten, want zij brengt het goede dat begeerd wordt veel spoediger tot stand, dan dit langs den weg van particulier initiatief mogelijk is. Maar dat goede wordt te duur betaald. Men verkrijgt weinig voor veel geld. Ook schept elke staatsbemoeiing een heirleger van staatsambtenaren, die de regeering naar de oogen moeten zien en van haar afhankelijk zijn. De ingezetenen, in plaats van zich toe te leggen op ambachten, handel en nijverheid, worden meer en meer aan bediening van overheidswege en aan het bekleeden van staatsbetrekkingen gewend. Met de toeneming van ambtenaren houdt de toeneming van volkswelvaart geen gelijken tred. De prikkel van het eigenbelang, in de particuliere industrie zoo heilzaam werkende, bestaat in den regel niet bij den ambtenaar. Deze eischt veel; werkt vaakt weinig; heeft weinig goede financiëele vooruitzichten; behoeft, omdat hij zekeren stand op te houden heeft, betrekkelijk veel, doch ontvangt meestal te veel om te sterven en te weinig om te leven! Dat dit alles tot onbegeerlijke toestanden leidt ligt voor de hand.

DE SAVORNIN LOHMAN, Wat wil de antirevolutionaire partij? blz. 41.

veerkracht uitloopt. De Staat bemoeit zich met het beheer van veel en velerlei, waarvan de administratie hem veel duurder komt te staan dan wanneer de uitvoering aan Provincie, Gemeente of particulier initiatief bleef overgelaten [1]). Wat van staatswege wordt geëxploiteerd komt veel duurder uit dan wanneer het toezicht en de uitvoering blijft opgedragen aan den kring waarin de zaak eigenlijk te huis behoort [2]). Het uit het oog verliezen van deze waarheid had tengevolge dat het ambtenaarspersoneel veel te uitgebreid is geworden. Voor elken nieuwen tak van staatsdienst treedt een heirleger van nieuwe ambtenaren op. Zoo vordert het staatsonderwijs, de medische politie, de statistiek in al haar omvang een groot personeel van ambtenaren, welke onder den titel van opzichters, commiezen, inspecteurs en directeurs het bedrag onzer staatsbegrooting jaarlijks doen stijgen, en ook onder het hoofdstuk pensioenen gaandeweg grooter offers van de schatkist vergen. De traktementen zelven worden steeds opgevoerd, waardoor de weelde der staatshuishouding in niet geringe mate wordt vermeerderd.

Het ambtenaarspersoneel, dat zijn bestaan aan te groote uitbreiding der staatsbemoeiing te danken heeft, is tot drie categorieën te herleiden. Tot de eerste soort, welke voor een groot deel gemist zou kunnen worden, rekenen wij de ambtenaren, belast met het toezicht op het staatsonderwijs, te behooren; tot de tweede soort, welke er veel toe bijbrengt om de vrije ontwikkeling van het volksleven en van handel en industrie te belemmeren, rekenen wij de groote massa ambtenaren op de ministeriëele, provinciale, waterstaats- en andere bureaux, wier aantal zonder bezwaar tot op de helft kon worden gereduceerd [3]), en die, daar toch ook eenige arbeid voor het genoten salaris dient verricht te worden, het der burgerij in plaats van gemakkelijk, zeer omslachtig maken, zoodat zelfs het leggen van een eenvoudigen duiker somtijds de toestemming van tweeërlei gezag vereischt, en vele kosten met zich brengt. Door de derde soort eindelijk worden handel en nij-

---

[1]) Beperk uw Staatsbemoeiing. Herleid als Overheid de som van het u noodige tot de kleinst denkbare afmetingen, door aan particulieren en corporatiën al datgene over te laten, wat ze slechts even aan willen slaan. Dit beginsel beveelt zich als uitgangspunt van alle financieel beheer van zelf aan. KUYPER, Ons Program. blz. 867.

[2]) Decentraliseer uw administratie. D. i. Splits wat alsdan uzelven te bekostigen overblijft, derwijs organisch in drie deelen, dat de gemeente het meeste; de provincie een aanmerkelijk deel, en het rijk zoo min mogelijk te beheeren krijge. t. a. p.

[3]) In de meeste gevallen voorziet de benoeming van een ambtenaar in eene behoefte, maar toch zal in vele gevallen één man het werk van twee wel af kunnen.

Aldus de Oud-minister van financiën GLEICHMAN, in eene rede, gehouden in de kiezersvereeniging „Burgerplicht" te Amsterdam.

verheid in hun vrije ontwikkeling belemmerd. Tot den werkkring van deze categorie brengen wij het incasseeren van gelden vanwege den Staat, het rijkspostspaarbankwezen en het goederenvervoer door middel van de posterij. Dergelijke instellingen zijn, oppervlakkig beschouwd, ontegenzeggelijk zeer gerievelijk voor het publiek, doch eigenlijk wordt zoodoende aan vele burgers een eerlijk middel van bestaan ontnomen. Ook valt er op de wijze, waarop deze takken van dienst vanwege den Staat worden beheerd, veel af te dingen, daar de postbeambten, aan welke deze verrichtingen voornamelijk zijn opgedragen, zonder noemenswaardige loonsverhooging, zooveel meer arbeid moeten verrichten. Hetgeen de Staat aldus ten nadeele der particuliere industrie, oogenschijnlijk ten nutte van het algemeen verricht, vindt voor een groot gedeelte plaats ten koste van overmatigen arbeid van een deel zijner ambtenaren, en dikwijls met opoffering van hun Zondagsrust.

Daar zijn evenwel takken van dienst, welke moeielijk anders dan van Overheidswege kunnen worden in het leven geroepen of gehouden, zooals het brievenvervoer, de aanleg van spoorwegen, de zorg voor publieke verlichting, de aanleg van wegen en vaarten, voorzoover het particulier initiatief niet bij machte, of niet bereid is daarin te voorzien. In deze gevallen behoort de Staat zelf handelend op te treden, of door middel van bijzondere maatschappijen te laten exploiteeren, zooals plaats vindt door de Mij. tot exploitatie van Staatsspoorwegen, door de Nederlandsche Bank, voorzoover zij is agent van 's Rijks schatkist, en door de Ned. Handelmaatschappij welke van regeeringswege belast is met den verkoop der Indische producten.

Doch in alle gevallen, waarin dit niet volstrekt door de omstandigheden wordt geboden, wenschen wij dat de Overheid, en dit ziet zoowel op de gemeentelijke- en provinciale- als op de landsoverheid, het vrije volksleven zich op natuurlijke wijze late ontwikkelen; dat zij de slagboomen, die den onbelemmerden gang van handel en nijverheid in den weg staan, wegneme; door goede politiemaatregelen alle burgers zonder onderscheid in de vrije uitoefening van hun bedrijf — voorzoover dit niet tegen orde en zedelijkheid strijdt — bescherme; en voorts alleen in die gevallen subsidiëerend optrede, waarin lands-, provinciaal- of gemeentelijk belang dit wezenlijk vereischt, en het subsidie geen onbillijkheid in het leven roept tegenover andere niet gesubsidiëerde instellingen, of tegenover hen, welke er geen genot van hebben.

De veerkracht der individuën moet worden opgewekt in stede van verslapt. Een goede regeeringspolitiek moet er op aangelegd zijn dat de burgers, zoowel intellectuëel als sociaal, tot zelfstandige wezens worden gevormd, die niet geleerd hebben op anderen te steunen, wier hoogste ideaal niet is aan de staatsruif te pluk-

ken, maar bij wie het beginsel van eigen hulp, mits in goeden zin, een heilzame prikkel geworden is.

Dit zijn beginselen van politiek, welke tegen de tot dusverre door de liberale regeeringen gevolgde lijnrecht overstaan. Een zuiniger geldelijk beheer dan het tot dusverre gevoerde kan dan niet bloot door verandering van regeeringspersonen, maar alleen door het volgen van een ander regeerstelsel worden verkregen [1]).

Wij hebben getracht den plicht der Overheid te betoogen om te bezuinigen door middel van beperking van staatsbemoeiing en van staatsuitgaven; wij wenschen thans de bronnen na te gaan welke de staatsinkomsten ruimer kunnen doen vloeien.

In de eerste plaats dan heeft de Staat te zorgen dat de slagboomen, welke de vrije ontwikkeling van den landbouw, den handel en de nijverheid belemmeren, zooveel mogelijk worden uit den weg geruimd. De regeering heeft daarom te waken voor goede communicatie-middelen. Voor zoover het particulier initiatief niet bij machte is daarin te voorzien, rust op haar de plicht, door doeltreffende maatregelen te voorkomen, dat de transito-handel van onze grenzen naar die van naburige rijken worde verlegd, of dat onze handels- en nijverheidsbronnen worden verstopt. Dit doel kan worden bereikt, eensdeels door het uitvaardigen van wijze handelswetten, anderdeels door den aanleg van spoorwegen, telegrafische verbindingen en dergelijke, waardoor het den binnenlandschen handelaar en industriëel gemakkelijk gemaakt wordt met zijn vakgenooten in het buitenland te concurreeren.

Moet onder dezen regeeringsplicht ook de bescherming der nationale takken van bedrijf, door het heffen van in- en uitvoerrechten worden verstaan? Moet de regeering m. a. w., om te trachten den

---

[1]) Het zou misleiding zijn, wanneer de antirevolutionaire partij beloofde de bestaande wetten zuiniger dan thans te zullen uitvoeren. Die belofte zou zij niet kunnen gestand doen. Neen; de fout ligt in de wetten zelve, niet in hare uitvoering. Zoolang de overheid zich met alles bemoeit; zoolang zij alleen diegenen in haar dienst neemt, die in staat zijn examens af te leggen; die examens steeds, zoowel om te groote concurrentie als om oneerlijke protectie te weren, opdrijft, maar dan ook van haar ambtenaren meer eischt dan voor de betrekking strict noodig is, en derhalve meer betalen moet dan een particulier voor denzelfden arbeid zou doen; zoolang der natie een onderwijs wordt opgelegd, waarvan de duurte door niemand, en de deugdzaamheid door ieder betwijfeld wordt, — zóólang zal redding door bezuiniging onmogelijk blijken, en de natie, terwijl landbouw en nijverheid kwijnen, steeds meer aan belastingen moeten opbrengen. Eerst wanneer tot betere regeeringsbeginselen de toevlucht genomen wordt, zal dit anders worden.
De Savornin Lohman, Wat wil de antirev. partij? blz. 43.

landbouw en de nijverheid uit den staat van verval, waarin zij geraakt zijn, op te beuren, tolrechten heffen op den invoer van buitenlandsche producten als granen, grondstoffen, bouwmaterialen en dergelijke?

De protectionisten zoeken in dergelijke middelen een remedie tegen de kwaal. Ons dunkt ten onrechte. Integendeel zal het heffen van beschermende rechten, in den gewonen regel, een tegenovergestelde uitwerking hebben, en de kwaal eer erger dan beter doen worden. Want waar eene bepaalde klasse der nijverheid, of de landbouwstand, door het heffen van invoerrecht op hunne producten wordt bevoorrecht, daar geschiedt zulks ten koste van het overige gedeelte der bevolking, 't welk dientengevolge duur vleesch, dure boter, of dure verbruiksartikelen moet koopen [1]). De ervaring heeft zelfs geleerd dat in Duitschland, en bepaaldelijk in de Rijnprovinciën, sedert de tolherziening een invoerrecht van 1 mark op de 100 kgr. tarwe gesteld heeft, de prijzen te Keulen en Neuss nog lager waren dan die te Luik en Verviers. Met het vee is het eveneens gelegen. Dit is in Duitschland, onder den invloed der invoerrechten, niet in waarde gestegen.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij van Landbouw in Limburg, verklaart aan Ged. Staten van dat gewest, bij een uitvoerig rapport omtrent de invoering van beschermende rechten, dd. 29 Maart 1883: „Buitendien is er eene economische waarheid, die ten deze ernstig moet overwogen worden, namelijk dat van een land, hetwelk invoerrechten heft, de uitvoeren verminderen en tot een klein minimum gereduceerd worden, zoo niet geheel ophouden". Evenmin als de invoerrechten op de prijzen van granen en vee eenigen invloed hebben uitgeoefend, hebben zij eene prijsverhooging van de eerste levensbehoeften, namelijk brood en vleesch, of eene vermeerdering van de werkloonen der landbouwarbeiders te weeg gebracht [2]).

Ditzelfde geldt voor de nijverheid. Wanneer sommige nijverheidsproducten, die uit den vreemde worden ingevoerd, met een hoog inkomend recht worden belast om de inlandsche nijverheid te beschermen, dan worden enkele fabrieken in stand gehouden ten koste van het algemeen.

Is het daarom niet veel beter de concurrentie vrij te laten, en

---

[1]) De beschermende rechten bevoordeelen den arbeid van eenige weinigen ten koste van den arbeid der menigte. Men ontneemt met de eene hand wat men geeft met de andere.
De Bruyn Kops, Beginselen van staathuishoudkunde. 4e dr. dl. I. blz. 210.

[2]) Cf. Losse bijdragen tot de geschiedenis der beweging ter bescherming der landbouwnijverheid in Limburg. blz. 41.

handel en nijverheid de gelegenheid te verschaffen zich op natuurlijke wijze te ontwikkelen? Bescherming staat toch in vele gevallen met belemmering gelijk. Eene goede handelspolitiek nu moet er op aangelegd zijn de slagboomen weg te ruimen, in plaats van die te vermeerderen. Handel en industrie behooren zich in Nederland naar gelang der behoeften, der natuurlijke ligging en der voortbrengselen van den bodem te kunnen ontwikkelen. De bevolking van een landstreek, met een rijken mineralen bodem, heeft eene gansch andere levenstaak te vervullen dan die, welke in welige landouwen woont. In het eene rijk zal de industrie, in het andere landbouw en handel een natuurlijke bron van bestaan aan zijne bewoners kunnen verschaffen.

Toch kunnen zich omstandigheden voordoen welke het noodzakelijk maken den weg der vrije handelspolitiek, voor een wijle, gedeeltelijk te verlaten [1]). Een klein land, met een bevolking betrekkelijk zoo gering als die van Nederland, kan voor den wereldhandel niet den toon aangeven, maar het heeft zich naar de omstandigheden te schikken. De tijden zijn althans helaas! voorbij dat Nederland ook aan zijn naburen de wet kon voorschrijven. Wij nemen thans in de rij der volken een meer bescheiden plaats in. En dan ligt het voor de hand dat wanneer de ons omringende groote mogendheden, zooals Duitschland en Frankrijk, met welke landen wij levendige handelsbetrekkingen onderhouden, hunne tolliniën voor den invoer onzer landbouw- of nijverheidsproducten sluiten, of met een hoog inkomend recht bezwaren, de Nederlandsche regeering zich ernstig de vraag heeft te stellen, welke reciprociteitsmaatregelen er in het belang van onzen kwijnenden landbouw en achteruitgaande nijverheid dienen te worden genomen. Wanneer onze naburen hunne grenzen sluiten voor den invoer onzer voortbrengselen, en ons land daarentegen door invoer uit het buitenland werd overstroomd, dan zou daarvan een natuurlijk gevolg zijn, dat de werkeloosheid toenemen, de waarde der kapitalen verminderen en de welvaart der burgerij te niet gaan zou.

Handel en nijverheid hebben, tot op zekere hoogte, tegenstrijdige belangen. De eerste wil zijne wieken gaarne zoo vrij en wijd

---

[1]) In beginsel en in het afgetrokkene beschouwd, hebben we steeds het gevoelen voorgestaan, dat de zoogenaamde Bescherming van den handel niet wenschelijk is, en op den duur nog erger ellende brengt dan zij wil voorkomen of verbeteren. Doch het is er verre van af, dat we dit als overal en steeds geldend zouden eischen te zien toegepast. Dat kan eenvoudig niet. Vrije handel kan evengoed de opkomst als de ondergang van een land zijn, heden wenschelijk, morgen verderfelijk wezen.
Cf. De Standaard van 4 Sept. 1884, in haar artikel: Vrije handel of bescherming?

mogelijk uitspreiden, en is mitsdien voor represaille-maatregelen beducht. De industrie daarentegen vraagt in dagen van rampspoed gaarne bescherming. Het is regeeringsplicht op deze tegenstrijdige belangen te letten, en te waken dat het eene belang dat van het andere niet overvleugele, want „de slotsom van de sociale wetenschappen is te zorgen, dat de vereischten tot het gezonde maatschappelijke leven aanwezig zijn en niet verstoord worden." [1])

Waar wij vrije uitoefening van handel en nijverheid, in beginsel, hebben beschouwd als eene der hechtste waarborgen eener gezonde financiëele regeeringspolitiek, daar breken wij van zelve den staf over het stelsel om, door het heffen van invoerrechten, te trachten de inkomsten der schatkist te stijven. De rechten bij den invoer geheven zijn, oogenschijnlijk, een gemakkelijk middel van opbrengst voor de schatkist, doch zij staan, gelijk wij gezien hebben, de vrije ontwikkeling der nationale welvaart in den weg.

Belastingen zijn echter noodig. De Overheid ontving van Godswege het recht tot het heffen van schatting [2]). Deze moet worden opgebracht, zoowel om de kosten van het Rijksbestuur goed te maken, als om in de takken van publieken dienst, welke de Staat zelf exploiteert, de rente der nationale schuld en de kosten der defensie, te voorzien.

Over het recht van geldheffing, van antirevolutionaire zijde, dus geen verschil. Doch de vraag is, op welke wijze en in welke gevallen mag de heffing plaats hebben. Geen willekeur mag hierbij ten grondslag liggen. De Overheid moet zich, bij het heffen van belasting, steeds harer hooge roeping bewust zijn om als plaatsbekleedster Gods, van Zijnentwege aangesteld, de stoffelijke en zedelijke belangen harer onderdanen op de meest consciëntieuse wijze te behartigen. Bij dit stelsel valt alle denkbeeld aan willekeur weg. Mitsdien mogen van de ingezetenen geen hooger lasten worden geheven dan die, welke ter bestrijding der staatsuitgaven volstrekt noodig zijn. Hierbij dient dan ook op de draagkracht der ingezetenen te worden gelet, en behoort elke aanleiding tot eene

---

1) De Bruyn Kops, beginselen van staathuishoudkunde. 4e dr. dl. II. blz. 481.

2) De Overheid doet wat ze doet, niet wijl gij het vraagt, of zij het wil, maar omdat ze er van Godswege toe geroepen, aangesteld, en dus gehouden is. Dat wat ze te volvoeren heeft, is een „geduriglijk bezig zijn", dat schatten verslindt. En alzoo ligt derhalve in het belastingwezen een heilige volksofferande, door de natie als natie Gode gegeven, opdat God haar door zijn Overheid; met behulp van deze offerande, regere. Kuyper, Ons Program. blz. 861.

heffing, welke de eene categorie van ingezetenen ten koste van eene andere zou kunnen bezwaren, te worden gemeden. De Grondwet schrijft dan ook terecht voor dat in het stuk van belastingen geen privilegiën mogen bestaan [1]).

Bij de wijze van heffing, zoowel als omtrent den aard der te belasten voorwerpen, dient met het nationaal verleden rekening te worden gehouden. De maatschappij vormt een organisch verband, zij is geen vennootschap. Een wijs wetgever zal bij het ontwerpen van een belastingstelsel op de organische ontwikkeling en de onderlinge verhouding der maatschappelijke geledingen hebben acht te geven. Zoo niet, dan verbeurt hij den naam van een goed staatsman en zullen zijne maatregelen niet op de verdienste van populariteit kunnen bogen. Het volk heeft fijne voelhorens. De groote massa laat zich oogenschijnlijk weinig gelegen liggen aan het bestuur van 's lands zaken. Toch zou men zich vergissen, zoo men meent, dat het volk niet gevoelt, wie al of niet zijn ware belangen voorstaan. Het eerste kan slechts in den weg van strikte onpartijdigheid plaats vinden. Hierop dient bij belastingheffing, zoowel als bij het voteeren der staatsuitgaven, wel te worden gelet.

De belastingheffing heeft derhalve vanwege de Overheid niet eigener autoriteit plaats, maar onder de vrije bewilliging der natie [2]), zooals dan ook hier te lande altijd het geval is geweest, zoowel in de vroegste tijden onder de grafelijke regeering, als daarna tijdens het gemeenebest.

Het afstemmen van begrootingen om redenen buiten de begrooting gelegen, wordt door het antirevolutionair beginsel veroordeeld als machtsoverschrijding [3]), tenzij in zeer buitengewone gevallen de omstandigheden mochten vorderen, dat van dien regel tijdelijk wordt afgeweken.

Is het thans gebroken financiëel evenwicht te herstellen? Wij gelooven dat het daartoe komen moet en kan, wanneer de Staat

---

[1]) Cf. Art. 172.

[2]) De antirevolutionair plaatst, krachtens de beginselen die hij aangaande „de overheid" en „het wezen der natie" belijdt, tegenover de revolutionaire systema's een gansch ander stelsel, t. w. dat van zedelijk organisch verband. Of, wil men, het stelsel volgens hetwelk de overheid *a* van Godswege het recht tot het heffen van schatting ontving; *b* die schatting niet van het afzonderlijk bezit der individuën heft, maar uit het organisch bezit der natie loswikkelt; en *c* haar gelden neemt, nóch eigener autoriteit, nóch op verlof der bezitters, nóch ook onder toestemming van de massa, hoofd per hoofd genomen; maar onder de vrije bewilliging der natie, ook ten dezen sprekende in haar organisch verband. KUYPER, Ons Program. blz. 860.

[3]) Cf. Art. 9 van het antirevolutionair Program.

zich beperkt zoowel in de weelde als in den omvang van zijn geldelijk beheer. Dan zal veel tot de provinciale en gemeentelijke administratie worden gebracht wat thans van Staatswege duurder wordt geëxploiteerd. Voorts moet het belastingstelsel worden herzien en beantwoorden aan de eischen van het nationale volksleven [1]).

Wij achten het hier niet de plaats het belastingstelsel in détails te bespreken. Behalve hetgeen hieromtrent reeds is opgemerkt, wenschen wij te constateeren dat in dit opzicht vooral met actueele en locale toestanden rekening dient te worden gehouden. Het antirevolutionair Program, dat in Art. 16 [2]) het beginsel even correct als gedetermineerd omschrijft, laat niettemin in hoofdzaak speling voor eene vrijgevige toepassing. „Onze nationale schuld, ofschoon in de laatste jaren en thans weder belangrijk vermeerderd, blijft iets geringer dan zij was na de liquidatie van het régime vóór 1840; en wegens de groote vermeerdering der rijksinkomsten is de betrekkelijke of budgétaire waarde der tegenwoordige schuldrente veel geringer dan zij vroeger was." [3]) De financiëele toekomst, hoe donker dan ook voor het oogenblik, is daarom evenwel niet zorgwekkend, mits met beleid en energie de hand aan den ploeg worde geslagen, en ook door natie en Overheid het woord van den christen-dichter worde beaamd:

„'t Geheim van allen zegen
Oranje en Neerland hoort!
Is in Gods gunst gelegen,
Zijn tucht, Zijn dienst, Zijn woord." [4])

---

[1]) Decentraliseer uw heffing. Op de vraag welk stelsel van geldinning de voorkeur verdient, springt in het oog, dat èn gemeente èn provincie èn rijk, daarbij elk, op een met den aard van hun wezen strookende wijze, dienen te werk te gaan. t. a. p. blz. 874.

[2]) Zij wenscht dat bij het financiëel beheer van den staat de verhouding tusschen overheid en burgers niet die van verdrag, maar een zedelijk organische zij, en dat het evenwicht tusschen ontvangsten en uitgaven geregeld worde, niet door drukkende vermeerdering van de lasten der natie, noch door bezuiniging op het noodige, maar door beperking van staatsbemoeiïng; en dat voorts ons belastingstelsel hervormd worde in den zin, dat de ontwikkeling van het volksleven minder schade lijde, de hooge opbrengst der middelen niet eenige maatstaf; de druk minder ongelijkmatig zij; en de kosten van inning afnemen.

[3]) Van Bemmelen, De financiëele quaestie. blz. 5.

[4]) Da Costa.

NEGENDE HOOFDSTUK.

De Sociale kwestie.

> Geld is niet de bron van rijkdom of volkswelvaart, maar geld is eene van de voorwaarden van een gezond sociaal leven.
> CORT VAN DER LINDEN, De zilvercrisis.

De sociale kwestie zou men kunnen noemen de Achillespees van onze hedendaagsche maatschappij. Eerst als een kleine zwarte stip aan den maatschappelijken horizont verrezen, neemt haar omvang zoo geduchte proportiën aan dat zij in de kabinetten van vorsten en staatslieden een punt van ernstige studie, en dikwijls van niet minder ernstige bezorgdheid begint uit te maken. Na langen tijd als een spook, dat de maatschappelijke orde dreigde te verstoren, te hebben rondgewaard, treedt zij thans te voorschijn als de wrekende Nemesis welke rekenschap eischt van maatschappelijke en politieke fouten, welke zoowel door de regeeringen als de volken zijn begaan.

De profetie door een Minister des Konings [1]) in den jare 1880 in het Nederlandsche parlement uitgesproken, dat wij staan aan den vooravond eener revolutie, waarbij die der voorgaande eeuwen, zoowel in omvang als kracht, wellicht slechts kinderspel zullen geweest zijn, moge door de roepers van „vrede, vrede en geen gevaar" in den wind worden geslagen, voor wie rekening houdt met de lessen der historie en de teekenen des tijds, is het maar al te duidelijk dat het naderend onweder zich niet laat bezweren.

Het kan wel niet anders. Er bestaat, zoowel in de maatschappelijke als in de zedelijke wereldorde, een noodwendig verband tusschen oorzaak en gevolg. Dit eenvoudig axioma te willen negeeren verraadt òf groote oppervlakkigheid, òf groote zorgeloosheid. Naarmate de volken van Europa, die uit den nacht des heidendoms tot het licht des evangelies zijn overgegaan, den Christus Gods andermaal den rug beginnen toe te keeren, kan de sociale toestand niet beter worden vergeleken dan bij het beeld ons geteekend in Matth. XII: 43—45.

De geest van materialisme, waardoor de negentiende eeuw zich

---

[1]) MODDERMAN.

van de voorgaande onderscheidt, heeft de stofvergoding eene tot dusverre ongekende hoogte doen bereiken. De gevolgen dezer eenzijdige geestesrichting konden niet uitblijven. Men zaaide wind, thans oogst men storm. Waar de oud-hollandsche eenvoud en spaarzaamheid werden prijsgegeven, en onder alle standen een wedijver zich openbaarde in het offeren aan de weelde, in geldverspilling en opdrijving van staat en stand, daar moest dit ten slotte op reactie uitloopen.

Zoodanig tijdperk zijn wij thans ingetreden, na vooraf een tijd van grooten voorspoed te hebben doorleefd. Zij, die weinig of geen kapitalen bezitten, dat zijn de arbeiders en de luiden van kleine middelen, ondervinden in de eerste plaats de gevolgen van dezen ommekeer. Waar handel en nijverheid zich steeds hadden uitgebreid en rijke winsten afwierpen, heerscht thans, schier op ieder gebied, malaise. De rijken, en zij die over bulpbronnen kunnen beschikken, gevoelen dezen veranderden toestand niet zoo spoedig; maar wie weinig heeft te verliezen ondervindt de gevolgen van den druk des te eerder.

De invloed, welken deze staat van zaken op de weinig of niet bezittende klassen der maatschappij, welke het zeer aanzienlijk gedeelte der bevolking uitmaken, uitoefent, en ten gevolge waarvan het maatschappelijk evenwicht wordt verbroken, heet de sociale kwestie.

Daar leeft te midden van de bevolking van het hedendaagsch beschaafd en christelijk Europa eene groote schare van individuën, op welke de strijd om het bestaan zwaar drukt, waarvan het meerendeel, vooral in de groote rijken van ons werelddeel steeds lager zinkt, van het christendom vervreemd geraakt, en met haat en wrok tegen de bestaande orde van zaken en de bezittende klasse vervuld wordt. Die gevoelens uiten zich thans nog slechts in woorden. De storing der maatschappelijke orde, hier en daar in de ons omringende landen, waarvan de nieuwsbladen ons melden, zijn tot dusverre nog op zichzelf staande symptonen, doch daarom niet minder onheilspellende profetieën.

De vaderhandsche bodem is tot dusverre van dergelijke gewelddadigheden verschoond gebleven. De landaard onzer natie is een bij uitstek kalme. Het gemoed van den Nederlander wordt niet zoo gemakkelijk in vlam gezet. Ook zijn, Gode zij dank, de oorzaken tot socialistische uitingen bij ons niet in die mate, als dikwijls elders het geval is, voorhanden. De volksgeest is hier niet zoo van het christendom vervreemd als in Frankrijk. De geest van rationalisme heeft onder onze lagere standen niet zooveel veld gewonnen als in Duitschland. Het modernisme heeft hier te lande meer onder de gezeten burgerij en de z. g. intellectuëele standen

propaganda gemaakt. Doch thans is men ijverig bezig om, geholpen door de min gunstige tijdsomstandigheden, die beginselen ook onder de arbeidersklasse te verbreiden. Wanneer God het niet verhoedt, zullen de gevolgen van den modernen tijdgeest zich hier te lande, dan ook even zeer openbaren als in Rusland, Duitschland en Frankrijk. Te trachten dit te voorkomen is een der eischen van het antirevolutionair beginsel. Zoowel op de oorzaken, welke de kwaal hebben doen ontstaan, als op de middelen tot herstel dient te worden acht gegeven.

Die oorzaken — wij hebben dit reeds in de inleiding van dit hoofdstuk aangestipt — zijn in de eerste plaats te zoeken in het prijsgeven van die beginselen van christendom en zedeleer, door het betrachten waarvan ook onze voorzaten zich gelukkig hebben gevoeld, en waardoor onze maatschappelijke toestanden zich tot een ongekende mate van bloei en welvaart hebben ontwikkeld. Voorts in het zedelijk verval, welke het verlaten van den vroeger betreden weg, noodwendig met zich sleept. De maatschappij beweegt zich dientengevolge in eene tegenovergestelde richting. In plaats van zuinigheid, verkwisting; in steê van spaarzaamheid, weelde; van noeste vlijt, lichtzinnigheid en zorgeloosheid. Voor huiselijkheid en eenvoud trad uithuizigheid en pronk in de plaats. Onze straten en pleinen prijken, à l'instar de Paris, met Cafés en uitspanningslokalen, waarvan de pracht en het comfort menig jeugdig dandy betooveren en tot niets doen verleiden. Zoo wordt een geest gekweekt, die, in plaats van tot ijverigen arbeid geschikt te maken, aan traagheid en vertering gewent. De veelvuldige gelegenheden tot uitspanning prikkelen het gemoed tot steeds nieuwe genietingen. Dit maakt velen ontevreden met hun positie. Om de genotzucht te kunnen bevredigen, worden gewaagde speculatiën, zoo niet onzedelijke practijken uitgevoerd. De handel wordt dientengevolge van zijn reëelen grondslag overgebracht op een glibberig terrein, op dat der fictie. Zoo ziet zich de nieuwerwetsche maatschappij den vasten grond wegwoelen onder den voet. Door kunst- en vliegwerk, door bedrog of grootspraak zoeken velen aan den kost te komen of hun staat op te houden. En zoo vinden wij in de derde plaats de oorzaak der sociale kwestie gelegen in de richting, welke de stoffelijke ontwikkeling in onzen tijd heeft genomen. Die richting is door en door materialistisch. De ontwikkeling van den stoom heeft het productie-vermogen op kolossale wijze vermeerderd. Daar ontstond in allerlei soort van nijverheidsproducten overvloed, welke overproductie ten gevolge had. De gemakkelijke middelen van vervoer, welke de afstanden aanmerkelijk bekortten en de transportkosten deden dalen, gaven den handel

een tot dusverre ongekende vlucht. Zoo werd het kapitaal veel spoediger, en meer herhaaldelijk dan vroeger, omgezet. Alle klassen der maatschappij plukten daarvan de vruchten; niet het minst ook de handwerksstand, die volop werk tegen hoog loon kon bekomen. Er begonnen zich dientengevolge twee stroomingen te ontwikkelen: die van de kapitaalvorming, welke, naarmate de nijverheid grooter winsten behaalde, haar productie-vermogen steeds trachtte uit te breiden, en die van den arbeid, welke laatste, stout geworden door de vraag naar voortbrenging, zich haar kracht meer bewust werd, en daarom poogde zich van het kapitaal onafhankelijk te maken.

De hoogere loonen, welke de arbeidersklassen oogenschijnlijk tot eene betrekkelijke mate van welvaart moesten brengen, hadden, o, wonder! eene tegenovergestelde uitwerking [1]). Zij hadden ten gevolg dat de weelde, ook bij de arbeidersgezinnen vermeerderde, dat de behoeften immer stegen en de eisch naar beperking van den arbeid en hoogere loonen zich steeds luider deed hooren. De arbeiders meenden het kapitaal de wet te kunnen voorschrijven. Dit ging goed zoolang in handel en nijverheid de vraag het aanbod overtrof; doch sinds de behoeften zijn bevredigd, en de stapelplaatsen voor den handel een veel grooteren voorraad van waren bergen dan voor de consumtie benoodigd is, ontstaat er plotseling eene daling zoowel in de prijzen van het onroerend goed als in die der grondstoffen en nijverheidsproducten. De arbeidersstand ondervindt daarvan natuurlijk de gevolgen, die zich openbaren in lagere loonen en in werkeloosheid.

Het socialisme meent dat de kwaal zou kunnen worden genezen als de loonen werden geregeld bij de wet en de werkuren tot een wettelijk minimum werden beperkt. Alsof rijzing van de prijzen der producten, welke men gelooft dat daarvan het gevolg zou moeten worden, ook noodwendig het gewenschte vertier en den voor eene bloeiende nijverheid gevorderden omzet zou provoceeren! [2])

---

[1]) Overzien wij wat is verricht op het gebied van spoorwegen, havenwerken, kanalen, uitbreiding van steden, daarstelling van fabrieken, aanbouw der marine en koopvaardijvloot, bewapening der legers, enz. enz. en dat in elken Staat, (zoo) verkrijgt men eenig denkbeeld waarom loonen zoo buitensporig omhoog gingen.

Dat in die dagen groote fortuinen zijn verdiend en velen een klein kapitaal hebben vergaard, is even waar als dat de werkman in 't algemeen thans nog even arm is als vroeger, en de bewijzen heeft gegeven dat hij op het gebied van sparen een onmondige is.

Toenemende armoede der arbeiders door eene stem uit het volk. blz. 3.

[2]) Alle pogingen, die totnogtoe in Frankrijk beproefd zijn, om eene willekeurige regeling van den arbeid tot stand te brengen, hebben geen

Het socialistisch beginsel eischt dat de Staat zorge voor kostelooze scholen en kostelooze voeding der behoeftige, schoolgaande kinderen, voor goedkoope arbeiderswoningen, voor goedkoope levensmiddelen, door afschaffing van alle verbruiksbelasting, en dat in één woord de nietbezittende klasse van allerlei kosten worden ontheven, ten laste der bezittende. Doch men vergeet dat door een dergelijken kunstmatigen omzet van het kapitaal het beoogde doel nimmer bereikt kan worden; dat integendeel de belastingen, welke meerendeels door de bezittende klassen worden opgebracht, veel minder ruim zullen vloeien, naarmate het kapitaal belast en in zijn vrije operatie belemmerd wordt. Gedwongen arbeid en prijsnoteering zal het tegenovergestelde resultaat, van wat men beoogt, ten gevolge hebben [1]). In plaats van vertier zal kwijning en verslapping zich openbaren. Wie iets te verliezen heeft, zal, naarmate zijn lasten kunstmatig en geforceerd worden vermeerderd, zich hoe langs zoo meer in zijne uitgaven moeten beperken. Zoo zal de maatschappij, in plaats van tot meerdere welvaart, tot verval geraken.

Welke eischen moet het antirevolutionair beginsel daar nu tegenover stellen? Welke middelen geeft deze richting aan de hand om de kwalen onzer doodkranke maatschappij te genezen, of althans te verzachten? De oplossing is niet zoo gemakkelijk, want de toestanden zijn zoozeer gecompliceerd. Nochtans schromen wij niet te verklaren, dat geen staatkundige richting meer dan de antirevolutionaire hier bevoegd is tot meêspreken. Omdat wij alle maatschappelijke kwalen beschouwen als gevolgen van de zonde, waar-

---

andere uitwerking gehad, dan dat het kapitaal bang en schuw werd en zich terugtrok, dat het voortbrengen dientengevolge trager in zijn werk ging, dat daardoor het verbruik minder werd, en de proletariërs ongelukkig genoeg zooveel minder te eten kregen.

ABOUT, De mensch in zijn bedrijf. 2e dr. blz. 178.

1) Arbeidsloon vertegenwoordigt niet de waarde van den arbeid, maar den prijs die voor arbeid betaald wordt en die, naarmate van de uitkomst, blijken kan te hoog te wezen.

PIERSON, Redev. over de voortbrenging en de volkswelvaart. — Cf. de N. Rott. Crt. dd. 23 Nov. 1884.

De krachtigste, de eigenmachtigste en willekeurigste regeering zou nog niet de minste wijziging kunnen brengen in de onderlinge betrekking tusschen arbeid en kapitaal. De proletariërs mogen de meerderheid in den lande hebben, laten zij het eens zijn, geef hun dan het algemeen stemrecht, opdat zij een proletariër tot den troon kunnen verheffen, geef hun een wetgevend lichaam, een staatsbestuur en rechtbanken, waarin niets dan proletariërs zitting hebben, zoo zullen zij het nog niet gedaan krijgen, dat de verdeeling der rijkdommen anders wordt, of dat er zelfs een stuiver verhooging op de dagloonen tot stand komt.

ABOUT, De mensch in zijn bedrijf. 2e dr. blz. 177.

tegen alleen het Woord van God en de lessen der historie, bij het licht van dat Woord beschouwd, de onfeilbare middelen tot herstel ons aanwijzen. Alzoo op tweeërlei hebben wij acht te geven: op den christelijken en op den staathuishoudkundigen eisch.

Wie meent dat de sociale kwestie door christelijk philantropischen arbeid en evangelisatie alleen kan worden opgelost, bedriegt zich zeer [1]). Doch wie het remedie in bloot stoffelijke middelen hoopt te vinden, is nog verder van huis.

Het liberalisme huldigt de leer dat de maatschappij is gelukkig te maken door goed, d. w. z. staats-onderwijs, waarbij het godsdienstig element blijft uitgesloten. De ervaring heeft gesproken. Sinds de eisch naar moderne scholen meer werd ingewilligd, is het socialisme juist toegenomen. Wij van onzen kant zoeken het remedie óók in goed onderwijs, maar in een zoodanig, waarbij het hoofd van den leerling niet alleen, maar ook het hart wordt ontwikkeld. Wat baat alle wereldsche wijsheid, wanneer daaraan niet een goede richting wordt gegeven! Naarmate de lessen van den Bijbel, ook door onze handwerkslieden worden gekend en betracht, zullen eenvoud, vlijt en spaarzaamheid in de gezinnen heerschen. Dan zal een groote oorzaak voor de sociale kwestie zijn weggenomen.

Waar het materialisme wordt gekweekt, neemt ijskoud egoïsme de plaats in van sympathie. Daar loopt alles uit op eigenliefde, in plaats dat liefde tot den naaste wordt aangewakkerd. Zoo ontstond eene groote klove tusschen de aanzienlijke en de lagere standen der maatschappij. De eerstgenoemde, niet gedachtig aan noblesse oblige, bemoeiden zich al te weinig met het lot van den handwerksman, die op zijn beurt verstoken van den beschavenden invloed der meer ontwikkelde standen, aan eigen lot overgelaten, ontaardde in plaats van zich te verheffen. Haat en wrok, afgunst en onverschilligheid vatten post in het gemoed, waar het Schriftwoord „rijken en armen ontmoeten elkander, de Heere heeft ze beiden gemaakt" werd vergeten [2]). Ook de apostolische vermaning in Paulus' brief aan die van Efeze, Hfdst. VI vs. 5—9, waarin de

---

[1]) Hun die in een soepkaart of vriendelijk huisbezoek of Bijbellezing kracht tot stuiting van het kwaad vermoeden, zij, bij alle waardeering van hun goede intentie gevraagd of ze dan niet inzien, dat er bij de sociale kwestie geen sprake is van de armen, maar sprake van den daglooner; den klerk en kleinen bureelist incluis.

KUYPER, Ons Program. blz. 1055.

[2]) Onder den invloed van valsche gelijkheidstheoriën durft de rijke man schier niet meer rijk te wezen voor de oogen zijner minderen, wier gemis aan aardsche schatten — zij zijn toch immers zijns gelijken, — hij eigenlijk niet weet goed te spreken.

FABIUS, Beschouwingen over het huwelijk. blz. 24.

sociale kwestie van het geloovig standpunt wordt beschouwd, verloor alzoo voor onze hedendaagsche maatschappij haar kracht. Daar zijn uitzonderingen. Ook in onze maatschappij zijn er heeren en dienstknechten, vrouwen en dienstmaagden, die bij ervaring weten welke zegeningen het christelijk beginsel schenkt, doch de teekening is overigens verre van overdreven; en juist die uitzonderingen staven de waarheid der hier ontwikkelde stelling.

Zal eene verhouding tusschen werkgevers en arbeiders, welke op wederzijdsche waardeering en belangstelling steunt, er veel toe bijdragen om het zedelijk lot van den werkman te verbeteren; een christelijke geest onder onze werklieden, die geen uithuizigheid, onnoodigen opschik of ijverloosheid bevordert, zal geluk en welvaart in de gezinnen kunnen verspreiden. Doch daarmede is de vraag nog maar ten halve opgelost. Eene goede staathuishoudkunde tracht te voorkomen gebrek aan werk [1]), opdat ieder die tot arbeiden in staat is, in eigen levensonderhoud en in dat der zijnen zal kunnen voorzien.

Wij bestrijden alzoo het socialistisch stelsel dat den arbeid van Overheidswege, d.i. kunstmatig in stand wil houden, doch wij erkennen daarentegen dat het ligt op den weg der regeeringen, door het uitvaardigen van goede economische wetten, de onbelemmerde ontwikkeling van alle eerlijke bronnen van bestaan en welvaart, zooveel mogelijk, te bevorderen. Dikwijls wordt de verkeerde weg ingeslagen. Ook onze regeering is daarvan niet vrij te pleiten. Zoo verkeert de weleer bloeiende papierindustrie op de Veluwe, sinds het verplicht gebruik van Hollandsch papier voor het Oost-Indisch gouvernement is afgeschaft, in kwijnenden toestand. Hetzelfde geldt van de steenindustrie, een der belangrijkste takken van inlandsche nijverheid. Voor gouvernementswerken, waartoe millioenen schats door de belastingschuldigen jaarlijks worden opgebracht, wordt door de ambtenaren van den Waterstaat in de bestekken dikwijls het gebruik van Duitschen steen verplichtend gesteld, alhoewel deskundigen beweren dat het binnenlandsch fabrikaat niet minder deugdzaam is, en tegen ongeveer gelijken prijs kan worden geleverd. Ja zelfs zijn de voorbeelden aanwezig dat schoolopzieners voor den bouw onzer schoolpaleizen het bezigen van Belgischen steen hebben voorgeschreven. De ijzerindustrie heeft over gelijke mate van achteruitzetting te klagen, waar de bouw van groote

---

[1]) De slotsom van de sociale wetenschappen is: te zorgen dat de vereischten tot het gezonde maatschappelijke leven aanwezig zijn en niet verstoord worden.

De Bruyn Kops, Beginselen van staathuishoudkunde. 4e dr. dl. II. blz. 481.

spoorwegbruggen voor ons land of voor onze Oost-Indische bezit- aan vreemdelingen wordt uitbesteed.

Zulke vrijgevigheid of liever in het oog loopende begunstiging van den vreemdeling is bij onze machtige naburen, zelfs bij het vrijhandelsgezinde Engeland, onbekend. Daar werd nog onlangs, toen bij eene rijks-aanbesteding Duitsch papier werd voorgeschreven, onmiddellijk eene interpellatie in het parlement over deze begunstiging van het buitenland gehouden. „Zelfs bestaan in het zoogenaamde vrijzinnige Engeland zoodanige belemmerende bepalingen voor buitenlandsche inschrijvers, dat deze feitelijk zijn uitgesloten." [1]) Het bij onze departementen van algemeen bestuur gevolgde stelsel noemen wij plus royaliste que le roi même. In het gewone leven stelt ieder koopman en fabrikant prijs op zijne relaties. Eenmaal bestaande worden niet lichtvaardig door ernstige lieden afgebroken. Doch wat te zeggen van eene regeeringspolitiek, welke de benoodigdheden voor binnenlandsch bestuur voor een groot deel uit het buitenland betrekt, terwijl de inlandsche nijverheid kwijnt en de ingezetenen telkens door hoogere, dikwijls zeer hatelijke belastingen worden getroffen? In het Nederlandsche parlement werd dan ook bij de behandeling der suikerwet gezegd, dat wij allen protectionisten zijn, maar er niet voor uit durven komen [2]). Alzoo worden de belangen van derden opgeofferd aan fraai klinkende theorieën, welke men in de praktijk voor zich zelven zou verwerpen.

Een andere oorzaak van deze onze welvaart ruïneerende regeeringspolitiek is, dat onze grenzen vrij openblijven voor invoer uit den vreemde, óók terwijl de naburige rijken hunne tolliniën stellen en van onze nijverheidsproducten hooge invoerrechten vorderen. Zoo wordt de Nederlandsche markt overvoerd niet alleen, maar de Nederlandsche fabrikant vindt bovendien geen débouché meer in den vreemde. Hij kan de concurrentie tegenover het buitenland op dien voet onmogelijk volhouden.

Dát zijn voor een niet gering deel de materiëele oorzaken der heerschende malaise en werkeloosheid. En of nu al het belang van den handel medebrengt geen tolliniën te stellen; ofschoon ook wij in de theorie aan het vrijhandelsstelsel boven het beschermend de voorkeur geven — gelijk wij in het voorgaand Hoofdstuk over Financiën hebben aangetoond, — wanneer het kleine Nederland zijne grenzen en havens alleen blijft openstellen, terwijl de ons omrin-

---

[1]) Interpellatie van den heer BAHLMANN tot de regeering over maatregelen ter voorziening in het gebrek aan werk, in de zitting der Tweede Kamer van 28 Nov. 1884.

[2]) De Heer RUTGERS VAN ROZENBURG.

gende, machtige, naburige rijken en zelfs Amerika de hunne sluiten, dan kan de ongelijke strijd onmogelijk worden volgehouden, maar moet zoodanige politiek de dépreciatie van het nationaal vermogen en de verarming der bevolking ten gevolge hebben [1]).

Er gaat in onzen tijd een geestesstrooming uit, welke de overpopulatie kunstmatig poogt te bestrijden door beperking van het huwelijk en door eene onnatuurlijk bedwang der voortplanting. Zoodanige middelen zijn als op en top onzedelijk, ten hoogste af te keuren. Zij zullen, in plaats van het beoogde doel te bereiken, de kwaal veeleer helpen verergeren. Waarom dan niet veel liever heil gezocht in volksverhuizing? Zoowel in onze overzeesche Bezittingen, als in Noord-Amerika en de Transvaal is behoefte aan werkkrachten. Daar liggen de gronden braak, welke wachten op exploitatie. Daar komen de handen te kort, die in Europa te veel zijn. Voor jeugdige menschen, die in de oude wereld zonder vooruitzicht zijn, bestaat ginds gelegenheid met inspanning en vlijt, onder Gods zegen, tot betrekkelijke welvaart te geraken; en menig jeugdig paar, dat hier jaar en dag vruchteloos uitziet naar de gelegenheid om te kunnen huwen, vindt daar zijn wenschen bevredigd.

Eene goede Wet op den arbeid, welke de verhouding tusschen patroons en werklieden regelt, zou veel kunnen bijdragen om het bestaande kwaad te verminderen. Toch dwaalt wie meent dat het lot van den Nederlandschen werkman, in verhouding tot de werkgevers, zoo ongunstig is. Integendeel, de laatstgenoemden hebben in menig opzicht veeleer reden tot klagen over de geringe bescherming welke de Wet hun verleent, waar de arbeiders dikwijls straffeloos hunne aangegane verplichtingen kunnen verbreken. Op het voetspoor der Wet op de scheepsdesertie waren strafbepalingen op het onderhuren van fabrieksarbeiders en het eigenmachtig verbreken van arbeiderscontracten hoogst gewenscht. Wie den werkman in zijn rechten zou willen of durven verkorten kan — en te recht —

---

[1]) De schrijver van „De stem uit het volk", zegt in zijne brochure getiteld: „Toenemende armoede der arbeiders" op blz. 12: „Tot slot een waarschuwend woord aan voorstanders van vrijen handel, met welker theoretische beginselen ook schrijver dezes zonder nadenken en in navolging van anderen dweepte, zoolang alles nog goedging. Thans nu ik een aantal werklieden moest ontslaan uit gebrek aan werk, te wijten aan den immer grooteren invoer uit den vreemde, viel het mij zwaar daartoe te moeten overgaan; voor 't eerst in mijn leven had ik berouw mij op industrieel gebied te hebben bewogen, want wat hadden die werklieden misdaan om hen zoo broodeloos op straat te moeten zetten"?

door de middelen welke de wet aan de hand geeft, tot zijn plicht worden gebracht, en beloopt boete bovendien. De geringe man, die zijn huishuur niet gelieft te betalen, of niet verkiest na huuropzegging zijn woning te verlaten, heeft daarentegen grootere rechten en vrijheden dan de bezitter, die in vele gevallen niet eens, of slechts na lastige en kostbare formaliteiten, over zijn eigendom kan beschikken.

Herziening van de Wet op den kinderarbeid ware gewenscht, mits zoodanige Wet niet op de theorie van het studeervertrek, maar op de behoefte van het werkelijk leven gebaseerd zij. Alzoo geen gelijkstelling van arbeid op het veld met dien, welke in de fabrieken wordt verricht; geen gelijkstelling van de steden met het platteland, waar de levenseigenaardigheden der bevolking zoo verschillend zijn.

Bij eene wetgeving op den arbeid, zoowel van volwassenen als van kinderen, dient niet slechts op het zedelijk en stoffelijk belang der werklieden te worden acht gegeven; of dient niet alleen voor eene eerlijke handhaving en eerbiediging van wederzijdsche rechten en plichten tusschen fabrikanten of werkbazen en hunne onderhoorigen te worden gewaakt; maar daarbij moet vooral ook rekening worden gehouden met de eischen van den handel en de industrie, welke de concurrentie tegenover het buitenland moeten kunnen volhouden. Wat baat beperking van den arbeid, bijaldien de fabrikant dientengevolge den koopprijs zijner producten in die mate moet verhoogen, dat zij geen aftrek meer vinden, omdat men in het buitenland deze artikelen goedkooper produceeren en mitsdien tegen lager prijs van de hand zetten kan?

Het is een treurige toestand in onze maatschappij, dat een werkman, die zijn leven lang trouw en vlijtig heeft gearbeid, wanneer de gebreken van den ouderdom hem tot arbeiden ongeschikt maken, niet onbezorgd zijn eigen brood kan eten, maar dikwijls vanwege de openbare of bijzondere liefdadigheid moet worden onderhouden. Wij begrijpen hoe zoodanig vooruitzicht het gemoed van menigen trouwen borst prangt. Niet alle werklieden hebben de gelegenheid te sparen voor den ouden dag. Daarom achten wij de oprichting van een pensioenfonds voor werklieden zeer gewenscht. Zoodanige inrichting, mits goed georganiseerd, en deugdelijke waarborgen voor solvabiliteit aanbiedende, zou bij menigeen de zucht tot sparen kunnen aanwakkeren. Wanneer zoodanig fonds, onder contrôle en waarborg van den Staat, door medewerking van den handel en de nijverheid werd opgericht, zou der maatschappij een groote weldaad worden bewezen.

Nevens vele onware grieven, zijn er aan den anderen kant ook onbetwistbare oorzaken welke het socialisme in de hand werken. Alle rechtmatige grieven zoo mogelijk weg te nemen, ligt op den weg eener goede regeeringspolitiek. De revolutie van '89 was gekant tegen het gezag; de naderende revolutie zal zich keeren tegen het kapitaal. Moge het Vaderland, wanneer de storm losbreekt, door het bewandelen van den goeden weg, gespaard blijven voor de jammeren, welke het boek der geschiedenis ons op menige bladzijde met schrille kleuren heeft afgeschilderd!

TIENDE HOOFDSTUK.

Openbare Zedelijkheid.

> Het hoogste gezag op elk terrein des levens komt toe aan den Bijbel als het Woord van God. Iedere meening, die tegen dat Woord ingaat, is daarmee reeds geoordeeld.
>
> FABIUS, Beschouwingen over het huwelijk.

De Overheid heeft een gewichtige roeping te vervullen op het terrein des publieken levens, in betrekking tot de handhaving der openbare zedelijkheid. Zij ontleent deze bevoegdheid niet eigener autoriteit, maar uit kracht van haar ambt als plaatsbekleedster der Goddelijke souvereiniteit. Mitsdien is zij gehouden, zooveel in haar vermogen is, er voor te waken dat de Wet der zeden of die der Tien Geboden, in de maatschappelijke samenleving geëerbiedigd worde. Want, wij houden dit absoluut vol, de Nederlandsche natie is, krachtens haar historisch verleden, een christelijke natie. Daaruit vloeit voort dat de wetgeving op geenerlei terrein op willekeur mag berusten, maar dat zij, uitgaande van de beginselen in de Goddelijke wet neergelegd, moet beantwoorden aan het waarachtig welzijn van den eenmaal naar Gods beeld geschapen mensch [1]).

Met deze stelling uit te spreken bedoelen wij geenszins een theocratischen regeeringsvorm in het leven te roepen. Integendeel, wij meenen dat men in vroeger dagen in menig opzicht te ver gegaan is, terwijl een overdreven reactiezucht ons thans den tegenovergestelden weg doet bewandelen [2]). Een goede antirevo-

---

[1]) Wel terdege moet derhalve erkend, dat de Overheid zich aan de zedelijke volksontwikkeling moet laten gelegen liggen; maar.... geëischt mag en moet daarmeê tevens, dat ze dit doe op haar eigene wijs en naar Gods ordinantiën. Wat kortelijk overgezet, op deze drie bedingen neerkomt: 1° dat ze in haar wetten, die dit teederste raken, slechts verbiedend, niet gebiedend en nooit dan over het strikt bewijsbare spreke; 2° dat ze aan huisgezin, kerk en school, wat dezer is, overlate; en 3° dat ze haar macht niet misbruike, om bij nationale tweesprongen, mits die binnen het omheinde erf blijven, te dwingen naar links of rechts.
KUYPER, Ons Program. blz. 763.

[2]) De roeping van den Staat tegenover de openbare zedelijkheid is van uiterst teederen aard, en noch met de wijze waarop in vroegere eeuwen, noch met de wijze waarop in den modernen Staat, dit netelig

lutionaire politiek wil terug voeren naar het rechte spoor. Zij heeft dus niet anders ten doel dan te trachten de uiting van het maatschappelijk leven in overeenstemming te brengen met den eisch van het christelijk beginsel. Daarbij dient zoowel rekening te worden gehouden met de behoeften van den tijd, waarin wij leven, als met de geleidelijke ontwikkeling der sociale toestanden. Geen reactie dus, maar ontwikkeling in goeden zin; een ontwikkeling, gelijk de wereldorde ons die in den loop der eeuwen, bij het licht der historie, te aanschouwen geeft; waarbij het zedenbederf der gevallen menschelijke natuur een scherp contrast vormt met de heiligheid van Gods wet, en de Goddelijke genade tusschen treedt om den mensch uit zijn natuurstaat op te heffen en over te planten in de gemeenschap van Gods wonderbaar licht [1]).

Het toezicht van Overheidswege uit te oefenen raakt dus het publieke leven of de maatschappelijke samenleving. Het strekt zich niet uit tot het gebied des gewetens, of dat der persoonlijke vrijheid. De Overheid heeft er alleen voor te waken dat in dit opzicht het zedelijkheidsgevoel van anderen niet worde gekwetst of geweld aangedaan. Haar taak is dus eene tweeledige: Zij heeft zorg te dragen dat, zoowel in de wetgeving als in de plaatselijke politieverordeningen, geen bepalingen voorkomen, welke met den eisch van het christelijk beginsel in volstrekten strijd zijn; voorts heeft zij toe te zien dat in het openbare maatschappelijke leven geene daden worden gepleegd, welke de goede zeden in eenigerlei opzicht kunnen kwetsen.

Haar gebied strekt zich alzoo uit ten eerste, over de handhaving van de eere Gods — dat zijn de Geboden der Eerste Tafel; en ten tweede, over het publiek zedelijk leven, dat behoort tot de Geboden van de Tweede Tafel der zedelijke Wet [2]). Mitsdien heeft de Overheid zoowel te waken tegen het lasteren van Gods naam, waartoe ook behoort het vloeken en valschelijk zweren, als tegen het plegen van majesteitschennis. Ook de heiliging van den christelijken rustdag behoort tot deze rubriek.

Op welke wijze nu heeft de Overheid hieromtrent te werk te gaan? In dien zin dat zij zich streng onthoude het gebied des

---

vraagstuk werd opgelost, kunnen we ons van christelijk standpunt vereenigen. Noch de te ver gedreven bemoeizucht van weleer, noch de vrees voor bemoeiïng, die men thans in practijk brengt, zijn voor de rechtbank der zedelijkheid te verdedigen. t. a. p. blz. 774.

[1]) Cf. 1 Petr. 2.

[2]) Het komt den Overheden toe niet alleen een beschermer te zijn van de tweede Tafel der Wet maar ook van de eerste.
BRAKEL, Redelijke godsdienst. 18e dr. dl. I. blz. 693.

geloofs te betreden [1]). Daarentegen heeft zij er voor te waken dat op het terrein des publieken levens de eere Gods evenmin worde aangerand [2]) als dat de wetgeving eerroof, hoon en laster jegens menschen gepleegd, duldt. Waar men wel durft opkomen voor de eer der menschen, maar niet voor die van den levenden God, daar is dit een treurig bewijs van het verval waarin de christelijke natiën geraakt zijn.

Wij gevoelen dat wij hier een glibberig terrein betreden, omdat de grens tusschen inkwisitiedwang en den hier aangeprezen weg zeer moeielijk te bepalen is. Dit mag evenwel van konsekwente doorvoering van het beginsel niet weerhouden. De moeielijkheid der toepassing ligt niet aan het stelsel, maar is aan de afdwalingen van het menschelijk verstand te wijten.

Gelijk onze wetgeving hoon en laster jegens personen gepleegd, strafbaar stelt, zoo is het voor eene christelijke natie alleszins konsekwent dat ook het publiek lasteren van den naam des Allerhoogsten worde verboden. Majesteitschennis was, ook bij de ouden strafbaar, zoowel omdat zij gepleegd wordt tegen de personen, die dragers zijn van het gezag, alsook omdat het gezag zelf de vertegenwoordiger is der Goddelijke Majesteit.

Waar de Overheid geroepen is te ijveren voor de heiligheid van Gods naam, daar vermag zij het valschelijk eedzweren of den meineed niet ongestraft te laten. Hiermede erkennen wij dat de eed op zich zelf geoorloofd, en in vele gevallen zelfs plichtmatig is. De antichristelijke geest, welke meer bepaaldelijk in de laatste helft der Negentiende eeuw op den voorgrond is getreden, „stelt zich tegen en verheft zich boven al wat God genaamd, of als God geëerd wordt, alzoo dat hij in den tempel Gods als een God zal zitten, zich zelven vertoonende dat hij God is." [3]) Het modernisme,

---

[1]) Het behoort niet aan de Overheid op het gebied des geloofs zich te begeven. Dit is de roeping der Kerk. Het behoort niet tot het ambt der Overheid ketterijen, valsche leeringen, dwalingen, of zelf gevoelens die den Godsdienst betreffen, te onderzoeken, te beoordeelen, veel minder te straffen.

VAN VELZEN, Verdediging en toelichting van eene zinsnede uit art. 36 der Nederl. geloofsbelijdenis. blz. 38.

[2]) Maar gelijk de Overheid van het gebied des geloofs zich volstrekt heeft te onthouden, geen macht hoegenaamd op dit gebied bezit, en zich hier geen het minste geweld aanmatigen mag, zoo is het daarentegen ontwijfelbaar hare roeping op den Godsdienst acht te nemen. In zooverre de Godsdienst zich in gehoorzaamheid openbaart aan hetgeen ons is voorgeschreven, is het de roeping der Overheid den Godsdienst te bevorderen, en alles tegen te gaan hetgeen met den Godsdienst in strijd is. t. a. p.

[3]) 2 Thessal. II vs. 4.

dat zijn aanhangers telt zoowel onder het afvallig christendom als onder het Christus vijandig jodendom, tracht zoowel aan de maatschappij als aan de Kerk haar specifiek christelijk karakter te ontrooven. Daartoe behoort ook de eed. De eed is een krachtig bewijs voor het bestaan van God. Hij erkent de afhankelijkheid en de gehoudenheid tot onderwerping van den mensch aan het Opperwezen. Naarmate dit geloofsbesef in de moderne maatschappij te loor ging, trekt men tegen den eed te velde. Het christelijk beginsel mag op dit punt geen concessie doen. Het geldt toch niets meer noch minder dan de vraag of de maatschappij God als Opperheer wil blijven erkennen, of dat zij met de erkenning van het Godsbegrip wil breken, en zich aan het huldigen van een Opperwezen wil onttrekken.

Men heeft velerlei excepties opgeworpen om de wenschelijkheid van de afschaffing van den eed te betoogen. De argumenten, welke oogenschijnlijk het meeste gewicht in de schaal leggen, zijn de volgende: Velen gelooven niet meer aan het bestaan van God. Zij, die desniettegenstaande verplicht worden bij Zijn naam te zweren, spelen een onzedelijk spel. De eed wordt daardoor van zijn waarde beroofd en verlaagd tot minder zelfs dan eene bloote formaliteit. In plaats van waarheid en oprechtheid te bevorderen, wordt leugen en geveinsdheid in de hand gewerkt. Waar de eerbied voor den eed uit het hart is verdwenen, wordt de gelegenheid om meineed te plegen, opengesteld. In stede dus van godsdienst- en zedelijkheidszin aan te kweeken, bereikt men een tegenovergesteld doel.

Voorts geeft men zich moeite uit de redactie van de artt. 83 en 125 der Grondwet te betoogen dat het facultatief stellen van eed en belofte, naarmate van ieders godsdienstige gezindheid, in den zin van godsdienstige overtuiging moet worden opgevat, zoodat ten slotte ieder, al behoort hij niet tot een kerkgenootschap, dat op godsdienstige gronden het zweren van den eed verbiedt, bevoegd is voor den rechter of de Overheid te verklaren of hij den eed zal zweren, of met het afleggen eener bloote belofte volstaan wil.

Aldus tracht het eindig schepsel, wiens val in het Paradijs een gevolg was der verleiding van den door hoogmoed afgevallen engel, de wet voor te schrijven aan zijn Maker. Hij, van wien de Schrift getuigt „dat het gedichtsel zijns harten ten allen dage alleenlijk boos is," [1]) en die daarom van Overheidswege, waar de nood dit vordert, onder aanroeping van den naam van den Alwetenden en Alzienden Hartenkenner, tot het getuigenis geven der waarheid opgeroepen wordt, zal zich, eigener autoriteit, aan die

[1]) Gen. 6 vs. 5.

gewichtige godsdienstige handeling mogen onttrekken, en kunnen volstaan met eene verklaring, die in vele gevallen hoegenaamd geen zekerheid biedt? [1])

Dat het afleggen van den eed in vele thans gebruikelijke gevallen kan worden afgeschaft, dat de heiligheid van zijn wezen zelfs vordert dat zijn gebruik tot de strikt noodige gevallen worde teruggevoerd, zoowel omdat het lichtvaardig aanroepen van Gods naam evenzeer dient gemeden als dat met de toenemende Godsverloochening rekening moet worden gehouden, wordt door de staatslieden van ernstigen godsdienstigen zin erkend. De toepassing van den eed wenschen wij daarom ook in onze hedendaagsche wetgeving te zien beperkt. [2]) Maar den eed zelf geven wij geenszins prijs.

Wie volstrekt niet meer aan het bestaan van God gelooft, plaatst zich buiten de christelijke maatschappij. Hij verklaart zich zelven daardoor onbevoegd een staatsambt te bekleeden. [3]) Wie onderwerping of eerbied aan het Opperwezen heeft prijsgegeven, kan niet vorderen dat anderen aan zijn waarheidsliefde en goede trouw geloof schenken. Onze wetgeving heeft vanouds, het beginsel der vrijheid gehuldigd, zoowel tegenover den jood als den doopsgezinde. Doch het is tevens een eigenaardige karaktertrek onzer historie dat de Vaderen, waar zij plaats lieten voor dissentiërende meeningen, desniettemin onwrikbaar vasthielden aan eigen overtuiging, en er streng voor waakten dat op die overtuiging door anderen geen inbreuk werd gemaakt.

Het prijsgeven van dit beginsel — de ervaring leert het —

---

1) Tegen de facultatief-verklaring van den eed bestaan gewichtige bezwaren. Zij, die gezind zijn, ja niet anders verlangen, dan de geheele waarheid en niets anders dan de waarheid te zeggen, zullen volgaarne den eed afleggen en zullen zelfs wenschen dit te doen, omdat zij, door zich aldus voor Gods aangezicht te plaatsen, te meer beveiligd worden tegen mogelijke afwijking van de stipte waarheid en door die plechtigheid aan hunne verklaring meer gewicht wordt bijgezet; terwijl zij, die niet gezind zijn de waarheid, of de volle waarheid te zeggen, zich van een eed zullen verschoonen; zoodat de eed behouden zal blijven dáár waar hij eigenlijk zou kunnen gemist worden en zal vervallen dáár waar er dringende behoefte aan zou bestaan.

SCHUURBEQUE BOEIJE, De eedsquaestie. blz. 9.

2) Men denke ook aan de ambtseeden, die men zeker zeer aanzienlijk zal kunnen beperken.

MODDERMAN, Handel. der Staten-Generaal. dd. 4 Oct. 1881.

3) Er is niets minder godsdienstig dan de loochening van God en ook niets minder beschermd door de Grondwet; daar die bescherming in flagranten strijd zou zijn met haar bepalingen nopens den eed en de Godsdienst.

SCHUURBEQUE BOEIJE, De eedsquaestie. blz. 3.

staat met het verliezen onzer zelfstandigheid gelijk. Voorzoover de antirevolutionaire richting geroepen wordt om het christelijk beginsel der Zeventiende eeuw ook in de Negentiende in toepassing te brengen, heeft zij vast te houden aan de traditioneele historische beginselen, welke ons Vaderland onder hooger zegen tot zelfstandigheid, macht en bloei hebben gevoerd. [1])

Volgens het gereformeerd leerbegrip, bestaat het eedzweeren „in God aan te roepen, dat Hij, als die alleen het hart kent, der waarheid getuigenis wil geven en het valschelijk zweeren wil straffen." [2]) „Zoodanig eedzweren is als het de Overheid van hare onderdanen of anderszins de nood vordert om trouw en waarheid daardoor te bevestigen en dat tot Gods eer en des naasten zaligheid," zoowel in de theocratische bedeeling als in het christelijk tijdperk gebruikelijk geweest. [3]) Zoowel dus voor de rechtbank om der waarheid getuigenis te geven, als bij het aanvaarden van ambten en bedieningen doet de eed dienst. Met dien af te schaffen worden de zekerste waarborgen, welke menschen onder elkander bezitten, om in twijfelachtige gevallen tot erkentenis der waarheid te geraken, prijsgegeven. De ervaring onzer rechtspleging leert toch dat menigeen in de meening verkeert alleen, wanneer hij op den eed gevorderd wordt, gehouden te zijn getuigenis naar waarheid af te leggen. [4]) Voor niet weinigen is alleen het besef dat zij den alwetenden God tot wreker over zich aanroepen, bijaldien zij valschelijk zweren, de prikkel om waarheid te spreken. [5]) Schaf den eed af en de toestanden van leugen en

---

[1]) Zal men het ons als eene willekeurige bewering toerekenen, wanneer wij vasthouden, dat zoo waarachtig de Nederlanden der middeneeuw gevormd en beschaafd zijn geworden door het Evangelie, gelijk het in de dagen van WILLEBRORD, reeds veelzins omneveld en verbasterd, tot deze gewesten kwam, alzoo waarachtig het Nederland der nieuwe historie eene schepping is geweest van het Evangelie der Kerkhervorming! en dat diensvolgens voor dit ons Nederlandsch Vaderland ook aan zijn al-of-niet hoedanigheid van Protestantsch, van Christelijk-Hervormd, de vraag hangt van het voortleven of den ondergang van zijn aloud nationaal en zelfstandig bestaan?

DA COSTA, Brief aan GROEN VAN PRINSTERER. blz. 9.

Het Calvinisme de hoogste ontwikkelingsvorm van het godsdienstig-staatkundig beginsel der zestiende eeuw.

BAKHUIZEN VAN DEN BRINK.

[2]) Heidelb. Catech. Zond. 37.

[3]) Ibid.

[4]) Hoezeer dan ten onrechte, er zijn er die in de gedachte leven dat zonder den eed de waarheid niet behoeft geopenbaard te worden, bepaaldelijk niet aan de justitie.

MODDERMAN, Handelingen der St.-Generaal. 4 Oct. 1881.

[5]) Vooral op rechtsgebied, waar het bovenal om waarheid te doen is en waar het belang van duizenden, alsook van de maatschappij zelve,

bedrog, welke in de maatschappelijke samenleving zoo menigvuldig gevonden worden, zullen nog veel meer toenemen. Wie niet meer aan een Opperwezen gelooft, of wie valschelijk zweert, laadt voorzeker een groote schuld op zich. Doch terwille van de zoodanigen mag in den christelijken staat een der hechtste waarborgen voor waarheid en recht niet worden prijsgegeven.

Gelijk bij het getuigenverhoor voor de rechtbank, zoo is het ook met het bekleeden van staatsbedieningen. Wie zich bezwaard gevoelt, bij de aanvaarding van zijn ambt, bij den naam van God te zweren, omdat hij niet aan Zijn bestaan gelooft, behoort in een christelijke maatschappij het recht op vertrouwen te verbeuren. [1]) Hij mag niet verlangen een ambt te bekleeden dat hem verplichtingen oplegt en dat vertrouwen afdwingt, zoo hij niet in staat is de onder menschen gangbare waarborgen tot vertrouwen te geven. Waarom zou men op financiëel gebied verder gaan dan op het moreele, en van den rijks- of gemeenteontvanger een zakelijken borgtocht eischen, terwijl de Minister en de Burgemeester, die het land regeeren of de wetten moeten helpen uitvoeren, tot het stellen van geenerlei waarborg gehouden zouden zijn?

In vele gevallen, waarin de eed thans gebruikelijk is, zou men daarentegen met een eenvoudige verklaring kunnen volstaan. Dat bijv. rijksveldwachters en andere ambtenaren, bij iedere geconstateerde overtreding, een eed hebben af te leggen, in plaats van op den eenmaal bij het aanvaarden hunner bediening afgelegden ambtseed met een verklaring te kunnen volstaan, achten wij eene noodelooze vermenigvuldiging van het getal eeden, dat dient te

---

in zoo hoogen graad bij haar betrokken is, dat het zonder haar niet behartigd kan worden, verkrijgt men de volle overtuiging, dat het ondoenlijk is, eene eenigzins voldoende mate van waarheid te erlangen, zonder het middel van den eed.

SCHUURBEQUE BOEIJE, De eedsquaestie. blz. 8.

[1]) Zonder deze verbintenis, op de wijze van ieders godsdienstige gezindheid aangegaan, mag, volgens 's lands wetten, niemand eene bediening bekleeden, of worden toegelaten in eene betrekking, waarmede het algemeen welzijn en de groote belangen der ingezetenen gemoeid zijn. Wie het ambt, de bediening of de betrekking wel wenscht te bekleeden, maar van de verbintenis afkeerig is, mag niet vertrouwd worden. De Staat duldt wel den man, die van elke godsdienstige gezindheid vreemd is; de Staat vervolgt de godloochenaars niet, maar kan hen in ambten en bedieningen, die de gewichtigste belangen der inwoners betreffen, niet gebruiken. Die godloochenaars en vervreemden van elke godsdienstige gezindheid sluiten zichzelven uit; zij zijn voor die bedieningen niet geschikt.

VAN VELZEN, Openbare veroordeeling. Maranatha 1882. blz. 15.

worden gemeden. Het is wenschelijk dat de wetgeving op dit punt worde herzien.

Ook op de heiliging van den christelijken rustdag heeft de Overheid acht te geven. Niet in dien zin dat zij de ingezetenen tot het vieren van den rustdag verplicht, maar dat zij er in de eerste plaats voor wake, dat ieder die den Zondag vieren wil, daarin door anderen niet worde belemmerd; dat zij, vervolgens alle publieke ontheiliging van den rustdag verbiede, en eindelijk, dat zij zoowel in de wetgeving als jegens hare ambtenaren het beginsel van Zondagsheiliging volstrekt eerbiedige. [1]).

Het toezicht van Overheidswege op de openbare zedelijkheid mag zich niet uitstrekken tot het privaat terrein. De persoonlijke vrijheid is een heilig recht, waarop de Nederlander trotsch is. Dat recht, met groote opoffering verkregen, moet als een kostelijk kleinood worden bewaard. Op het gebied der zedelijkheid heeft de Overheid het recht niet de private woningen binnen te treden. Hier is ieder huisvader souverein in eigen kring. De openbare weg daarentegen is het terrein, waarop de Overheid bevoegd is toe te zien. Al wat in het openbaar geschiedt, dus ook het verrichten van arbeid op den christelijken rustdag, valt mitsdien onder hare bemoeiing. Zij alleen is bevoegd openbaren arbeid op Zondag, zoowel als het publiek uitstallen en te koop aanbieden van koopwaren, te verbieden. Ook het geven van openbare muziekuitvoeringen en andere vermakelijkheden vermag zij te belet-

---

1) Eene wet op de Zondagsrust! Ik heb er in ernst menigmaal aan getwijfeld of zulk eene wet in een Staat als den onzen, waar ook de Israëliet in het volle genot der burger- en burgerschaprechten verkeert, waar de gevoelens omtrent den oorsprong, het karakter en het oogmerk van den rustdag volstrekt niet eenstemmig zijn, mogelijk is en, indien zij mogelijk is, of zij misschien niet schuldiger zou worden dan de bijna verouderde en nabij hare verdwijning zijnde bestaande wet. Wanneer ik nu inzie hetgeen de Minister in zijne Memorie van Beantwoording zegt omtrent het beginsel dat bij eene wet op de Zondagsrust zou moeten worden aangenomen, dan zie ik mij van den twijfel over de mogelijkheid van zulk eene wet werkelijk genezen. „Als beginsel eener nieuwe Zondagswet zoude zijns inziens moeten worden aangenomen, dat aan den eenen kant niemand direct of indirect tot Zondagsviering mag worden gedwongen, aan den anderen kant ieder moet worden gehandhaafd in zijn recht om den rustdag in acht te nemen en zonder stoornis te vieren". Dat beginsel is mijns inziens het eenig houdbare als grondslag voor eene goede Zondagswet; geen dwang direct of indirect. De Staat trede niet op om in directen zin zijne onderdanen godsdienstig te maken, maar hij handhave het recht van hen, die de Zondagsrust voor zich begeeren, hij handhave het recht juist van dezulken, die in afhankelijken, weerloozen toestand zijn en dikwerf in hun recht verkort worden.
DONNER, Handel. der Staten-Generaal. Zitting van 29 Nov. 1881.

ten. Bij het verleenen van concessie omtrent openbare middelen van vervoer kan zij waarborgen bedingen voor eene behoorlijke eerbiediging van den rustdag. Zelve behoort zij in zaken welke van harentwege worden geëxploiteerd, zooals de brievenposterij, de telegrafie en dergelijke, een goed voorbeeld te geven, en van hare lagere zoomin als van de hoogere ambtenaren buiten strikte noodzakelijkheid, geen Zondagsarbeid te vorderen. Engeland en Noord-Amerika, de twee machtigste handelsrijken van den tegenwoordigen tijd, leveren een sprekend voorbeeld hoezeer de handhaving van het vierde Gebod, in plaats van de nationale welvaart in haar ontwikkeling te belemmeren, deze daarentegen krachtig helpt bevorderen [1]). Ook hier leert de ervaring dat aan het onderhouden van Gods Geboden groot loon is verbonden.

Hetgeen volgens deze afdeeling behoort tot de Geboden der Tweede Tafel van de zedelijke Wet, betreft de ontucht, de dronkenschap, het dobbel- en hazardspel en het toezicht op de openbare volksvermakelijkheden.

De ontucht [2]) behoort tot de roepende zonden waardoor onze natie een zware schuld op zich heeft geladen. Zij wordt in Gods Woord met de zwaarste straffen bedreigd. Zij behoort in eene christelijke samenleving niet te worden geduld, en levert het bewijs van het diep zedelijk verval der Negentiende eeuw [3]). Ons Hoofdstuk spreekt van de openbare zedelijkheid. De Overheid heeft het hier genoemde euvel dan ook slechts op dit terrein te bekampen; doch zij is gehouden daarbij met onverbiddelijke gestrengheid, d. w. z. konsekwent, en zonder aanziens des persoons, te werk te gaan. Ook hier is het haar roeping te waken dat de zedelijkheid in het publiek niet gekwetst worde; dat dus noch bij openbare tooneelvoorstellingen, noch in café's chantants vertooningen plaats vinden, waarin de goede zeden worden gekwetst en het argeloos publiek, dat naar dergelijke plaatsen verlokt wordt, aan verleiding worde

---

[1]) De Zondag is de spaarkas der menschheid.

LORD SHAFTESBURY.

[2]) De Schrift oordeelt geen schennis der zedewet zwaarder: „Vliedt de hoererij. Alle zonde, die de mensch doet, is buiten het ligchaam; maar die hoererij bedrijft, zondigt tegen zijn eigen ligchaam".

VAN DEN BERGH, Overzicht van gemeente-verordeningen en politievoorschriften in Nederland, betr. de publ. vrouwen en huiz. van ontucht. blz. 72.

[3]) Un fait est certain: la prostitution se développe et grandit d'une manière effraijante. Il faut même remonter jusqu'aux civilisations paiennes de l'antiquité pour trouver une époque qui l'ait acceptée aussi généralement que la nôtre en cherchant à l'élever au rang d'une institution sociale.

SAUTTER, l'état et la moralité publique. 3ieme ed. p. 9.

blootgesteld [1]). Ook het in het openbaar uitstallen van onzedelijke boeken en platen, en in een woord alle publiek vertoon van onzedelijkheid, in welken vorm dit ook moge plaats vinden, dient te worden geweerd [2]).

Het op de publieke straat verlokken tot ontucht, hetzij door het te pronk stellen van publieke vrouwen in de voorportalen der bordeelen, of door de baanhoeren langs 's heeren wegen, dient strengelijk te worden geweerd. Huizen van ontucht behooren niet te staan onder de bescherming der wet [3]). Mitsdien vragen wij dat het sanitair toezicht van Overheidswege op de prostitutie worde afgeschaft [4]), en dat het aan de bewoonsters van zoodanige woningen niet vergund worde, den aard van haar bedrijf door zichtbare teekenen naar buiten te vertoonen [5]).

---

[1]) De Overheid heeft te waken, dat in schouwburgen en uitspanningsplaatsen van allerlei aard, die, onder haar p a t e n t, het publiek lokken, niets onbehoorlijks of oneerbaars te hooren of te zien worde gegeven.
KUYPER, Ons Program. blz. 765.

[2]) Ten derde dient haar waakzaamheid te gaan over plaatsen of bladen van publicatie, d. w. z. over aanplakborden en advertenties. Wat de eerbaarheid kwetst, tot schandelijkheid uitlokt, of het gemeene veil biedt, mag nooit of nimmer, en dus ook niet op het bord of in het blad, door het schild der Overheid worden gedekt.

Ten vierde mag in geen winkel, die onder patent werkt, een vuil boek of gemeene photographie aan de ramen of op de toonbank uitgestald. Alleen mag de politie den verkoop er van niet verbieden. t. a. p.

[3]) On entend dire quelquefois que les maisons de tolérance sont une sauvegarde de la moralité publique. Quelques personnes, sincèrement convaincues, se figurent que les femmes et les filles honnêtes sont préservées par ces etablissements des attentats sur la voie publique ou des séductions d'hommes débauchés. C'est là une grave erreur. Il est prouvé, au contraire, que les attentats à la pudeur et la démoralisation marchent de pair avec le développement de la prostitution et le nombre croissant des lieux de débauche.

Dr. LADAME, Les maisons de tolérance au point de vue de l'hygiène. p. 7.

Une fois la prostitution légale abolie, il sera bien plus aisé de combattre la prostitution clandestine, en réprimant avec sévérité toute provocation à la débauche, toute atteinte à la morale publique.

HENRI MINOD, La police des moeurs gardienne de la santé publique, et de la morale. Bulletin continental. t. III p. 64.

[4]) Met volle recht komen de antirevolutionairen, in dezen door vele hunner politieke tegenstanders bijgestaan, op tegen eene bemoeiing van de overheid met de ontucht, welke, wel verre van haar tegen te gaan, haar organiseert ten einde de nadeelige gevolgen voor de gezondheid te temperen, doch alzoo te gelijkertijd de bron waaruit het kwaad voortvloeit te overvloediger doet vloeien. Ook hier zich zelven ontziende, onderwerpen de wetgevers wel de vrouwen aan de strengste bepalingen, ja, alsof ze rechteloos waren, aan de onteerendste behandeling en aan de meest grenzelooze willekeur, doch laten ook den schaamteloosten man vrij.
DE SAVORNIN LOHMAN, Wat wil de antirev. partij? blz. 38.

[5]) Op de vraag: hoe kan de openbaring van de zonde van hoererij op het publiek terrein belet worden? komen we tot eene drievoudige

Er openbaart zich in onzen tijd een machtige strooming, welke de aloude uitspraak: „die twee zullen tot één vleesch zijn," en „wat God saamgevoegd heeft, scheide de mensch niet," door het zoogenaamde vrije huwelijk wil doen vervangen. Gelijk men den verplichten eed uit onze wetgeving zoekt te verbannen, zoo is men er ook op uit te trachten de echtscheiding te vergemakkelijken. [1])

Wij achten dit een zeer gevaarlijk beginsel, dat ten slotte op deïsme moet uitloopen. Begin met uit uwe wetgeving de eischen der Goddelijke geboden, als daar zijn handhaving van den eed, van de doodstraf, de onontbindbaarheid des huwelijks en de Zondagsviering te schrappen, straks zult ge onvermijdelijk eindigen met alle geloof aan het bestaan van God zelven over boord te werpen.

Men zal er eindelijk toe komen, het stelsel van MALTHUS, volgens hetwelk de huwelijken der armen zooveel mogelijk moeten worden tegengegaan, te omhelzen, en de leer der nieuwe „Sexueele moraal" der menschheid als een welkom expediens aan te prijzen.

Het drankmisbruik is in onze maatschappij een kanker, welke aan den wortel van het volksleven knaagt. Het ligt niet minder op den weg der Overheid de openbare dronkenschap te beteugelen, als dat zij gehouden is aan de zedelijkheid de hand te houden.

Door de drankwinkels onder scherpe contrôle te stellen, de willekeurige uitbreiding van hun getal door verbodsbepalingen te beperken, den gecombineerden verkoop van drank en andere eet- of drinkwaren te verbieden, en openbare dronkenschap met boete en gevangenis te straffen [2]) kan een belangrijke schrede op den goeden weg gedaan worden.

---

conclusie. Ten eerste, dat op straten en wegen, op opene erven of pleinen, in bosschen of plantsoenen, geen baanhoeren, onder wat naam of voorwendsel, en dus veel min aanzoeken tot hoererij, 'tzij van den man of van de vrouw uitgaande, en vooral nimmer een aanvang of gedeeltelijke uitvoering van hoerachtige bedrijven, door de politie, hetzij dan wetens of oogluikend, mogen worden geduld. Ten tweede, dat in geen huis, schouwburg, uitspanningsplaats, of op welk ander terrein ook, dat onder het genot van patent staat, hoererij of uitnoodiging daartoe is toe te laten. En ten derde, dat van alle stoepen, deuren of ramen, die aan den publieken weg uitkomen, elk hoerachtig vertoon of aanzoek tot hoererij gestrengelijk is te weren.

KUYPER, Ons Program. blz. 769.

[1]) Zij zullen tot één vleesch zijn. Daarin ligt de onontbindbaarheid des huwelijks uitgesproken. De echtgenooten vormen eene eenheid. In die maar al te zeer vergeten waarheid, niet in utiliteitsargumenten, schuilt de kracht ter bestrijding van wie meenen dat de huwelijkspoort waardoor men binnen is getreden, steeds geopend blijven moet.

FABIUS, Beschouw. over het huwelijk. blz. 38.

Overspel alleen breekt den huwelijksband. t. a. p.

[2]) Wat het „drankmisbruik" aangaat", zoo spreekt het o. i. van zelf,

Tot de beteugeling van het drankmisbruik rekenen wij te behooren het zooveel mogelijk benemen van alle aanleiding tot misbruik van sterken drank. En dan komt de afschaffing der kermissen, wier tegenwoordig karakter geheel is ontaard van haar vroegeren oorsprong, en die thans alle bestaansrecht missen, [1]) in de eerste plaats in aanmerking. „De kermissen werken altijd — ook als er geen epidemieën heerschen — noodlottig op de volksgezondheid en volkszedelijkheid. De wetenschap heeft haar veroordeelend vonnis over de kermis zonder eenig voorbehoud geveld." [2]) Waar een zoo verouderde instelling, die algemeen wordt veroordeeld, en wier jaarlijksche terugkeer een groot deel der burgerij met angst en schrik vervult, nog langer geduld wordt, daar geeft de Overheid weinig blijk van welbegrepen plichtbesef. Waar het gewichtige volksbelangen geldt, mag zij niet terugdeinzen voor den kwaden luim van enkele belanghebbenden, die niet schromen het algemeen belang aan eigen winstbejag ten offer te brengen. De afschaffing der kermissen moest daarom ook niet aan het goedvinden der plaatselijke besturen worden overgelaten, maar bij eene algemeene Wet worden gedecreteerd, zooals heeft plaats gevonden met de „Wet tot regeling van den kleinhandel in sterken drank en tot beteugeling van openbare dronkenschap."

Gelijk het dobbel- en hazardspel op de openbare straat niet geoorloofd is, zoo zouden wij wenschen dat de Regeering in de eerste plaats de Staatsloterij [3]) afschafte, maar dat zij voorts ook den publieken handel in buitenlandsche zoowel als binnenlandsche

---

dat elk persoon, die dronken op straat wordt gevonden, ook al doet hij niemand kwaad, niet ter wille der veiligheid, maar der publieke eerbaarheid, door de politie in arrest moet worden genomen.

KUYPER, Ons Program, blz. 767.

[1]) Een kermisnacht in onze groote steden is een schouwspel om van te huiveren. Een bonte menigte, dronken van drank, maar misschien nog meer dronken van dierlijkheid, vult straten en pleinen, en verdringt zich in de huizen van ontucht. Mannen en vrouwen, jongens en meisjes, allen hebben slechts één lied, een zinledig lied geijkt voor het feest door eenige klanken van ongebondenheid. Overal galm en overal dans, in straten en in de stegen, in de kroegen en in de koffiehuizen, in de kelders en in de bordeelen; overal zoeken naar lafenis voor de schorre kelen en naar lafenis voor de verbeelding. Dat gegier en gezwier, dat gejoel en gekrioel, dat gehots en geklots schijnt zonder einde. De morgen brengt slechts verpoozing aan, een bereiding voor den volgenden dag. En zoo loopt de kermistijd om.

HUGENPOTH TOT DEN BERENCLAUW, Onze vermaken.

[2]) Aldus de 's Gravenhaagsche afd. van de Nederl. Vereen. tot afschaff. van sterken drank in een adres aan den Gemeenteraad aldaar.

[3]) De loterijen zijn een onzedelijk hulpmiddel eener verlegene schatkist.
VAN HOGENDORP, Bijdr. tot de huishouding van den Staat. 2e dr. dl. III. blz. 216.

geldloterijen, en in het algemeen alle zwendelarij met denkbeeldige actiën aan de beurs gedreven, verbood. Liefdadigheidsloterijen, fancy-fairs en dergelijke, welke kennelijk niet ten doel hebben de zucht naar ongeoorloofd winstbejag te prikkelen, maar een liefdadig oogmerk bedoelen, behooren, onzes inziens, onder dergelijke verbodsbepalingen niet te worden begrepen. En gelijk wij in den aanvang van dit Hoofdstuk nadrukkelijk op den voorgrond hebben gesteld, de bemoeiing der Overheid moet zich strikt blijven bepalen tot wat behoort tot het publiek domein; alzoo geenszins tot wat in den huiselijken of besloten privaten kring op dit gebied plaats vindt.

De machtigste Staten der oudheid zijn ten gevolge van inwendig zedelijk verval, van weekelijkheid en ongebondenheid in puinhoopen verkeerd. Nederland, in vergelijking van andere Staten een klein en onaanzienlijk land, is door het evangelie groot geworden [1]). Wat moet er dan van ons land worden, wanneer met het geloof wordt gebroken, wanneer de godsdienst, de hoeksteen van ons volksbestaan, bij Overheid en volk niet meer in eere wordt gehouden?

---

[1]) De oorsprong zijner grootheid is geweest noch eene staatsregeling waarin bijna alles ongeregeld was; noch eene vrijheid die dikwerf meer in naam dan in wezenlijkheid bestond; noch een volkskarakter hetwelk dat van verscheidene andere natiën niet overtreft, maar wel het geloof onafscheidelijk van de zegeningen Gods.

GROEN VAN PRINSTERER.

ELFDE HOOFDSTUK.

Hygiène.

> Het bewustzijn, dat de gezondheid het dierbaarste goed en de meest onmisbare voorwaarde voor een energisch leven is, voert er zoowel bij het volk als bij de Overheid allicht van zelf toe, om de grenzen van hetgeen schadelijk voor de gezondheid kan genoemd worden, zoo wijd mogelijk uit te meten. Maar des te meer is het zaak op zijne hoede te zijn en met de strengste kritiek te werk te gaan.
>
> GUNNING, Algemeene hygiène en nijverheid.

Het toezicht der Overheid strekt zich evenzeer uit tot het gebied der openbare gezondheid als tot dat der zedelijkheid. De Overheid, die uit kracht harer hooge roeping gehouden is het recht te handhaven, is ook verplicht hare onderdanen tegen al wat op het recht inbreuk kan maken te beschermen. Zij heeft die taak op te vatten, niet als een willekeurige, maar als een dure verplichting, welke zij met de meeste stiptheid en getrouwheid heeft te vervullen. Daartoe heeft zij evenzeer te waken tegen de aanslagen op het leven en de gezondheid, als tegen eerroof en diefstal. Wij betreden hier alzoo het gebied der medische politie. Dat de omschrijving van hetgeen in deze materie al of niet tot het gebied der Overheidsbemoeiing behoort, geen geringe zorg vereischt, valt aanstonds in het oog [1]). Al wat op de persoonlijke vrijheid inbreuk zou kunnen maken; al hetgeen het gebied der consciëntie raakt, moet volgens de eischen van het antirevolutionaire stelsel, aan de competentie der Overheid worden onttrokken. Gelijk als wij in het voorgaand Hoofdstuk getracht hebben te betoogen, aangaande

---

[1]) De gewichtigste vraagstukken van staatsrecht zijn in het spel. Het geldt de vraag, of de machtsbeschikking van den Staat zich, zonder uitdrukkelijke aanwijzing in de Grondwet, ook uitstrekt over den persoon en het lichaam van den burger. Eindelijk, het geldt het gewichtigst vraagstuk van alle vragen: in welke verhouding de Staat zich heeft te plaatsen tegenover de consciëntie?
KUYPER, Ons Program, blz. 856.

de openbare zedelijkheid, zoo behooren de medische voorschriften zich ook niet verder uit te strekken dan tot wat het publieke leven raakt.

Op dit terrein nu valt uit het oogpunt eener goede politiezorg veel te doen. Wij zouden zeggen: bijna evenveel te laten. Want niet slechts de materialistische, maar evenzeer de socialistische tendenz van den tegenwoordigen tijd wil den Staat zich doen bemoeien met zaken, waar hij volstrekt niet mede te maken heeft, en waarover hem geenerlei zeggenschap toekomt. Van den anderen kant worden dingen ongedaan gelaten, waarmede de Overheid zich wel terdege heeft in te laten.

De maatregelen, welke van regeeringswege op hygiènisch gebied worden toegepast, zouden wij dan ook liefst bij de wet, en zoo min mogelijk bij plaatselijke verordening willen zien vastgesteld. Niet om het ons dierbaar beginsel der gemeentelijke zelfautonomie te beperken, maar om de ingezetenen van het vrije Nederland zoo veel mogelijk te beschermen tegen de vexaties van kleine gemeente-despoten die, waar de gelegenheid zich aanbood, meer dan eenmaal toonden met anderer gemoedsbezwaren geen rekening te houden, en alleen eigen overtuiging als een voor allen geldenden regel te willen zien eerbiedigen. Wij wenschen dit bovendien omdat alle Nederlanders gelijk zijn voor de Wet, en er op het punt van gewetensvrijheid voor allen gelijke regelen behooren te gelden.

Dat de hygiènische regeeringsmaatregelen ook ter dege het gebied der consciëntie raken, leert de verplichte vaccine of de Wet op de besmettelijke ziekten. Ook hier kan het sturen in een verkeerde richting een twistappel opwerpen tusschen burgers en burgers; ja, zelfs kan het leiden tot boete en gevangenisstraf.

In betrekking tot de hygiène heeft de Overheid in de eerste plaats zorg te dragen voor de openbare zindelijkheid. Al wat den publieken weg of de lucht kan verontreinigen, alsmede het infecteeren van wateren of van den bodem door afvoer van faecaliën of afval van fabrieken en dergelijke, behoort tot hare contrôle. [1])

---

[1]) De nijverheid morst en plast, maakt geraas, verontreinigt lucht en water, verspreidt stanken, giftige dampen en zwarten rook, en is vaak de oorzaak van allerlei ongemak, nadeel en gevaar; de wetenschap leere haar allengs haar doel te bereiken zonder de maatschappij aan soortgelijke bezwaren bloot te stellen; maar de repressieve magt der overheid mag niet in den naam der openbare gezondheid ingeroepen worden, dan in die gevallen waar bewijsbaar nadeelige invloeden voor de gezondheid bestaan.

GUNNING, Algemeene hygiène en nijverheid. Zie Bijdr. tot de kennis van het Staats-, Prov. en Gem. best. in Nederland. dl. V. blz. 192.

Tot dit onderdeel der hygiène rekenen wij ook de bouwpolitie te behooren. Dat bij openbare gebouwen en publieke verzamelplaatsen, dus ook bij den bouw van schoollokalen, op de eischen der gezondheid worde gelet, achten wij niet in strijd met de vrijheid der ingezetenen, mits de bepalingen, welke op dit punt gemaakt worden, de kenmerken dragen van strikte onpartijdigheid. Gebouwen en kelders, welke door het geneeskundig staatstoezicht als schadelijk voor de gezondheid, en mitsdien ongeschikt ter bewoning worden verklaard, moeten van hooger hand kunnen worden ontruimd. Het toezicht op de localen van publieke samenkomst en op de openbare middelen van vervoer, uitsluitend in het belang van de gezondheid en de veiligheid der ingezetenen, is Overheidsplicht.

Wij meenen dat het toezicht van den Staat zich niet slechts moet bepalen tot den bouw en de inrichting der schoollokalen, maar dat ook in zake de leerstof, m. a. w. de vakken van onderwijs welke door de Wet voor het lager en middelbaar onderwijs verplichtend zijn gesteld, met de billijke eischen der gezondheidsleer behoort te worden gerekend. Dit nu is volstrekt niet het geval. Geneeskundigen, specialiteiten ook op het gebied der opvoedkunde, deelen uit hun geneeskundige praktijk tal van voorbeelden mede van jongelieden, die totaal zijn bedorven, omdat hun krachten ontoereikend waren voor hetgeen, volgens de hedendaagsche manier van studeeren, van hen gevorderd wordt. [1]) Zoolang de Regeering het voorbeeld blijft geven, door in veelweterij [2]) het palladium te zoeken van beschaving, wordt op het gebied der hygiène eer te veel dan te weinig door haar verricht.

De Wet op de besmettelijke ziekten stelt de koepokinenting voor alle kinderen die de scholen, zoowel bijzondere als openbare, be-

---

[1]) Dr. Coronel, een specialiteit op het gebied der opvoedkunde, breekt den staf over de tegenwoordige opvoedingsmethode, „die een deel der kinderen tot stompzinnigen maakt, een ander deel lichamelijk uitput, nog een ander deel aan haastig verloopende hersenziekten blootstelt, en het grootste deel als stumpers de wereld inzendt".

[2]) De hoogopgeschroefde programma's en de veelheid van verplichte leervakken ondermijnen de gezondheid van vele meisjes, zoodat, althans in eene van de mij van nabij bekende inrichtingen van dien aard, de ouders luide hebben geprotesteerd tegen het afmattende van de studiën, waardoor hunne kinderen tot laat in den avond worden ingespannen. Dr. Coronel.

Omtrent de gymnasia heeft een zeer streng docent verzekerd, dat de jongelieden moeten afgebeuld worden, als het programma volgens de Wet stipt ten uitvoer zal worden gelegd.

Maranatha. dl. XII. blz. 267.

zoeken, verplichtend. Door dezen maatregel in te voeren heeft de Overheid haar eigen terrein verlaten, en is zij op dat des gewetens getreden. Zoolang de wetenschap de onfeilbaarheid en de heilzaamheid der vaccine niet heeft geconstateerd, is het hoogst gewaagd een voor allen bindenden gezondheidsmaatregel voor te schrijven, waarvan vele geneesheeren het nut niet alleen ontkennen, maar zelfs de heillooze gevolgen duchten. [1]) Ook uit het oogpunt van consciëntievrijheid moet de maatregel worden bestreden. Vele ouders opperen godsdienstige bezwaren tegen het brengen van gif in het bloed hunner niet aangetaste kinderen als voorbehoedmiddel tegen de ziekte. [2]) De Staat mag hier geen dwang uitoefenen. Waar hij meent dit op de openbare school, product zijner eigen schepping, al te vermogen, daar moest hij zoodanige machtsaanmatiging omtrent inrichtingen van bijzonder onderwijs toch geenszins willen uitoefenen.

Het eene stelsel van dwang leidt tot het andere. De vaderlijke zorg der Overheid voor het welzijn der ingezetenen, in betrekking tot besmettelijke ziekten, heeft wetten en verordeningen in het leven geroepen, die dikwijls geschikt zijn om noodeloos vrees op te wekken, en die het vrij verkeer der ingezetenen, en mitsdien de uitoefening van nering en hanteering niet zelden gevoelig drukken.

Het plaatsen van briefjes boven de deuren der woningen, waarin zich lijders aan besmettelijke ziekten bevinden, achten wij om die reden afkeurenswaard. Ook maken sommige gemeente-verordeningen, die den bewoners van huizen waarin zich lijders aan besmettelijke ziekten bevinden, verbieden, gedurende den tijd der besmet-

---

[1]) Zou niet ieder, die deze dingen leest en daarover nadenkt, zouden niet alle geneeskundigen, die den mensch, hoe ook door pokziekte besmet, toch nog te goed achten voor de toepassing op hem van de vivisectie; die eerbied hebben voor de zorg en liefde der ouders jegens hunne kinderen; die de waarheid boven den schijn verkiezen en die vooral bij het hun onbeperkt vrij gelaten gebruik van vergiften aan het: in dubiis abstine! wenschen gedachtig te blijven, hier met den geneesheer Furnée moeten uitroepen: „Hoe verder ik mij op geneeskundig terrein bewoog, hoe dieper ik in de quaestie drong, des te sterker werd mijn afkeer van de vaccinatie?"
Keuchenius, Vaccine en vaccinedwang. blz. 42.

[2]) Het vraagstuk der vaccine en van den daarmede verbonden dwang staat met dat der prostitutie, der legale keuring en der reglementeering en bescherming van de ontucht in het nauwste verband. Nog nooit heeft iemand daarover ernstig nagedacht, die beweren durft, dat het vraagstukken zijn, waaromtrent alleen de geneeskunst-beoefenaren met hunne immers nog zóó beperkte en onzekere wetenschap en in weerwil van hun — men zou haast mogen zeggen — spreekwoordelijk gemis aan logica, bij meerderheid van stemmen hebben te beslissen. Zij grijpen in het diepste zedelijke en godsdienstige leven eens volks en in de heiligste rechten en plichten van burgers en onderdanen, van ouders en kinderen. t. a. p. blz. 13.

ting, fabrieken of werkplaatsen te bezoeken, inbreuk op de persoonlijke vrijheid der ingezetenen [1]).

Waar men in dit opzicht aan den eenen kant te ver gaat, daar verzuimt men aan de andere zijde te verrichten hetgeen gedaan behoort te worden. Wij bedoelen in de eerste plaats het opnemen van de syphilis onder de lijst der besmettelijke ziekten [2]), en het afschaffen van de keuring der publieke vrouwen, en zulks wijl immers de syphilis in haar ontwikkeling als in den hoogsten graad besmettelijk is te beschouwen, en het toezicht van Overheidswege op de prostitutie, uit een sanitair oogpunt, juist een tegenovergesteld resultaat oplevert van hetgeen men bedoelt te willen bereiken [3]). De Nederlandsche Vereeniging tegen de prostitutie, den 12den Mei 1879 opgericht, bestrijdt volgens Art. I harer statuten de prostitutie dan ook vooral als gewettigde of gedulde instelling.

Zoowel in de openbare gestichten tot verpleging van kranken als van krankzinnigen, van Rijks- of gemeentewege opgericht of gesubsidiëerd, wenschen wij het beginsel van godsdienstvrijheid streng te zien gehandhaafd, zóó dat niemand gedwongen worde tot het ontvangen van godsdienstig onderricht of tot het aanhoo-

---

[1]) Art. 3, al. 2 der „Verordeningen tegen de uitbreiding van besmettelijke ziekten in de Gemeente Kampen", afgekondigd dd. 11 Maart 1871, luidt als volgt: Personen uit huizen of vaartuigen waar de ziekte heerscht, is het verboden scholen, fabrieken, werkplaatsen, herbergen, tapperijen openbare en bijzondere gebouwen bestemd tot het houden van vereenigingen of vergaderingen, te bezoeken.

Art. 4 der bovengemelde Verordening bevat de volgende verbodsbepaling: Gedurende het bestaan der pok- of kinderziekte, die de publicatie in art. 1 bedoeld, heeft ten gevolge gehad, is het verboden in scholen, fabrieken en werkplaatsen, personen toe te laten en op te nemen, die niet door eene verklaring van een genees- of heelkundige doen blijken, dat zij de natuurlijke kinderziekte hebben gehad of binnen de laatste zes jaren gevaccineerd zijn.

[2]) Men kan de prostitutie niet onder de knie en de syphilis niet op de lijst der besmettelijke ziekten krijgen, omdat dit helaas, o zoovelen die in het gestoelte der eere zitten, een inwerpen van eigen glazen zou zijn. Kuyper, Heraut Nr. 323.

[3]) Si les maisons de tolérance ne sont pas une sauvegarde de la moralité publique et si elles ne peuvent servir de contre-poids à une organisation de la société qui rend les mariages rares et difficiles, ont-elles du moins une action préservatrice contre la propagation des maladies vénériennes? Non. Les maisons de prostitution, loin d'être un obstacle à la contagion, en sont au contraire un foyer sans cesse alimenté. C'est là, dans ces maisons, que la syphilis a trouvé son refuge inexpugnable.

Ladame, Les maisons de tolérance au point de vue de l'hygiène. p. 10.

ren eener godsdienstige toespraak welke in strijd is met zijn kerkelijke belijdenis. Zoowel in de burgerlijke als militaire hospitalen behoort aan de onderscheidene bedienaren van den godsdienst, als een heilig recht van gewetensvrijheid, de toegang tot de verpleegden, welke tot hunne kerkgemeenschap behooren, niet te mogen worden geweigerd.

In hoeverre heeft de Staat zich in te laten met de opleiding van geneeskundigen? De maatschappij heeft behoefte aan geneeskundige hulp. Voorzoover daaraan van particuliere zijde niet wordt tegemoet gekomen, zal de Staat hebben te zorgen voor inrichtingen van onderwijs, waar bekwame artsen en apothekers kunnen worden gevormd. Daar het antirevolutionair beginsel den Staat, wat zedelijke en godsdienstige vorming betreft, op het gebied van onderwijs en opvoeding onbevoegd acht, ligt het voor de hand dat wij, uit een christelijk oogpunt, met de staatsopleiding der artsen maar ten halve gediend zijn. De materialistische richting van het meerendeel onzer hedendaagsche medici spreekt luide. Voorzoover dit uitvoerbaar is, behooren de christenen dan ook te zorgen dat voor wie wil, in ons Vaderland de gelegenheid tot eene wetenschappelijke medische vorming, van christelijk standpunt uitgaande, open staat. In de Vrije Universiteit te Amsterdam, ook met dit doel opgericht, begroeten wij eene krachtige bondgenoote voor dit antirevolutionair beginsel.

Dat wie zich hier te lande als gediplomeerd dokter of apotheker wil vestigen, vóóraf een wetenschappelijk onderzoek van Staatswege met gunstig gevolg moet doorstaan, achten wij een goeden waarborg voor het bezit eener deugdelijke geneeskundige bekwaamheid. Toezicht van Overheidswege op de geneesmiddelen in de apotheken en drogistwinkels voorhanden, is om die reden gebiedend noodzakelijk. Het publiek is hier toch onbevoegd tot het uitoefenen van contrôle.

Dat het aan ieder, die niet als gediplomeerd geneesheer optreedt, verboden zou zijn geneeskundigen raad te geven aan wie daarvan wil gediend zijn, achten wij een te ver trekken der regeeringszorg, of liever een te ver gedreven protectie van het gilde der geneeskunstbeoefenaren. Waar de Staat niet wil noch kan verhinderen dat iemand zich op privaat terrein te buiten gaat aan dobbel- en hazardspel, aan sterken drank of ontucht, daar moet het geven van geneeskundigen raad door ongeëxamineerden, wanneer zij hun vak slechts niet in 't publiek uitoefenen, niet als een vogelvrij bedrijf door de medische of burgerlijke politie kunnen worden vervolgd.

Om dezelfde reden wenschen wij den verkoop van zoogenaamde geheime geneesmiddelen niet te zien verboden. Het publiek moet weten wat, en bij wien het koopen wil. Alleen opzettelijke vervalsching van levensmiddelen, schadelijk voor de gezondheid, is onzes inziens, terecht strafbaar, omdat in casu een gepatenteerd neringdoende zijnen klanten iets anders aflevert dan hij voorgeeft te doen. Hier heeft bedriegelijk opzet plaats, waartegen de argelooze kooper zich vooraf niet kan beveiligen.

Somtijds doet zich, volgens de nieuwsbladen, het geval voor, dat bij plotseling ingetreden ziektegevallen tevergeefs geneeskundige bijstand van een geneesheer wordt ingeroepen, of dat deze eerst na zeer lang tijdverloop, somtijds als het te laat is, wordt geboden. De roeping van den geneesheer staat te hoog, zijn ambt is te ernstig dan dat bij het vragen van zijn hulp andere dan verheven consideratiën zouden mogen gelden. Wij meenen dat het geneeskundig Staatstoezicht ook in dit opzicht voor het leven der ingezetenen heeft te waken, en alle als arts gepatenteerden de verplichting moge opleggen, onder geenerlei voorwendsel, ingeroepen geneeskundige hulp, voor eenmaal, of op de eerste aanvrage te weigeren.

Volgens de Wet van 10 April 1869, tot vaststelling van de bepalingen betrekkelijk het begraven van lijken, mogen geene begraafplaatsen worden aangelegd dan op den afstand van ten minste 50 meters van elke bebouwde kom eener gemeente [1]). De reeds bestaande begraafplaatsen, welke niet op een afstand van minstens 35 meters van de bebouwde gemeentekom zijn gelegen, moeten worden gesloten, zoo zij schadelijk voor de volksgezondheid worden bevonden [2]). Deze bepalingen dragen blijk dat de aandacht der Overheid thans meer dan vroeger op dit deel der hygiène is gevestigd. Maar de ervaring leert tevens dat te veel reglementeeren ook op dit gebied hoogst gewaagd is. Tengevolge van de uitbreiding, welke vele plaatsen in ons land in de laatste jaren hebben ondergaan, zijn vele vroeger geïsoleerde begraafplaatsen, zooals o. a. die te 's Gravenhage, thans met woonhuizen begrensd. Andere die voor de uitvaardiging van bedoelde Wet binnen de bebouwde kom der gemeente lagen, worden nog steeds gebruikt, en zijn mitsdien door het geneeskundig Staatstoezicht niet voor de volksgezondheid schadelijk gekeurd. Toch geeft het voorschrift der Wet zelve aanleiding te veronderstellen, dat onze medici be-

---

[1]) Cf. art. 16 dier Wet.
[2]) Cf. de artt. 45 en 46.

graafplaatsen te midden eener bevolkte buurt gelegen, schadelijk voor de gezondheid achten. Van tweeën een. De bepaling der Wet is heilzaam en moet mitsdien allerwege imperatief worden toegepast, of men doet beter in het reglementeeren meer voorzichtig te werk te gaan.

De voorstanders der lijkenverbranding hebben in den laatsten tijd weinig van zich doen hooren. Er bestaat, naar wij meenen, vooralsnog geen uitzicht dat de verplichte invoering van dit stelsel, dat als van heidenschen oorsprong, geheel in strijd is met de christelijke traditie [1]), van Overheidswege hier te lande zal worden gedecreteerd. Wie voor zich zelf en de zijnen het recht mocht verlangen de lijken te verbranden, in plaats van die te doen begraven, geve deugdelijke waarborgen dat zoodanige vergunning slechts als een vrijgevigheid te zijnen opzichte is te beschouwen, en dat zij geenszins ten doel heeft te trachten het hier te lande gebruikelijk stelsel van begraven der lijken langzamerhand voor dat van verbranding plaats te doen maken [2]).

Ook omtrent de Staatszorg voor de gezondheid geldt het beginsel der christelijke vrijheid. „Staat dan in de vrijheid broeders waarmede Christus u heeft vrij gemaakt, en wordt niet weder door het juk der dienstbaarheid bevangen." Naarmate, ook in dezen tak van Staatsbeheer, het christelijk element tot zijn recht komt en de christelijk-historische beginselen bij de natie dieper wortel schieten, zal het opleggen van lasten, zwaar om te dragen, kunnen worden vermeden en zullen de openbare gezondheidsmaatregelen strekken, zoowel tot den physieken als moreelen bloei der maatschappij.

---

[1]) De christelijke Kerk heeft een algeheelen omkeer tot stand gebracht in de behandeling onzer dooden. Schier allerwege vond de christelijke Kerk bij haar optreden de Lijkenverbranding in zwang. Overal waar ze optrad, heeft de christelijke Kerk de Lijkenverbranding uitgeroeid en door Begraving vervangen.

KUYPER, Ons Program. blz. 821.

[2]) Tot het doen verbranden van lijken zou o. i. de overheid geen vergunning moeten verleenen, zoolang niet metterdaad gebleken was, dat wie dit zoeken, het zoeken voor zichzelf, en niet om propaganda te drijven voor heidensche costumen tegen het Christelijk graf.

t. a. p. blz. 803.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Defensie.

> Het dragen der wapenen tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat en tot beveiliging van zijn grondgebied blijft een der eerste plichten van alle ingezetenen.
>
> Art. 177 der Grondwet.

Vrijheidszin is een eigenschap ieder rechtgeaard Nederlander aangeboren. De zucht naar onafhankelijkheid deed de oudste bewoners dezer landen, onder Claudius Civilis, reeds de wapenen opvatten ter bestrijding der romeinsche wereldheerschappij. Onze Vaderen, in de Zestiende eeuw, hebben insgelijks voor hunne rechten en vrijheden tegen vreemde overheersching gestreden. Aan hun moedig optreden en ijverig volharden in den tachtigjarigen worstelstrijd dankt Nederland, onder hooger zegen, zijn zelfstandig bestaan. En daarna in 1672, en andermaal in 1813 en 1815, werd onze onafhankelijkheid door den Goddelijken zegen op het beleid onzer wapenen gehandhaafd of herkregen. [1])

Op het punt der defensie is de antirevolutionaire politiek dan ook niet karig. [2]) Evenzeer als de antirevolutionair, om Godes wil, eerbied koestert voor de wettige Overheid, zoo is hij ook, op het stuk der defensie, doordrongen van het besef dat handhaving van onafhankelijkheid en beveiliging van grondgebied op den duur niet bestaanbaar zijn zonder eene goede legerorganisatie. [3]) Het christelijk beginsel rekent met de zonde, die als eene macht

---

[1]) Juist in de Landshistorie ligt dus het epische, dat door herinnering van het verleden tot nieuwe daden bezielen kan.

KUYPER, Ons Program. blz. 919.

[2]) Vooral een rijk als het onze; dat door zijn Koloniën zoo licht de onverzadelijke hebzucht van de eerste mogendheid ter zee kon prikkelen; en door de ligging zijner havens zoo natuurlijk de begeerlijkheid van de eerste militaire macht te lande zou kunnen opwekken; zou zich dan ook vooraf reeds als geleverd kunnen beschouwen, indien men tegen uitzetting van het budget van oorlog ten onzent opzag.

t. a. p. blz. 925.

[3]) 's Lands defensie is voor een program van antirevolutionaire beginselen geen aanhangsel, maar hoofdbestanddeel.

t. a. p. blz. 912.

in de wereld gekomen is en den vrede, welke eenmaal in het Paradijs genoten werd, van de aarde heeft verbannen. Van toen aan zijn vijandschap, haat, begeerlijkheid, tweedracht, moord en doodslag ingetreden. Wie daar geen rekening mede houdt, weerspreekt de ervaring van alle eeuwen. Een volk zonder voldoende tegenweer wordt ras een roofgierigen of ijverzuchtigen nabuur ten prooi.

Wel hebben de vredesapostelen, ook in onze eeuw, gepoogd de leer te verkondigen dat wij, dank zij de moderne beschaving, een tijdperk van algemeenen vrede waren ingetreden, en dat mitsdien de spiesen tot sikkels konden worden geslagen, en alle physieke en financiëele krachten voortaan uitsluitend ten dienste van landbouw, handel en nijverheid konden worden aangewend, doch de droeve ervaring der twintig laatste jaren op oorlogsgebied in Europa, zoowel als in de andere werelddeelen opgedaan, heeft die theorie als een ijdele utopie aan de kaak gesteld.

Van liberale zijde wordt het der antirevolutionaire partij tot een verwijt gemaakt dat hare vertegenwoordigers in de Kamer zich niet tegen de enorme uitgaven, welke aan 's lands defensie worden ten koste gelegd, hebben verzet; bijgevolg stelt men onze richting mede aansprakelijk voor de ruïne onzer financiën. [1]) Wij meenen ten onrechte. Het waren liberale en conservatieve, geen antirevolutionaire kabinetten, welke in de laatste jaren de teugels van het bewind hebben gevoerd; maar bovendien is de oorzaak der geldverspilling — voorzoover ook Oorlog en Marine daartoe hebben bijgedragen — niet zoo zeer te wijten aan de volksvertegenwoordiging als wel aan de Hoofden dier Departementen zelven. Het is voor eene op militair gebied meerendeels niet deskundige Kamer moeielijk eene beslissing te nemen omtrent zaken, waarover de deskundige specialiteiten onderling in zienswijze zoo zeer verschillen. Bij de behandeling der oorlogsbegrootingen zag zich de Kamer steeds geplaatst voor het alternatief: Vertrouwen

---

[1]) Alle partijen in de kamer hebben tot den tegenwoordigen finantieelen staat van zaken medegewerkt, ofschoon niet op dezelfde wijze en in dezelfde mate. Ik wensch daarover niet in recriminatiën te treden, maar ik mag toch de opmerking niet achterwege houden, dat men waarlijk een front d'airain moet hebben en ergerlijk speculeert op onkunde bij het groote publiek, als men, gelijk de woordvoerders der anti-liberale partijen, die steeds zoo goed als unaniem alle uitgaven der militaire budgetten hebben goedgekeurd en zelfs alle zuinigheid bij die budgetten tegengewerkt, den liberalen alle schuld van den toestand wil geven, omdat deze ook een betrekkelijk klein deel der millioenen aan het lager onderwijs hebben doen te goede komen.
VAN HOUTEN, Staatkundige brieven, dl. I. blz. 39.

te stellen in het beleid der Ministers, en mitsdien de gelden door hunne Excellenties voor eene behoorlijke verdediging onzer grenzen en koloniën noodig geacht toe te staan; of door een afkeurend votum de zware verantwoordelijkheid op de vertegenwoordiging over te brengen, en het land bloot te stellen aan groote gevaren.

Het bij ons te lande gebruikelijk stelsel, dat bij de kabinetsverwisseling ook de beide militaire specialiteiten gewoon zijn hunne portefeuilles nederteleggen, heeft waarschijnlijk veel bijgedragen tot het doen van doellooze uitgaven. Ons kleine land heeft geen bijzonder groot kader, waaruit bekwame Ministers van Oorlog en Marine van alle staatkundige richtingen kunnen worden gekozen. Het gevolg was dat de eene Minister vaak afbrak, wat zijn voorganger begonnen was op te bouwen. Zoo zijn millioenen uitgegeven voor legerorganisatie, vestingbouw en bouw van oorlogsschepen, waarvan zelfs mannen van het vak beweren, dat het geld is weggeworpen, en dat wij in de laatste jaren weinig verder zijn gekomen, wat betreft de grens- en kustverdediging. [1]) Volgens de, in de zitting der Tweede Kamer van 19 September 1884 ingediende Staatsbegrooting voor 1885 wordt het totaalbedrag der uitgaven, met inbegrip van het Hoofdstuk der Nationale schuld, geraamd op *f* 136.172.740,37. Voor den dienst van 1884 werd toegestaan voor Oorlog *f* 20.432.000. en voor Marine *f* 11.662.914,90. De kosten onzer defensie bedragen alzoo weinig minder dan het vierde gedeelte der geheele Staatsbegrooting. Bovendien zijn in het tijdvak van 1847—1882 *f* 127.000.000 voor buitengewone uitgaven voor de departementen van Oorlog

---

[1]) Verkreeg men nog maar de zekerheid, dat voor die millioenen de veiligheid van ons land verzekerd is!... Maar zoo lang zelfs de bekwaamsten onder onze hoofdofficieren de vraag of dit alles door die millioenen gekocht is, met een twijfelachtig schouderophalen beantwoorden, zoo zij al niet in bepaalde bewoordingen het tegendeel beweren, zoolang kan het niet anders, of de natie offert niet dan schoorvoetend en met weerzin voor een doel dat niet te bereiken schijnt.

WEEVERINGH, Onze financiën. blz. 42.

Met het oog hierop nu eischt het program o. i. dan ook zeer terecht een vaste d. i. wettelijke organisatie voor de geheele militaire defensie te land en ter zee; ten einde ons aan den ongehoorden en ondragelijken toestand, waarin we thans tegen wil en dank geraakt zijn, eens voor goed te doen ontkomen. Immers, veertig millioen per jaar uit te geven en dan nog de vrij stellige zekerheid te bezitten, dat de Engelschen in vierentwintig uren op het Binnenhof, en de Pruisen in tweemaal vierentwintig uren op den Dam kunnen zijn, is voor een klein volk om razende van toorn tegen zijn militaire autoriteit te worden en zich allen moed voor de toekomst te laten ontzinken.

KUYPER, Ons Program. blz. 926.

en Marine besteed. [1]) Voorwaar een eerbiedwaardig cijfer. [2]) Waar de natie zich zulke zware offers ter verdediging van den vaderlandschen bodem getroost, daar heeft zij het recht te vorderen dat onze middelen van verweer zich in voldoenden toestand zullen bevinden.

De organisatie onzer levende strijdkrachten [3]) is eene eisch des tijds, waarvan de verschillende staatkundige partijen de noodzakelijkheid beseffen. De pogingen, welke door den anti-dienstvervangingsbond worden beproefd om de loting door algemeenen dienstplicht te doen vervangen, verdienen den zedelijken steun van ieder die het wel meent met het lot van den soldaat [4]). Het moreel gehalte van het leger zal er grootelijks bij winnen, wanneer de algemeene dienstplicht wordt ingevoerd. Het dragen der wapenen moet geenszins worden beschouwd als een straf, veel minder mag dit in sommiger oogen als eene vernedering gelden. Integendeel de krijgsmansstand moet met nadruk den eerrang bekleeden, welken hij ten volle verdient. Een ook in moreel opzicht welgeoefend leger zal in oorlogstijd gelden voor twee.

De eisch tot scheiding van Kerk en Staat, welke het antirevolutionair Program voorstaat, vordert afschaffing van vrijstelling van den dienst voor studenten in de godgeleerdheid. Waar de verdediging van den vaderlandschen bodem een plicht is, die op alle ingezetenen rust, komen uit een oogpunt van billijkheid dergelijke vrijstellingen niet te pas.

De afschaffing van het verplichte kerkgaan der militairen be-

---

[1]) De *f* 127 millioen die voor buitengewone uitgaven van de departementen Oorlog en Marine zijn uitgegeven, kunnen die ook gezegd worden nuttig te zijn besteed?

WEEVERINGH, Onze financiën. blz. 21.

[2]) In geheel Europa is de oorlog het verderf der financiën geworden, en de nationale schulden zijn daaruit ontstaan.

VAN HOGENDORP, Bijdr. tot de huishouding van den Staat. 2e Uitg. dl. I. blz. 155.

[3]) Elke vermenging van loteling en vrijwilliger valle weg.

KUYPER, Ons Program. blz. 928.

[4]) Thans vloekt heel het platte land een instelling, die een deel onzer landsbevolking letterlijk demoraliseert, om ze straks, zelf naar ziel en ligchaam bedorven, het gif dat ze inzogen in het stille dorpsleven te doen overbrengen. Vloekt de lagere klasse der bevolking een leger-inrichting die, noodzakelijk tot plaatsvervanging nopend, háár zonen bij voorkeur ten offer kiest.

Het is uit dien hoofde, dat ook wij, ons aansluiten bij den eisch, dat aan alle dienstvervanging een einde kome en hiermeê de kanker worde uitgesneden, die dusver ons leger bedierf.

t. a. p. blz. 927.

vordert bij onze jeugdige miliciens den geest van ongodsdienstigheid. Het bedenkelijke verschijnsel dat vooral bij het opkomend geslacht zich meer en meer spotzucht omtrent den godsdienst, en tegenzin tegen de kerk openbaart, verbiedt een dergelijke vrijgevigheid te verleenen aan jonge lieden, die, aan den huiselijken kring en invloed onttrokken, in een alles behalve christelijke omgeving, als het kazerneleven biedt, zich bewegen, en wier overtuiging, vooral op dien leeftijd, nog niet tot zelfstandigheid gerijpt is. Doch de eisch der gewetensvrijheid mag hierbij niet uit het oog worden verloren, en mitsdien geen soldaat tot kerkbezoek, anders dan binnen den kring van het kerkgenootschap waartoe hij behoort, worden verplicht. Voor militaire kweekscholen, b. v. bij het Instructie-bataljon te Kampen, zouden wij denzelfden maatregel omtrent het catechetisch onderwijs wenschen te zien toegepast.

Het bezoeken der christelijke militaire Tehuizen dient niet, zooals helaas, wel is geschied, aan de jongelieden te worden belet, maar behoort zoowel uit een moreel, als uit een godsdienstig oogpunt, door de autoriteit veeleer te worden bevorderd.

Hiermede staat dan ook het toezicht op de zedelijke vorming van den militair in nauw verband. Het misbruik van sterken drank, het bezoeken van bordeelen door de manschappen, dient zoowel strengelijk te worden gestraft, als dat het vloeken der superieuren tegen hunne onderhoorigen bij de excercitiën volstrekt moet worden verboden.

Van het zedelijk gehalte van ons leger hangt niet slechts, voor een groot gedeelte, de toekomst der maatschappij af, maar van een moreel krachtig ontwikkeld leger is in oorlogstijd ook veel meer succes te wachten, dan van manschappen die door ongebondenheid verslapt, of door onvatbaarheid voor alle hoogere bezieling, vooral op het slagveld zoo noodig, verstompt zijn.

Nederland was vanouds eene zeemogendheid van den eersten rang. Wij danken onze meerderheid ter zee in de eerste plaats aan de eigenaardigheid onzer natie, dat zij zich op dit terrein te huis gevoelt; maar in de tweede plaats aan onze rijke koloniën, waardoor de instandhouding eener goede marine eene kwestie is van to be or not to be. Om die reden zagen wij de liefde voor de zee-militie van Overheidswege dan ook gaarne aangewakkerd. Wij hebben een oorlogsvloot noodig, zoowel om onze kusten, de natuurlijke verdedigingsbolwerken aan den zeekant, te beschermen, als ook om onze koloniën te bewaren en tegen vijandelijke aanvallen te verdedigen.

De gelden, tot instandhouding onzer vloot benoodigd, mogen om die reden niet worden beknibbeld, mits het stelsel, waarop

de bouw onzer oorlogsbodems en de kustverdediging berust, blijke proefhoudend te zijn en konsekwent wordt doorgevoerd.

Wat wij omtrent het toezicht op het zedelijk gehalte der landmacht hebben in het midden gebracht, geldt, behoudens de verschillende toestanden, ook in gelijke mate voor de zeemacht.

De schutterij kan, mits volgens de eischen onzer nationale traditie georganiseerd, uitmuntend dienst doen als algemeene wapening van het volk. Als zoodanig kan zij een krachtig middel van verdediging bieden tegen elken vijand, die het zou willen wagen ons onafhankelijk volksbestaan aan te tasten. De reorganisatie der schutterij moet daarom in de eerste plaats ten doel hebben het opwekken van burgerzin, om daardoor tot veerkracht en tot het verkrijgen van een voldoende legermacht in dagen van gevaar te geraken.

De veiligheid des lands berust in de eerste plaats in de macht der Goddelijke Voorzienigheid. Doch wij mogen deze geenszins verzoeken. Waarachtig geloof, echte godsvrucht, maakt evenmin zorgeloos als roekeloos; het boezemt integendeel den waren moed in, die, om den strijd met voordeel te voeren, voor den krijgsman onontbeerlijk is. Die moed prikkelt niet tot ijdel zelfbetrouwen, maar hij maakt het hart onversaagd en beraden. Nederland openbaarde zijn grootheid toen het meest naar buiten, toen het inwendig door godsvrucht bloeide. Naarmate de godsdienstige beginselen werden prijsgegeven, zoo leert de geschiedenis [1]), kwam er verval, verslapping, achteruitgang.

---

[1]) Alzoo stonden ten allen tijde de lotwisselingen van het Vaderland, in lief of leed, met de verkondiging of verzaking van het Evangelie in verband.

GROEN VAN PRINSTERER, Handboek der gesch. v. h. Vaderland. 4e dr. blz. 891.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

Justitie.

> Hoogst en heiligst attribuut van den Souverein is de handhaving der gerechtigheid.
> KUYPER, Antirevolutionair Program.

Een goede rechtsbedeeling behoort tot het wezen van een welgeordenden Staat. De handhaving van het recht is aan de Overheid opgedragen. Het is haar hoogst en heiligst attribuut. Zoo ergens, dan mag vooral hier van willekeur geen sprake zijn. De handhaving van het recht, d. i. het straffen der misdaad en de bescherming der onschuld is een uitvloeisel van de eigenschappen van het Goddelijk Wezen. De Overheid is als van Godswege geroepen zijn wil jegens de menschen uit te voeren [1]). Daarom moet bij de rechtspraak het kennen van den Goddelijken wil op den voorgrond staan [2]). Zij mag daar in geen geval mede in strijd zijn. Doch daar de aard der menschen en de onderlinge maatschappelijke verhoudingen verschillend zijn, moet behalve met den Bijbel, als hoogste kenbron, ook met de nationale zeden en gewoonten, met het historisch verleden eener natie en met hare aloude wetten, usantiën en costumen, bij de rechtsvinding rekening worden gehouden.

Het is een oordeel voor een volk, met een rijk historisch verleden, en dat der politieke onmondigheid ontgroeid is, onder een uitheemsche rechtsbedeeling te moeten leven. Dit was eenmaal het lot van den Joodschen Staat, toen zijn inwoners zuchtten onder het juk der Romeinsche heerschappij; dit was het lot van meest alle overwonnen volken. Bij de voormalige wereldveroveraars, de Romeinen, die wel wisten hoe moeielijk het valt eene overwonnen natie in bedwang te houden, gold daarom als regel van staatkunde

---

[1]) De Oversten zijn niet tot eene vreeze den goeden werken, maar den kwaden. Wilt gij nu de macht niet vreezen, doe het goede, en gij zult lof van haar hebben. Want zij is Gods dienares u ten goede. Maar indien gij kwaad doet, zoo vrees; want zij draagt het zwaard niet te vergeefs: want zij is Gods dienares, eene wreekster tot straf dengenen, die kwaad doet. Rom. XIII: 3, 4.

[2]) De absolute gerechtigheid moet zijn gelijkluidend met Gods wil. KUYPER, Ons Program. blz. 742.

dat ieder wingewest zooveel mogelijk naar zijn eigen wetten bestuurd werd. Ook wij leven gedeeltelijk nog onder vigeur der Fransche wetgeving, als droeve herinnering aan het verlies onzer onafhankelijkheid in het begin dezer eeuw. Het antirevolutionair Program eischt dan ook „eene onafhankelijke rechtspraak, die onder ieders bereik valle, en in verband sta met het zedelijk rechtsbesef der natie". [1]) Doch daarbij dient de Goddelijke wil uitgangspunt te zijn. Wel heeft de rechtspraak rekening te houden met de ontwikkeling der tijden, doch haar grondslag moet onveranderlijk blijven.

De rechtspraak moet zijn onafhankelijk, d. w. z. geen menschelijke macht, geen invloeden van welken aard ook, mogen op de uitspraak des rechters influenceeren. Hij is alleen gebonden aan de Wet en heeft, dienovereenkomstig te vonnissen of vrij te spreken.

De eerbied voor de rechtspraak is bij het volk diep ingeworteld. Zij bewijst tegelijkertijd de erkentenis van schuldbesef en het geloof aan het bestaan van een Opperwezen. Het was voor onzen tijd bewaard, dat sommigen niet schromen, op het voetspoor der Amerikaansche dynamietmannen, voor de schennis van het recht, openlijk partij te kiezen. Het is een treurig bewijs van het diep verval onzer tijden, dat zoodanige rechtschennis kan plaats vinden zonder dat de Overheid, binnen welker gebied zij gepleegd wordt, zich daartegen verzet.

Naarmate het zedenbederf toeneemt, zal het rechtsbesef der natie verslappen. Deze richting openbaart zich in een ziekelijke philantropische neiging, welke meer medegevoel toont voor den beleediger dan voor den beleedigde. De afschaffing der doodstraf, welker afschaffing wij in strijd achten met het absoluut Goddelijk gebod [2]), is daarvan een bewijs; alsook de betrekkelijke weelde, welke in onze gevangenissen heerscht, zoodat de voorbeelden niet zeldzaam zijn, dat wie te lui is om te werken, zich door het plegen van een vergrijp toegang tot de gevangenis tracht te verschaffen.

---

[1]) Cf. Art. 13 van het antirevolutionair Program.

[2]) De vraag: heeft de overheid qua talis het recht om iemand aan het leven te komen? is, dunkt ons, voor geloovigen en ongeloovigen beiden reeds door het in het vuur zenden van soldaten bij oorlog, of ook door het vuren op kwaadwillige burgers in geval van muiterij of verzet, uitgemaakt en beslist. Maar wordt toch in strengeren zin nog beslist en uitgemaakt voor een iegelijk die gelooft, door de verklaringen, ons van Godswege gegeven, zoo na den zondvloed als in Israëls wetgeving, of, wil men, zoo in het kruis van Golgotha als in het onwraakbaar Apostolisch woord (Rom. XIII).

KUYPER, Ons Program. blz. 754.

Waar het recht niet zonder aanzien des persoons wordt gesproken, waar kleine vergrijpen door geringe lieden begaan, zwaar worden gestraft, en veel grover misdrijven, door aanzienlijken gepleegd, met oogluiking worden behandeld, daar geeft de rechter zelf in de eerste plaats een schok aan de heiligheid van het gezag. De rechterlijke waardigheid staat niet tevergeefs in hooge eere. De Souverein heeft wel toe te zien welke personen hij met dit gewichtig ambt, dat hem zelf vertegenwoordigt, bekleedt.

Het is eene algemeen erkende ervaring, welke door de ondervinding dagelijks wordt bevestigd, dat het recht in de meeste gevallen duur en omslachtig is [1]). Dit wordt vooral in handelszaken ondervonden. Daarom zouden wij meenen dat op het voetspoor van naburige rijken, door de instelling van rechtbanken van koophandel, waarin deskundigen zitting hebben, en het recht op korten termijn wordt gesproken, een wezenlijke verbetering zou kunnen worden aangebracht. De strafbedreiging tegen oneerlijke speculatiën, bedriegelijke bankbreuk en oplichting, welke misdrijven met den dag toenemen, zouden wij als een kanker, welke alle gezonde deelen der maatschappij dreigt aan te tasten, wenschen te zien verscherpt.

Vele motieven pleiten voor de instelling van een jury. Zij kan, mits op goede grondslagen ingericht, een deugdelijken waarborg voor behoorlijke uiting van het rechtsbesef der natie opleveren [2]). Doch wanneer de publieke opinie omtrent de notie van het recht zoover afdwaalt dat, zooals de zaak van Mevrouw Clovis Hugues in Frankrijk heeft bewezen, het zich zelven recht verschaffen zelfs niet meer schuldig wordt gerekend, dan heeft de Souverein wel toe te zien, dat hij het heilig attribuut der rechtspraak niet toevertrouwe aan onbekwame handen.

Bestond de notie der rechtswetenschap bij de ouden in de kennis der goddelijke en der menschelijke dingen, het neologisch, mate-

---

1) Een burger van schamelen leven schrikt, zooals het nu staat, nog altijd voor de Justitie terug. Liever nog verkropt hij het onrecht, dan dat hij zich in dien mysterieusen doolhof waagt, waar ieder wel weet hoe hij er in-, maar niemand hoe hij er uitkomt. Voor het in proces gaan is een eenvoudig burgerman thans letterlijk bang.
t. a. p. blz. 746.

2) Tevreden zouden we aanvankelijk reeds zijn indien het element onzer oude schepenen, d. i. van locale, nietgeleerde rechtspraak, maar weer herleven kon, en er alzoo eenig tegenwicht voor het minst tegen de uitsluitende rechtspraak door mannen van abstracte studie geboden werd. t. a. p. blz. 749.

rialistisch beginsel der Negentiende eeuw is er op uit, de kennis der Goddelijke dingen uit het oog te verliezen om den blik alleen op het zichtbare te richten. Waar de menschelijke rede het recht moet bepalen, is het met de handhaving van het recht gedaan; daar treden willekeur en tyrannie in de plaats. Alleen het christelijk beginsel waarborgt volken en individuën de ware vrijheid. Daarom verheft onderworpenheid aan de Goddelijke wet den mensch, omdat hij in dien weg aan God gehoorzaamt, terwijl iedere wet die met het onveranderlijk Goddelijk recht in strijd is, de natuurlijke rechten van den mensch schendt en hem mitsdien verlaagt.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Koloniën.

> Willen wij bij het beheer onzer Koloniën op den zegen van Boven hopen, dan behooren wij ons ook te wachten van hetgene God mishaagt. En het is zeker zijn wil, dat wij, menschen, Christenen worden en het eenmaal heetende, ook toonen Christenen te zijn.
>
> KEUCHENIUS, Brief van 8 Febr. 1866.

Nederland behoort, als koloniale mogendheid tot de wereldmachten van den eersten rang. Aan het bezit onzer overzeesche gewesten knoopen zich herinneringen vast van verschillende aard. Zij getuigen van een roemrijk verleden, van een weleer zich krachtig uitend nationaliteitsbeginsel, van voormaligen bloei en grootheid, maar niet minder van daarop gevolgd verval. De beschrijving van het beheer dier koloniën beslaat een belangrijke bladzijde in Neerlands geschiedboek, welke niet slechts van genoten zegeningen, maar ook van tekortkomingen onzerzijds getuigt.

De tijden zijn lang voorbij dat wij, door het bezit onzer koloniën, ook als maritieme mogendheid ter zee het oppergebied voerden, maar toch is de beteekenisvolle rol, welke wij thans nog onder Europa's Staten vervullen, niet het minst te danken aan dat bezit. De stoffelijke voordeelen, welke wij daardoor hebben genoten, en die zich hebben geopenbaard in vermeerderde welvaart, in toenemend handelsverkeer, in de gelegenheid voor vele van Hollands zonen om carrière te maken, en in den aanbouw en instandhouding eener aanzienlijke handels- en eener machtige oorlogsvloot, gaven aan geheel ons zelfstandig volksbestaan en volkskarakter eene eigenaardige richting, waarvan de sporen door alle geledingen van het maatschappelijk leven zijn doorgedrongen. Hoe geheel anders zou de staatkundige en sociale toestand van Nederland geweest zijn zonder overzeesche bezittingen. Men denke zich deze in de 16e en 17e eeuw weg, en de geuniëerde Provinciën zouden zeer waarschijnlijk niet zulk een gewichtige rol op het staatstooneel hebben vervuld, maar ook de maatschappelijke welvaart, gevolg der levendige handelsbetrekkingen, zou niet zulk een vlucht hebben kunnen nemen als sinds het geval was.

Bij eene vergelijking van de sociale ontwikkeling der Noord-

nederlandsche en der Zuid-nederlandsche gewesten tijdens het bestuur van Karel V vóór de hervorming, winnen het de laatstgenoemde. In de Vlaamsche Provinciën waren de ontwikkeling van kunst en nijverheid tot een hier ongekenden trap van bloei gestegen. De godsdienstige hervorming, welke ook eene staatkundige ten gevolge had, bracht een ommekeer teweeg. Herhaalde inbeslagneming der Hollandsche schepen in Spanje en Portugal [1]) had o. a. tengevolge dat onze koene piloten, welke uit eigen vaderland verdreven waren, trachtten den vijand afbreuk te doen, niet slechts ter zee, maar ook in zijn winstgevende Oost-Indische bezittingen [2]). Het getuigt voorwaar van een even stout als moedig bestaan in zoo benarde omstandigheden, als waarin het vaderland in de 16e eeuw verkeerde, het te durven ondernemen den machtigen Spanjaard in het verafgelegen Oosten te gaan bevechten. Die pogingen werden met een boven verwachting gunstigen uitslag bekroond. Zij hadden de vernedering en den val van het trotsche Castilië en de vrijheid, de onafhankelijkheid en de welvaart van het gemeenebest der vereenigde Nederlanden tengevolge [3]).

Nog heden ten dage wordt het bezit van Indië de schoonste

---

1) De behandeling, welke de Nederlandsche schepelingen in de Portugesche en Spaansche havens ondergingen werd eerlang te eenenmale onlijdelijk. In de gevangenis of op de galeien geworpen te worden, ziedaar het lot dat hen wachtte, omdat de „landen van herwaarts over," zooals de Nederlandsche Gewesten door den koning genoemd werden, den geloofsdwang niet wilden dulden, en zich daartegen gewapenderhand verzetteden. — Het was den koning bewust dat de Nederlanders de koopmanschappen, die zij te Lissabon, Seville enz. inhandelden, in Engeland, in Schotland, in Denemarken, Noorwegen, de Oostzee en langs den Rijn vertierden. Die bron van welvaart wilde hij hun verstoppen; vandaar de strenge handhaving der plakkaten te hunnen opzichte. — Beantwoordde de uitkomst aan des konings bedoeling? Geenszins. Ze was zoodanig, dat de Nederlanders den koning van Spanje en Portugal, in wiens rijk destijds de zon niet onderging, vermochten toe te roepen: Gij dacht ons kwaad te doen, doch de Heere heeft het ten goede gekeerd.

LAUTS, Geschiedenis der Nederlanders in Indië. dl. I. blz. 5.

2) Filips zelf drong aldus de Nederlanders om verder te gaan, om hem te treffen in den hartader van zijn rijkdom en macht, om Spanje in Indië te overwinnen.

GROEN VAN PRINSTERER, Handb. der geschiedenis van het Vaderland. 4e dr. blz. 176.

3) Het oogmerk van de ware patriotten van ons land liep daar meest heen naar het Oosten door te boren, niet alleen om den koophandel te herstellen, maar om ook de Portugezen en Castilianen van dien kostelijken handel op het Oosten en vooral van die der zoo dierbare specerijen, welker stapel tot nog toe te Lissabon voornamelijk en ook te Antwerpen geweest was, geheel en al om te zetten, en hen uit Indië, ware het mogelijk, te verdrijven.

VALENTIJN, Oud- en Nieuw Oost-Indiën. dl. I. blz. 167.

parel geheeten aan Neêrlands kroon [1]). Nog teren wij als natie, gelijk de laatste algemeene wereldtentoonstelling te Parijs voor ieder landgenoot die haar bezocht, daarvan de blijken opleverde, uit oorzaak van dit bezit op onzen voormaligen roem en grootheid. Ons prestige als mogendheid wordt niet weinig door dit bezit verhoogd, en het zedelijk gewicht dat wij dientengevolge, als zelfstandige natie, in Europa's statenstelsel in de schaal leggen is van niet geringe beteekenis [2]). De staatkundige richting van het kabinet staat dan ook met de koloniale politiek in nauw verband [3]). Voor iedere staatkundige partij is het koloniaal beheer, om die reden, eene question brûlante. De partij, welke aan het bewind is, of aan welke de teugels van het gezag in handen zouden kunnen worden gegeven, heeft zich een weg af te bakenen, langs welken zij meent dat het politiek, financiëel en moreel beheer, van Neêrlands overzeesche bezittingen moet worden gevoerd. De aanwijzing van dien weg maakt van een politiek program van beginselen een integreerend deel uit. De christelijk-historische richting heeft omtrent deze materie hare denkbeelden belijnd en onder duidelijke formules gebracht. Denkbeelden weleer door hare uitnemendste staatslieden beleden en bepleit, en later, sinds de partijorganisatie meer volledig beslag kreeg, ook als politieke geloofsbelijdenis in het antirevolutionair Program opgenomen en door de geestverwanten omhelsd.

Alvorens de vraag te beantwoorden: volgens welke beginselen Indië naar eisch van het christelijk staatsrecht zou moeten worden geregeerd, wenschen wij een blik te slaan op het bestuur onzer koloniën tijdens het beheer der voormalige Oost- en West-Indische Compagnieën, het daarop gevolgde Engelsche tusschenbestuur en op de sinds gevolgde koloniale staatkunde.

---

[1]) Nog steeds de schoonste parel aan Neêrland's kroon, is het bezit van koloniën een eer.

WIJNMALEN, De koloniale politiek en de Indische begrooting voor 1885. Cf. de Standaard. Nr. 3889.

[2]) Koloniën te bezitten is een eer; verhoogt ons prestige; geeft ons in Europa een geheel andere positie, dan we zonder heur bezit zouden innemen; doet over de zwakheid van ons tegenwoordig volksbestaan nog de glorie van een roemvol verleden schijnen; en moet uit dien hoofde aangemerkt als een voorrecht dat niet weinigen ons benijden, en welks handhaving ons dus iets waard moet zijn.

KUYPER, Ons Program. blz. 961.

[3]) Het bestuur van Nederlandsch Indië wordt in naam des Konings uitgeoefend door eenen landvoogd. Geene betrekking, die op voordracht van den ministerraad begeven wordt, is van zóóveel gewicht, en hangt zóó nauw samen met de staatkundige richting van het kabinet als deze.

LENTING, Schets van het Nederlandsch Staatsbestuur. 5e dr. blz. 399.

„Nimmer had Koning FILIPS II van Spanje zich kunnen voorstellen dat zijne wreedheid jegens het Nederlandsche scheepsvolk, die de havens van Portugal en Spanje bezochten, bij zijne onderdanen in de landen van herwaarts over de geestdrift tot zoodanigen hoogte zou steigeren, dat zij met hunne kleine bodems, de stoutste tochten zouden wagen, ten einde die havens in het verre Oosten op te zoeken, waar de Portugees zelf de specerijen ging halen. Nochtans gebeurde dat tot onherstelbare schade der beide rijken van het zuidwestelijk schiereiland van Europa. Die welvaart zou tanen, evenals vroeger met Genua en Venetie was geschied. De handel zou zich deze reis duurzaam verplaatsen naar de noordwestelijke streken van Europa. Zelfs zouden Brugge en Antwerpen den schitterenden glans van haar zien wegnemen om tijdelijk Middelburg en Vere, Enkhuizen en Hoorn te verrijken, maar om voortdurend Amsterdam en Rotterdam als koninginnen der wateren te zien huldigen" [1]). Met deze woorden vangt de beschrijving aan van den hoogleeraar LAUTS van de roemrijke en gevaarvolle tochten welke de Nederlanders in de laatste helft der Zestiende eeuw, onder de leiding van koene zeevaarders, als HUIGEN VAN LINSCHOTEN, de Gebroeders HOUTMAN, VAN NOORT en zoovele anderen om de Kaap de Goede Hoop naar Indië hebben ondernomen. De voorspoed, welke aan deze zeetochten ten deel viel, had tengevolge dat door tusschenkomst van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, den 20 Maart 1602 eene vereenigde Nederlandsche Oost-Indische maatschappij werd opgericht, aan welke de alleenhandel op de landen en eilanden beoosten de Kaap de Goede Hoop tot aan straat Magellaan werd toegestaan [2]) Aan deze maatschappij werden van regeeringswege aanzienlijke bevoegdheden toegekend. Door verdragen te sluiten met de Inlandsche hoofden en door oorlogen geraakte zij in het bezit van grondgebied, en werd haar de weg geopend tot het voeren van uitgebreide handelsoperaties. Daaraan lag het stelsel van monopolie ten grondslag. Het opperbeheer bleef in Nederland gevestigd en berustte bij de

---

[1]) LAUTS, Geschiedenis der Nederlanders in Indië. dl. I. blz. 7.

[2]) Bij octrooi van 20 Maart 1602 werd aan de pas opgerichte Oost-Indische Compagnie door de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden de alleenhandel toegestaan op de landen en eilanden beoosten de Kaap de Goede Hoop tot aan straat Magellaan. Zij bekwam tevens het recht, om in naam der Staten-Generaal met de Indische vorsten verbonden te sluiten en oorlog te voeren, vestingen aan te leggen, krijgsvolk aan te werven en ambtenaren en bevelhebbers te benoemen, Van lieverlede breidde zich het gezag der Oost-Indische Compagnie uit, terwijl tevens haar grondgebied door veroveringen zoowel als door contracten met de Indische vorsten vergroot werd.
LENTING, Schets van het Nederl. Staatsbestuur. blz. 395.

Kamer der Zeventienen, aldus geheeten naar het getal van zeventien bewindhebbers, waaruit die Kamer samengesteld was.

De Oost-Indische Compagnie, aanvankelijk opgericht met een kapitaal van ruim zes millioen gulden, behaalde aanzienlijke winsten. Uit de algemeene rekening over de 21 jaren van het eerst verleende octrooi bleek, dat aan de deelhebbers was uitbetaald negenentwintig millioen gulden [1]). De uitdeeling over het geheele tijdvak van het tweede octrooi bedroeg nagenoeg twintig ten honderd in het jaar [2]). Doch niet altijd bleef die gunstige toestand voortduren. Verschillende oorzaken hadden er toe bijgedragen dat de maatschappij zich op het laatst der 17de eeuw met een aanzienlijken schuldenlast bezwaard zag [3]). In 1798 werd zij, bij besluit van het uitvoerend bewind der Bataafsche republiek, opgeheven [4]).

De eilanden in den Oost-Indischen Archipel, waarover de Nederlandsche heerschappij zich uitstrekt, stonden onder het bestuur dezer Compagnie. Het gebied in Zuid-Amerika, dat bestaat uit Nederlandsch Guyana en eenige eilanden, behoorende tot de groep van de groote en kleine Antillen, meer bekend onder den algemeenen naam van West-Indië, werd door de West-Indische Compagnie beheerd. Deze Compagnie werd in 1621 met een kapitaal van zeven millioen opgericht. Haar octrooi werd in 1791 niet hernieuwd.

De wijze van kolonisatie en bestuur [5]) was voor deze tweëerlei bezittingen onderscheiden. De Oost-Indische eilandengroep wordt meestal onder den naam van Bezittingen, de West-Indische onder dien van Koloniën aangeduid [6]). Koloniën zijn gewesten, die door Nederlanders, welke zich daar voor goed metterwoon ge-

---

1) Cf. Lauts, Geschiedenis der Nederlanders in Indië. dl. I. blz. 224.

2) t. a. p. dl. II. blz. 2.

3) Bij den val der Compagnie was zij omstreeks 135 millioen guldens ten achteren.
Cornets de Groot van Kraaijenburg, Over het beheer onzer koloniën. blz. 15.

4) Van die gewichtige verandering werd, door het comité, op den 29en van Louwmaand 1798 aan Gouverneur-Generaal en Raden kennis gegeven en door dezen, op den 7en van Oogstmaand 1798, bij Publicatie algemeen bekend gemaakt.
Lauts, Geschiedenis der Nederlanders in Indië. dl. V. blz. 79.

5) Feitelijk blijkt het verschil in de innerlijke inrichting: in de eigenlijke koloniën toch heerscht autonomie, de Bezittingen worden meer uit of van wege het moederland bestuurd.
De Hartog, De gronden der staats-, prov.- en gemeente-inrichting van Nederland. 5e dr. blz. 139.

6) Koloniën zijn die gewesten, die bevolkt zijn hoofdzakelijk door Nederlanders, die in verschillende tijden het vaderland verlaten en zich dáár op den veroverden bodem gevestigd hebben, nl. Suriname, Curaçao en eenige andere kleinere West-Indische eilanden. t. a. p.

vestigd hebben, zijn bevolkt en die, in zekeren zin, onder een onafhankelijk eigen bestuur staan. In de bezittingen [1]) wordt het bestuur voornamelijk uitgeoefend door Nederlandsche ambtenaren die er een korter of langer verblijf houden, om dan weder naar het Moederland terug te keeren.

Het bestuur, dat in de zeventiende en achttiende eeuw door de Oost-Indische Compagnie over onze rijke bezittingen, welke in den Oost-Indischen Archipel zijn gelegen en waartoe behooren de eilanden Java, Sumatra, Borneo, Celébes met de omliggende eilanden, de Molukken en de kleine Soenda-eilanden, gevoerd werd, heeft zich niet altijd onderscheiden door de beginselen eener goede christelijke staatkunde in beoefening te brengen. Zonder het vele goede, dat onder het bestuur der Oost-Indische Compagnie voor de Indische bevolking is tot stand gebracht, te miskennen, zien wij toch ook in baatzucht en eigenbelang niet zelden de drijfveeren waardoor dat bestuur zich heeft gekenmerkt. Zoowel de hoogere als lagere ambtenaren, aan welke de leiding der zaken was opgedragen, waren dikwijls meer bedacht op het behalen van groote winsten, binnen den kortst mogelijken tijd, dan op het voordeel van den inlander [2]). De weelde was in de Indische staathuishouding dan ook spoedig tot eene ongekende hoogte geklommen. Wel erkennen wij dat het bewind der Oost-Indische Compagnie voor het godsdienstig welzijn der Javanen meer zorg heeft gedragen dan de Nederlandsch-Indische regeering in den lateren tijd; doch er werd in dit opzicht veel te weinig gedaan. Men scheen van het denkbeeld uit te gaan dat doel en roeping der Compagnie was Indië ten bate van het moederland te exploiteeren [3]). Naarmate dat de inkomsten minder

---

[1]) Onder Bezittingen heeft men te verstaan alle gewesten waar de bewoners, die er tijdens onze verovering gevestigd waren, de hoofdbevolking zijn blijven uitmaken en aan ons gezag onderworpen zijn, terwijl Nederlanders slechts in betrekkelijk gering aantal, en meest voor een korten tijd, met een bepaald doel, zich daar ophouden. Dit is het geval met de eilanden in den Oost-Indischen Archipel, waarover de Nederlandsche heerschappij zich uitstrekt. t. a. p.

[2]) Onder het stelsel van de Oost-Indische Compagnie beoogde men niet zoo zeer de uitgebreidheid van vaart en handel, als een grootere winst op mindere zaken. Hieruit vloeide voort, niet alleen dat er een kleiner aantal koopwaren over en weder werden vervoerd, maar ook dat de volken, onder ons gebied en invloed staande, als gebonden werden gehouden aan handen en voeten, weinig of geenen handel meer konden drijven, en verre van te vorderen in beschaafdheid, veel meer zijn achteruitgegaan en verarmd.

VAN HOGENDORP, Bijdr. tot de huish. van den Staat 2e Uitg. dl. IV. blz. 157.

[3]) Het voorname oogmerk van de stichting der Oost-Indische Compagnie was om, met uitsluiting van anderen, in den Indischen Archi-

ruim vloeiden, werd somtijds tot rigoureuze maatregelen de toevlucht genomen. Daartoe rekenen wij o. a. te behooren het op last van het gouvernement verplichte omhakken van duizenden door de inlanders geplante specerijboomen, met het doel om de prijzen op de Europeesche markt hoog te houden, alsmede de levering van inlandsche produkten door de bevolking tegen van hooger hand eigendunkelijk vastgesteld zeer gering loon.

Men was dikwijls te veel op het uitkeeren van groote dividenden aan de aandeelhouders bedacht, zonder met de hoogere eischen der Indische bevolking voldoende rekening te houden; daarom kon dit stelsel op den duur geen stand houden [1]).

Sinds de opheffing der Oost en West-Indische Compagnieën werd het bestuur der kolonien door en vanwege de republiek uitgeoefend [2]). In het revolutionair tijdperk, dat op het smadelijk verlies onzer nationale onafhankelijkheid uitliep, geraakten al onze schoone overzeesche bezittingen in handen der Engelschen. Na de herkrijging onzer staatkundige zelfstandigheid werden bij verdrag van den

---

pel en bijzonderlijk ook op Java, voor de laagste prijzen producten te bekomen en die in Nederland ten duurste te verkoopen. Daartoe werden, onder verschillende benamingen, overeenkomsten gesloten met de vorsten of hoofden der bevolkingen, zonder zich in rechtstreeksche betrekking met die bevolkingen te stellen. Deze betaalden schatting aan de vorsten in voortbrengselen van den grond en het heette, dat deze voortbrengselen aan de Compagnie geleverd werden tegen zekere betaling. Op die wijze waren beperkte middelen en eene onkostbare administratie voldoende.

Gedurende een groot tijdvak behaalde de Compagnie, door dit stelsel, belangrijke winsten. Minder voordeelige tijdperken ontstonden in den aanvang der achttiende eeuw, nadat de Compagnie bijna overal souvereine rechten aanvaard had, vooral op Java. Hare zorgen moesten nu ook besteed worden aan de aangelegenheden der regeering, en hare dienaren, aan het hoofd der provinciën, bekwamen de titels van Gezaghebbers, Gouverneurs en Residenten.

CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG, Over het beheer onzer koloniën, blz. 1.

[1]) De opbrengst der giroffel-nagelen op de Amboinsche eilanden gaf meermalen aanleiding tot aanmerkingen van de zijde van Bewindhebberen. Zij waren van oordeel dat er niet meer dan eene zekere hoeveelheid nagelen mocht worden ter markt gebracht en de uitroeiing der nagelboomen, waartoe de Kamer van 17^{en} wilde dat men zijn toevlucht nam, vorderde steeds groote omzichtigheid, dewijl de inlanders zulks met wrevel duldden, indien zij al niet zich daartegen schenen te willen verzetten. In 1769 kwam van de zijde van de Hooge Regeering het voorschrift dat op Amboina en naburige eilanden de boomen niet boven de 500000 mochten bedragen. Uitroeiing had derhalve van tijd tot tijd plaats.

LAUTS, Geschiedenis van de verover. der Nederlanders in Indië. dl. II. blz. 2.

[2]) In 1798 zijn de voormalige bezittingen der voormalige Oost-Indische Compagnie niet door een souverein qua talis maar door het Rijk geëigend en verklaard te zijn „bezittingen van den Staat."

KUYPER, Ons Program. blz. 958.

13 Augustus 1814 de meeste aan Nederland teruggeven. Wij verloren Ceylon, de Kaap de Goede Hoop, en het grootste gedeelte onzer etablissementen op de vastelandskust van Indië, benevens Demerary, Essequebo en Berbice in Z.-Amerika. Tijdens de Engelsche tusschenregeering is onze macht op het eiland Java echter verder uitgebreid [1]). Ook ontvingen wij het eiland Banca van Engeland in ruil tegen den afstand van Cochin in het schiereiland van Indië.

Sinds het Nederlandsch gemeenebest als zelfstandig koninkrijk werd herboren, berust volgens de Grondwet, het opperbestuur der koloniën bij den Koning [2]). Het bestuur der Indische huishouding maakt een belangrijk onderdeel uit onzer staatkundige geschiedenis. De benarde toestand, waarin de financiën van het Moederland en van de koloniën omstreeks het jaar 1830 verkeerden, deed Koning WILLEM I en zijn raadslieden uitzien naar krachtige hulpbronnen om de inkomsten van 's Rijks schatkist te stijven. Verschillende stelsels van bestuur werden voor Indië overwogen of in praktijk gebracht. Onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH werd in 1832 een kunstig overlegd plan uitgevoerd, dat van diens onmiskenbare talenten getuigt, en onder den naam van cultuurstelsel bekend is. Onder vigeur van dat stelsel hebben de Indische baten vele jaren ruim gevloeid ten voordeele van het Moederland. Doch het stelsel zelf hield niet genoegzame rekening met de eischen van christendom en beschaving; het was gebaseerd op exploitatie van den Javaan [3]). Na eerst een tijdperk van bloei te hebben bereikt, geraakte het van lieverlede

---

[1]) Cf. VAN HOGENDORP, Bijdragen tot de huish. van den Staat. 2e uitg. dl. IV. blz. 155.

[2]) De Constitutie van 1806 gaf het bestuur der koloniën uitsluitend aan den Koning, die dit zou uitoefenen volgens regelen in bijzondere wetten vastgesteld. Zoo droegen ook de Grondwetten van 1814, 1815 en 1840 het uitsluitend beheer op aan den Souvereinen Vorst en aan den Koning. De eerstgenoemde Grondwet verleende dezen echter de bevoegdheid eenen raad van koloniën te benoemen. De Grondwet van 1848 brak met het verleden. In de redactie van art. 59 dier Grondwet verdwenen de woorden „bij uitsluiting;" en men bepaalde zich tot het „opperbestuur" des Konings, terwijl ook het recht der gewone wetgevende macht, om zich met de belangen der overzeesche bezittingen te bemoeien, erkend werd.

LENTING, Schets van het Ned. Staatsbestuur. 5e uitg. blz. 392, 393.

[3]) Toen de Koning gemeend had zich om de geldelijke ongelegenheden, met terzijdestelling van politieke en commerciële beschouwingen, te moeten vereenigen met de voorstellen van den nieuw benoemden Gouverneur-Generaal, onttrok zich de Minister ELOUT, niettegenstaande de waarlijk vleiende en dringende pogingen van den Koning, van sommigen zijner ambtgenooten, van den Luitenant-Generaal van den BOSCH, van de Handelmaatschappij en anderen, aan de verdere behandeling van zaken.

in verval [1]). De baten welke dit stelsel voor Nederland deed afwerpen, hebben thans opgehouden te vloeien. Het cultuurstelsel had ten doel van den rijken bodem van Insulinde, binnen den kortst mogelijken tijd, en door gedwongen arbeid der inlandsche bevolking, de grootste voordeelen te trekken [2]). Hetgeen door de voormalige Oost-Indische Compagnie in milder geest en in beperkter kring werd verricht, werd thans op hoog gezag door de ambtenaren van het Gouvernement op veel ruimer schaal en met alle middelen welke aan dit gezag ten dienste stonden, uitgevoerd. Aan de Indische bevolking werd de verplichting opgelegd om den grond te bebouwen, of deze werd verpacht aan bijzondere personen, onder beding van bepaalde producten te telen, die dan aan het Gouvernement, tegen overeengekomen voorwaarden, werden afgestaan. Deze producten, bestaande in koffie, suiker, indigo, specerijen enz. werden door middel van de Nederlandsche Handelmaatschappij, welke met dit doel onder de regeering van Koning Willem I in 1824 met een kapitaal van Zevenendertig millioen guldens was opgericht, naar Nederland verscheept en voor Gouvernementsrekening verkocht. De opbrengst, na aftrek der kosten voor het Indisch bestuur, vloeide in 's Rijks schatkist.

Om het stelsel van gedwongen cultuur in te voeren en in stand te kunnen houden, moesten de Gouvernementsambtenaren op de Inlandsche bevolking eene groote mate van gezag kunnen uitoefenen. Zij werd gedwongen woeste gronden op verren afstand van de dessa's gelegen te bebouwen. De regenten en de Inlandsche hoofden, wier belang aan de meerdere of mindere opbrengsten der cultuur was verbonden, bevlijtigden zich de productie steeds te doen stijgen. De bevolking zelve, welke behalve tot de gedwongen cultuur ook tot het verleenen van heerendiensten [3]), was verplicht,

---

Als Staatsman bleef de Minister Elout tot aan zijn einde, om de hoogere belangen van Moederland en Indië, het kultuurstelsel afkeuren.
Elout, Bijdr. tot de kennis van het koloniaal beheer. blz. XIV.

1) In 1830 ingevoerd, bereikte het in 1845 zijn toppunt. Omstreeks 1850 was het reeds in verval.
Van Soest, Geschiedenis van het kultuurstelsel. dl. I. blz. X.

2) Het kultuurstelsel was eene driftige poging om uit den Indischen landbouw ten behoeve van het moederland de meest mogelijke voordeelen te persen; — eene afgeronde methode om door gouvernementsambtenaren de voortbrengselen van den bodem en van den vlijt zijner bewoners voor den Nederlandschen staat te monopoliseeren; — eene buitensporige exploitatie van land en volk, gedekt door de algemeen beleden theorie, dat men eindelijk de ware koloniale staatkunde, het ware middel had gevonden om volkrijke overzeesche bezittingen te reegeren. t. a. p. blz. IX.

3) Werkelijk werden van de bevolking zoo vele en zoo verschillende heerediensten gevorderd als de residenten goedvonden te gelasten en

moest door den rijstbouw in eigen onderhoud voorzien; zij had weinig voordeel van de rijke baten welke de op hoog gezag ingestelde cultures afwierpen.

Bij het in 1854 vastgestelde Regeerings-reglement, dat in Mei 1855 in werking trad, werd het beginsel uitgesproken van het behoud zooveel doenlijk, en de zuivering van het Gouvernementscultuurstelsel; van aanmoediging van den handel, de nijverheid en den landbouw; van de uitgifte van gronden in huur; maar ook van eindelijken overgang van de op hoog gezag ingevoerde cultures tot eenen toestand, waarbij de tusschenkomst van het bestuur zal kunnen worden ontbeerd [1]). Het is volgens de beginselen, in dit Reglement nedergelegd, dat de Indische huishouding thans wordt bestuurd.

Naast de Gouvernements-cultuur bestaat de particuliere cultuur, welke vooral sinds met het door VAN DEN BOSCH ingevoerde systeem werd gebroken, grootere uitbreiding heeft gekregen [2]). Het stelsel van vrije cultuur en handel werd voorgestaan door den Minister van Staat ELOUT, en aanvankelijk ook door BAUD [3]) Een soortgelijk stelsel werd tijdens het Engelsch tusschenbestuur door RAFFLES, die de vrije beschikking over de producten van den grond aan de bevolking laten, en een geregeld belastingstelsel, nl. het landrentenstelsel, invoeren wilde, in praktijk gebracht [4]).

Het grondbezit op Java is, voorzooveel de gronden tijdens het

---

de inlandsche hoofden, bij de uitvoering, geliefden op hunne onderhoorigen te leggen. t. a. p. blz. 176.

1) Cf. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG, Over het beheer onzer koloniën. blz. 144.

2) De particuliere koffijproductie bedroeg in 1857, bijna de helft der gemiddelde jaarlijksche gouvernementsproductie van 1829, 1830 en 1831. De particuliere suikerproductie in 1861 overtreft de Gouvernementsproductie in 1834. De particuliere indigo in 1854 bedroeg omstreeks het drie dubbele der gemiddelde jaarlijksche Gouvernements-productie van 1829—1834 en nagenoeg even veel als de Gouvernements-productie van 1861. De particuliere cochenille bedroeg in 1854 ruim de helft van hetgeen in 1855 door de Regeering geproduceerd werd. De particuliere thee bedroeg in 1860 tienmaal zooveel als de Gouvernementsproductie, voorzoover bekend is, ooit bedragen heeft. Zonder nu van andere cultures te gewagen, blijkt dat de particuliere cultures, nevens het Gouvernements-stelsel reeds inderdaad uitmaken een gewichtig stelsel op zich zelf. t. a. p. blz. 153.

3) Cf. ELOUT, Bijdragen tot de geschiedenis van het koloniaal beheer. dl. II. blz. 1.

4) Cf. LENTING, Schets van het Nederlandsch Staatsbestuur. 5e uitg. blz. 430.

bewind der Oost-Indische Compagnie niet aan particulieren in eigendom zijn overgedragen, meerendeels communaal. De conversie van communaal in individueel bezit, is naar veler meening, in strijd met de oude inzettingen der bevolking, en doet de vrees koesteren, dat de grond dientengevolge binnen korter of langer tijdsverloop in handen van niet-inlanders zal geraken.

De inlandsche ontginner van den bodem heeft naar landsgebruik een zeker recht op den ontgonnen grond, doch de rechtsgevolgen zijn onderscheiden in de verschillende gewesten. De agrarische wet van 1870, welke echter niet op de beide Vorstenlanden toepasselijk is, heeft de wijze geregeld waarop het erfelijk individueel gebruik in eigendomsrecht kan overgaan. Bij diezelfde Wet is eene regeling tot stand gekomen, waarbij het beginsel van de uitgifte van gronden in erfpacht voor 75 jaren is gehuldigd.

Het belastingstelsel is in Indië op eene geheel andere leest geschoeid dan die, welke strookt met onze Westersche begrippen. De inkomsten van Nederlandsch-Indië spruiten voornamelijk voort uit belastingen, die of verpacht, of rechtstreeks geheven worden; uit de landrente; uit den verkoop der Gouvernements-producten; en uit verpachting en verkoop van landseigendommen en monopoliën.

De opiumpacht is nog steeds eene groote bron van inkomst. Zij werd op de Indische begrooting voor 1884, op ruim 19 millioen gulden geraamd. Het landrentenstelsel, in 1814 tijdens het Engelsch bestuur door RAFFLES ingevoerd, en wat de regeling betreft, dikwijls gewijzigd is, met uitzondering van de beide Vorstenlanden, ingevoerd op Java en Madura. De onregelmatige wijze van heffing, en de gelegenheid welke deze belasting van de zijde der dorpshoofden biedt tot willekeur, maakt haar niet populair bij de bevolking. De inkomsten voortvloeiende uit den verkoop der producten, welke als gevolg der op hoog gezag ingestelde cultures op Java en in het Moederland worden ter markt gebracht, vormen een belangrijk onderdeel van het Indisch budget. De heerendiensten worden zoowel ten behoeve der inlandsche regenten en hoofden als voor het Gouvernement verricht, bijv. voor den aanleg van wegen, bruggen en andere openbare werken. De Indische baten, welke een reeks van jaren ruim hebben gevloeid, maakten in den laatsten tijd plaats voor aanzienlijke tekorten. Wij beschouwen dezen ommekeer eensdeels als een gevolg van het koloniale stelsel, dat gehuldigd werd; maar ook zien wij daarin eene rechtvaardige vergelding voor de tekortkomingen van het Moederland tegenover zijne overzeesche bezittingen.

De West-Indische koloniën worden bestuurd volgens de regle-

menten op het beleid der regeering voor de kolonie Suriname en voor de kolonie Curaçao, vastgesteld in 1865. In 1862 werd de slavernij er afgeschaft. Deze koloniën verkeeren in een kwijnenden toestand, tengevolge der ongunstige uitkomsten, welke de exploitatie der weleer zoo bloeiende plantages thans oplevert. In plaats van baten in de Nederlandsche schatkist te doen vloeien, worden de jaarlijksche tekorten door het Moederland aangezuiverd. Gelijk wij bereids hebben opgemerkt, is de aard en inrichting dezer koloniën een gansch andere dan in Oost-Indië, en staan zij onder een meer zelfstandig bestuur.

Bij het onderzoek naar de wijze, op welke Nederlands overzeesche gewesten, naar eisch van het christelijk-historisch beginsel, behooren te worden bestuurd, verdienen in de eerste plaats de Oost-Indische bezittingen te worden besproken. Daarbij komen verschillende vraagpunten, zoowel van staatsrechtelijken als van staathuishoudkundigen aard, in aanmerking.

De onderscheidene staatkundige richtingen, welke hier te lande bestaan, trachten haar beginselen ook in de koloniale politiek te belichamen. Dit is een natuurlijk gevolg van de omstandigheden. In het tweede Hoofdstuk hebben wij getracht het verschil aan te wijzen, hetwelk bestaat tusschen de antirevolutionaire staatkunde en tusschen die harer tegenstanders. Volgens de antirevolutionaire beginselen mag het beheer onzer overzeesche bezittingen dan ook niet op liberalistische of conservatieve leest worden geschoeid, maar behooren de christelijke grondbeginselen basis en uitgangspunt van zoodanig bestuur uit te maken.

Het komt ons voor dat het moeielijker is de lijnen voor de koloniale staatkunde, dan die voor het Moederland aan te geven. Want niet slechts valt te rekenen met de verschillende schakeeringen, welke zich onder de voorstanders der christelijk-historische richting openbaren; maar men staat hier daarenboven voor een grootendeels onbekenden toestand. Het operatie-terrein ligt in het verafgelegen Oosten, waar begrippen heerschen, geheel verschillend van de onze. Het geldt het bestuur eener zeer talrijke bevolking, ongeveer vierentwintig millioen zielen, die met eigenaardige zeden en gewoonten, niet het evangelie des kruises belijdt, maar de halve maan aanbidt of in de duisternis van het heidendom ligt verzonken.

Het gaat niet aan onze Westersche begrippen op de Oostersche toestanden toe te passen. Met het verschil van landaard en volkskarakter moet rekening worden gehouden. Van den anderen kant mag eene christelijke natie, welke de voogdij over eene niet-christelijke bevolking uitoefent, geenszins het stelsel van laisser aller in praktijk brengen. Integendeel, de roeping wordt des te

gewichtiger. Wij zien toch in die gindsche bewoners mede „menschen." Wij gelooven dat het gansche menschelijk geslacht uit eenen bloede gemaakt is [1]). Mitsdien is de eerste roeping van een christelijken Staat zoowel op de intellectueele en moreele als op de stoffelijke belangen der aan zijn gezag onderworpen volken acht te geven.

Niet gelijk tot dusverre maar al te veel plaats vond, mag het Nederlandsch oppergezag strekken om die volken ten onzen bate te exploiteeren, zonder op hun eigen belangen in de eerste plaats, of in het geheel niet, acht te geven; die belangen te bevorderen moet het hoofddoel eener christelijke staatkunde uitmaken. De bijbelsche les: „Gelijk gij wilt dat U de menschen doen zullen, doet gij hun ook desgelijks" [2]), geldt ook voor onze natie in betrekking tot de bewoners harer overzeesche bezittingen. Naarmate de oeconomische en staatkundige toestanden van het Oosten vreemder zijn aan de onze, valt het moeielijk zich daaromtrent een juist denkbeeld te vormen. Veel moet dan worden afgegaan op het oordeel van hen, welke deze streken met eigen oogen hebben aanschouwd, en die de bevolking van nabij hebben leeren kennen.

Heeft de sociale ontwikkeling der menschheid trapsgewijze plaats, en is de levensbeschouwing dientengevolge met den loop der eeuwen merkelijk gewijzigd, de denkbeelden omtrent kolonisatie en beheer zijn in de Negentiende eeuw zeer verschillend van die, welke in de drie voorgaande eeuwen hebben geheerscht. Doch omtrent het cardinale punt, dat namelijk de godsdienstige en zedelijke belangen van den inlander niet mogen worden verwaarloosd, maar dat deze bovenal verdienen te worden behartigd, bestaat tusschen de christenbelijders geen verschil. In de eerste helft dezer eeuw hadden onze christen-staatslieden geen vrede met het stelsel van exploitatie, dat toen op Java werd toegepast [3]).

Wij hebben opgemerkt dat volgens de Grondwet van 1814 en de beide volgende het bestuur der koloniën uitsluitend aan den

---

[1]) Hand. der Apost. Hfdst. 17 : 26.

[2]) Luk. VI : 31.

[3]) Nederland bezit het heerlijk Indië, plegtanker onzer welvaart, noch in het genot van vruchten geëvenredigd aan de rijke bronnen en gunstige ligging, noch in het besef van blijvend en rustig behoud. Wat het zijn konde voor wetenschap, handel, landbouw, nijverheid, voor eene overbevolking van het Moederland, aan wie het in plaats van armoede een ruim bestaan kon aanbieden, voor ontwikkeling en bestemming van talenten en krachten, thans verkwijnende in ijdelheid of nietige bezigheden, voor eene schatkist genoodzaakt de eerste behoeften te belasten om de Oud-Hollandsche trouw te handhaven en niet te bezwijken onder schuldenlast, dat is het, ook sedert God het aan Nederland terug gaf, niet geworden.

ELOUT VAN SOETERWOUDE, Bijdr. tot de kennis van het koloniaal beheer. dl. I. blz. XVI.

Koning was opgedragen. Het strookte wellicht niet met de begrippen van den toenmaligen tijd aan de volksvertegenwoordiging rechtstreekschen invloed op het koloniaal beheer te geven. Van lieverlede is dit anders geworden, en is men begonnen een beteren weg te bewandelen. De koloniën zijn geen kroondomein maar bezittingen van het Rijk [1]). Niet alleen de Koning maar ook de vertegenwoordigers des volks hebben hier recht van spreken [2]).

Daar de koloniën niet een deel van het Rijk der Nederlanden vormen, maar eene bezitting daarvan uitmaken [3]), zoo behoort het regeeringsbeleid zelfstandig, dat is afgescheiden van de huishouding van het Moederland te worden gevoerd [4]). Het bestuur in de kolonie dient in naam van het Rijk te worden uitgeoefend, doch met zoo weinig mogelijk inmenging in de koloniale huishouding, d. w. z. wanneer de Wet de algemeene beginselen van regeeringsbeleid aangeeft, kunnen de details aan het Indische bestuur ter uitvoering worden overgelaten.

Wat de koloniale geldmiddelen betreft, achten wij den tijd rijp, dat met het tot dusverre gevolgde stelsel van belastingheffing kan worden gebroken. Wij hebben de schadelijke werking van het Gouvernements-cultuurstelsel leeren kennen [5]). Dit stelsel is nabij de verdwijning, om plaats te maken voor dat der particuliere cultures. Wanneer omtrent de uitgifte van gronden in erfpacht doelmatige bepalingen worden vastgesteld, welke de veiligheid van het Nederlandsche oppergezag niet in de waagschaal stellen, kan Indië's rijke bodem worden ontgonnen, op een wijze die veel meer

---

1) Niet de Koning, maar het Rijk der Nederlanden bezit de overzeesche gewesten. Zij zijn geen Kroondomein, maar domein van het Rijk. KUYPER, Ons Program. blz. 958.

2) Alleen door Koning en Staten saâm kan en mag dus ten opzichte der Koloniën worden beslist. t. a. p. blz. 959.

3) Het samenstel onzer Koloniën is een bezitting die niet tot, maar aan Nederland behoort. t. a. p. blz. 958.

4) Het bestuur en beheer der Koloniën door het rijk behoort in dier voege te worden ingericht, dat het, geheel afgescheiden van de Rijkshuishouding in het Moederland, op eigen wortel stoele; aan eigen levenswet gehoorzame; ruste op eigene zedelijke verantwoordelijkheid; en tere op eigen kracht. t. a. p. blz. 959.

5) Het Cultuurstelsel, in het Conservatieve systeem belichaamd, is eene vermenging van landsvaderlijke albemoeiing met ongeoorloofde zucht tot exploitatie.

Dat dit Cultuurstelsel niet óók eenig goed heeft afgeworpen, is daarmeê niet beweerd; maar wel dat dit geringe goede geenszins opweegt, tegen het vele kwaad dat het brouwde; en dat, zelfs al sloeg de evenaar anders door, het desniettemin geoordeeld zou zijn door het verkeerde beginsel, waarin het wortelt, en de onzedelijke aanleiding, die het deed ontstaan. t. a. p. blz. 964.

dan tot dusverre aan het welzijn der inlandsche bevolking ten goede komt. Nu reeds brengen de gedwongen cultures geen baten aan het Moederland meer op, terwijl de bevolking, in plaats van haar welvaart te zien toenemen, er door verarmd wordt. Gedwongen cultuur staat het stelsel der vrije cultuur in den weg [1]). Waar tusschen een dezer beide stelsels moet worden gekozen, is de beslissing niet moeielijk [2]).

De opbrengst der opiumpacht is, uit een zedelijk oogpunt, niet te verdedigen, daar het gebruik van dit heulsap, alhoewel de teelt in onze Overzeesche bezittingen is verboden en de invoer van buiten af plaats vindt, een demoraliseerenden invloed op de bevolking uitoefent.

Het landrentestelsel [3]) en de heerendiensten [4]) stellen de bevolking aan zooveel willekeur bloot, dat zij door eene andere belasting dienen te worden vervangen.

Vele uitgaven kunnen worden bespaard op de weelderige Indische huishouding. Waar de vruchtbare jaren plaats maakten voor schrale, en zich meer en meer aandrang doet gevoelen om met het voormalig stelsel van exploitatie te breken, moet het Indisch bestuur rekening houden met den veranderden toestand. Om die reden bestrijden wij dan ook het stelsel van vaste bijdragen of van een batig slot [5]).

---

[1]) Vrije- en gouvernementscultuur zijn elkanders natuurlijke vijanden. t. a. p. blz. 968.

[2]) Geen andere keus blijft ons over dan om òf het cultuurstelsel weêr in eere te brengen, òf een stelsel aan te nemen, dat elke gedwongen cultuur of cultuur-leverantie uitsluit. En wijl nu, om redenen hierboven aangestipt, zich met het cultuurstelsel te verzoenen voor den consequenten Antirevolutionair niet kán; en bovendien door niemand meer aan herstel van de cultures in heur ouden fleur gedacht wordt; zoo blijft ons niet anders over, dan om, na opheffing van dit dwangstelsel. met kalme bewustheid voor het stelsel der vrijheid te kiezen; en niet te vragen: „wat Java ons geeft?" maar alleen: „wat wil God dat we voor Java zijn zullen? t. a. p. blz. 968.

[3]) De landrente, d. i. het stelsel om bij admodiatie een belasting op het product over de dessah's om te slaan, en nu voorts de dessah-hoofden voor de gereede betaling aansprakelijk te stellen, heeft er, blijkens alzijdige ervaring, toe geleid, dat de dessah-hoofden dezen aanslag uiterst willekeurig en ongelijk verdeelen; hun vrienden er van vrij stellen; er den kleinen man voor laten opkomen; en in den regel de helft meer innen dan het gouvernement ontvangt. Een schandelijke toedracht van zaken. t. a. p. blz. 980.

[4]) Even weinig bevelen zich de heerediensten aan; een betaling van belasting in den arbeid, die, hoe ook reeds beperkt en aan haar wildste loten besnoeid, toch ook zoo nog een kanker blijft, die knaagt aan den welstand van de inlandsche bevolking. t. a. p.

[5]) Geen vaste bijdrage dus, noch ook batige sloten; maar een geheel ander stelsel met scheiding van dienst en van beheer. t. a. p. blz. 962.

Het antirevolutionair Program wenscht dat „aan de regeering uit de hulpbronnen van Indië ongeveer gelijke inkomsten als thans gewaarborgd dienden te blijven, maar geconverteerd in een publiekrechtelijk zuiverder, zedelijk onberispelijker, en gelijkmatiger vorm" [1]). Het tot dusverre gevolgde stelsel, zou dan moeten plaats maken voor een ander, waarbij zoowel de woeste als reeds bebouwde gronden in erfpacht werden uitgegeven; de Javaan van cultuur- en heerendienst werd vrijgesteld om den grond tegen loon te bewerken; en de belastingen aan het Rijk werden opgebracht in den vorm van pacht en grondbelasting, patenten en uitvoerrechten.

Uit de Indische geldmiddelen zouden de kosten van het Indisch bestuur en der defensie, voorzoover zij met het overzeesch bezit in verband staan, behooren te worden bestreden. Het overschot, zou dan kunnen vloeien in de schatkist van het Moederland ter uitdelging van Rijksschuld. Daartegen bestaat, met het oog op de souvereine hoogheidsrechten, welke Nederland op die bezittingen uitoefent, naar wij meenen, geenerlei bezwaar.

Zal het Indie welgaan, dan moet het bestuur volgens beginselen van recht en billijkheid worden gevoerd. [2]) Er rust op Nederland jegens zijn overzeesche bezittingen een zware schuld. Waar ons land gedurende meer dan drie eeuwen door het licht des evangelies werd beschenen, leven de millioenen inlanders die in Oost en West aan het Nederlandsch gezag zijn onderworpen, op eene kleine uitzondering na, nog in de belijdenis van den Islam en in de onwetendheid van het heidendom voort. Heeft ons Rijk plichten van voogdij tegenover die bevolking te vervullen, dan

---

[1]) We zijn niet overtuigd, dat de last voor Indië te zwaar, maar wel dat hij verkeerd drukt. t. a. p. blz. 981.

[2]) Want zoo ik geloof aan de macht van goed recht en van gezonde beginselen, ik geloof tevens aan de macht van het eigenbelang en aan een strijd van belangen. Ook in de regeling der Nederlandsch-Indische aangelegenheden. Geoorloofde en onmisbare voordeelen te behouden; aan bijzondere, ook vreemde, nijverheid en handel ruim baan te laten; rechten op vrijheid, arbeid, bezit, zedelijke en stoffelijke ontwikkeling te erkennen; gewoonten en vooroordeelen niet te kwetsen; wan- en ongeloof niet te voeden; het dwaalbegrip eener Euroopeesch-Indische zelfstandigheid te fnuiken; te letten op hetgeen hun is verschuldigd, die Indië met krachten en kapitalen ten dienste staan; binnen den aangewezen kring vrije werking te gunnen aan het Bestuur in Indië; streng toezicht te houden bij het Opperbestuur hier te lande; rust en orde te handhaven; de verkondiging van het Christendom — want waartoe anders zijn die uitgestrekte gewesten ons toebetrouwd? — niet te belemmeren; dit alles en meer behoort tot dien strijd.

ELOUT VAN SOETERWOUDE, Bijdr. tot de geschiedenis der onderh. met Engeland betr. de overz. bezitt. blz. XXXII.

moet ook in een antirevolutionair Program van koloniaal beheer de kerstening van Indië uitgangspunt zijn. [1])

Het voorgeslacht deed voor de godsdienstige vorming der Indische bevolking wel wat, doch lang niet genoeg. De zendingsgeest is eerst in deze eeuw ontwaakt. De regeering doet niets voor den geestelijken welstand der koloniale bevolking. Zelfs wordt van harentwege de mohammedaansche godsdienst boven den christelijken begunstigd. Krachtens het Goddelijk gebod is evangelisatie, ook der heidenwereld, plicht van iedere christelijke natie. De verkondiging van het evangelie behoort tot de taak der Kerk, maar de Overheid heeft ook eene roeping te vervullen. Zij is gehouden den eenigen waren God te eeren, ook in de opvoeding der aan haar zorg toevertrouwde natiën. Mitsdien mag zij heidensche noch mohammedaansche afgoderijen eeren noch steunen, maar moet zij daarentegen haar voorkeur voor het christendom duidelijk openbaren, en niet ter wille van mohammedaansche priesters de allures aannemen, alsof zij vóór het heidendom tegen het christendom partij koos.

De geschiedenis heeft geleerd, dat de heidensche beschaving verre ten achter staat bij de levenskracht, welke de christennatiën hebben geopenbaard. Waarachtige, duurzame ontwikkeling der overzeesche bevolking zal dan ook nimmer worden verkregen, zoolang deze aan den invloed van het christendom blijft onttrokken. Op welke wijze moet de Overheid daartoe medewerken? Het Nederlandsch gezag in Indië behoort te breken met de tot dusverre gevolgde traditie, welke schijnt mede te brengen dat men tegenover de inlandsche bevolking zijn christelijk karakter eer verloochent dan openbaart; dat tegenover de heidensche afgoderijen der bevolking eene soort van neutraliteit wordt aangenomen, welke bij deze den indruk versterkt dat men haar godsdienstgebruiken eert. Eene christelijke Overheid mag daartoe geen aanleiding geven; zij is integendeel geroepen alle afgoderij, zooveel van haar afhangt, te weren. Bijgevolg behooren de volken van den Indischen Archipel wel doordrongen te zijn van het beginsel, dat waar de regeering hen vrij laat in de uitoefening

---

[1]) De eerste vraag, voor Indië, zal wezen, hoe de Christenen van Nederland aan Indië hunne te lang miskende Christelijke schuld betalen zullen en het Evangelie des kruises, het Evangelie van de door Christus betaalde schuld aan hen zullen bekend maken, die thans ten koste van al hun zweet Nederland's schuld helpen betalen en Nederland voor tijdelijken ondergang behoeden. Waar dat in oprechtheid, in het besef dat en waartoe God Indië gaf, gevraagd wordt, zal ook de wijsheid voor geheel het beheer en voor de keuze van het stelsel, meest overeenkomstig met die heilige verplichting, worden geschonken.
ELOUT, Bijdr. tot de kennis van het koloniaal beheer. blz. XVII.

hunner godsdienst-plechtigheden, dit niet geschiedt uit oorzaak van sympathie voor hun afgodendienst; maar omdat het christelijk beginsel het oefenen van dwang verbiedt en niet anders dan langs den weg der overtuiging triomfeeren wil.

De Staatszorg, welke zich in Indie ook tot de Protestantsche kerkgenootschappen uitstrekt, is volkomen in strijd, met de beginselen in het zesde Hoofdstuk van dit boek beleden. De ervaring heeft voorts geleerd dat die onbehoorlijke staatsinmenging op het geestelijk welzijn der bevolking slechts nadeelig heeft gewerkt. [1])

De Kerk moet zich ook hieromtrent harer roeping bewust worden, en, gelijk vanwege het Christelijk Gereformeerde kerkgenootschap en door bijzondere zendingsvereenigingen reeds plaats vindt, behoort de evangelieverkondiging in Indië door de kerkgenootschappen als een heilige taak ter hand te worden genomen. Geen tegenwerking alzoo van Overheidswege, maar een welwillende bescherming met onverholen sympathie, [2]) dient tegenover den zendingsarbeid te worden betoond.

Volgens het antirevolutionair Program dient de zoo geestelijk als staatsrechtelijk geoordeelde staatskerk te verdwijnen, opdat de Gereformeerde gemeenten haar confessioneel en presbyteriaal karakter herwinnen. [3])

De inrichting van het schoolwezen kan in Indië niet op dezelfde

---

[1]) De thans in onzen Archipel bestaande kerkinrichting is, voor wat den Protestantschen kerkgenootschappen aangaat, in zich zelve geoordeeld. De Roomsch-Katholieken hebben wat ze behoeven.... De Protestanten daarentegen zijn zich zelf in hun kerkinrichting een hinder; indien ze gelooven, een ergernis; en voor wat buiten is tot een aanfluiting. Ze vormen toch het ongerijmde en onbestaanbare van een algemeen-Protestantsche-Staatskerk; met gemeenten die onvrij, geestelijk verarmd en verloopen zijn; onder leeraars, die, van buiten door rijksbenoeming ingebracht, schier allen zonder geloof of belijden, met hun eigen figuur verlegen staan; en boven en behalve door dezen drievoudigen jammer, nog droever schier door het onloochenbaar feit te schande gemaakt, dat de Europeesche Christenheid onder hen, van alle hooger belijden af; indien niet maar ook aan dieper, heiliger levensernst gespeend; is.

KUYPER, Ons Program. blz. 972, 973.

[2]) Doel van de Rijksvoogdij over Indië is, ook de daar wonende volken de zegeningen deelachtig te maken, die de maatschappij hier te lande geniet. Op dien grond eischen we derhalve, dat het Gouvernement aan de Christelijk-Europeesche maatschappij van hier en aan de Mohammedaansch-Aziatische van overzee weten doe: dat het de zending niet langer, gelijk dusver, tegen wil en dank als een noodzakelijk kwaad zal dulden; maar ze van nu voortaan accepteert en, met alle gevolgen van dien, wil. t. a. p. blz. 974.

[3]) Cf. KUYPER, Ons Program. blz. 973.

leest worden geschoeid als in het Moederland. Nochtans heeft men getracht de beginselen der schoolwet van '57 ook in de overzeesche bezittingen in praktijk te brengen. Tot bevordering van goed onderwijs volge de regeering hetzelfde beginsel, dat wij voor de kerkgenootschappen en de christelijke zending hebben aangeprezen. Zij late aan de christelijk-Europeesche maatschappij de handen vrij om aan de vorming van de mohammedaansch-Aziatische jeugd te arbeiden. Volgens het Koloniaal regeeringsverslag gaan er in geheel Nederlandsch Indië op de bijzondere scholen ruim 20.000, en op de Gouvernements-scholen p. m. 25.000 kinderen. Naar het zielental der bevolking kan het aantal kinderen, dat in de schooljaren valt, op minstens drie millioen worden geschat. De toestand van het onderwijs is in Indië dus wel treurig, en staat onder het tegenwoordig regeeringssysteem verre ten achter bij dien tijdens bestuur der voormalige Oost-Indische Compagnie. [1])

Ten slotte een woord over de West-Indische bezittingen. De kolonie Suriname heeft een rijk verleden achter zich. Ofschoon het gewicht, dat deze kolonie als overzeesche bezitting in de schaal legt, tengevolge van haar financiëel verval thans niet zoo beduidend is als weleer, heeft zij zoowel ter oorzake van hare uitgestrektheid als van haar ligging voor de toekomst wellicht een groote politieke beteekenis. De staat van productie is tot op een tiende van vroeger gedaald. Eene der hoofdoorzaken van het verval dezer weleer zoo bloeiende kolonie is waarschijnlijk daarin gelegen, dat de meeste eigenaren van plantages in het Moederland wonen en hunne eigendommen door anderen laten administreeren.

Voor de kolonie Curaçao schijnt het tijdstip te zijn aangebroken, dat zij den geldelijken steun van het Moederland weldra kan ontberen. De toestand van bestuur is in deze kolonie, in vele opzichten, gelijk aan dien van Suriname, waar de zedelijke ontwikkeling der bevolking op lagen trap staat [2]).

Heeft Nederland dure plichten jegens zijn Overzeesche bezittin-

---

[1]) Onzen vaderen verwijt men, dat de Oost-Indische Compagnie alleen op handelsvoordeel bedacht was en zich de zedelijke bearbeiding der haar onderhoorige volken niet aantrok. Het zij zoo. Wij zullen de laatsten zijn, om onze voorgeslachten vrij te pleiten, maar in de 18e eeuw bedroeg het getal schoolkinderen op het ééne eiland Ceylon 86,869. Thans even de helft voor geheel onzen Archipel.

t. a. p. blz. 1004.

[2]) Oók schuilt er kwaad in den sociaal lagen toestand van de toongevende kringen. De sociale atmosfeer is er niet gezond, en kan dat niet zijn, wijl een droef verleden nog nawerkt en er lucht en frissche beweging ontbreekt. t. a. p. blz. 989.

gen te vervullen, Indië heeft wederkeerig groote verplichtingen aan het Moederland. Beide landen zijn onder het hooge Godsbestuur aan elkander verbonden, niet om eigen stoffelijk voordeel als het einddoel van dien band te bejagen; maar integendeel, om in de eerste plaats het geestelijk welzijn der bevolking, en in de tweede plaats het maatschappelijk belang te bevorderen.

Omdat de Indische baten gedurende langen tijd voor Nederland ruim hebben gevloeid, en onze macht en welvaart daardoor aanmerkelijk is gestegen, rust op ons de plicht der wedervergelding. Die schuld wordt des te grooter, naarmate haar kwijting langer is uitgesteld. Moet de zedelijke en maatschappelijke ontwikkeling der bevolking eindelijk leiden tot de zelfstandigheid der Oostersche gewesten; zal dientengevolge de thans bestaande band wellicht eenmaal worden verbroken, het is ons niet gegeven de plannen der Voorzienigheid vooruit te bepalen, veel min geoorloofd die tegen te werken. De spreuk: „ziende in het gebod blind voor de uitkomst" geldt ook omtrent Neêrlands bestuur over zijne koloniën.

Zoo wellicht eenmaal de tijd aanbreekt dat de bewoners van den Archipel, zedelijk en maatschappelijk genoegzaam ontwikkeld, een onafhankelijk zelfstandig bestuur erlangen, gelijk de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, tot een machtig Rijk zijn opgegroeid, dan zou de nieuwe toestand, welke uit dien veranderden staat van zaken geboren werd, ook door het aanknoopen en onderhouden van handelsbetrekkingen, voor Nederland een rijken zegen kunnen afwerpen.

Het is wellicht niet ongepast te dezer plaatse te herinneren aan de profetie van een christen-staatsman, wien het belang van Moederland en koloniën beide na aan het hart ligt: „In weerwil van hetgeen Indië onder eene geldgierige staatkunde geworden is, of bij eene meer onbaatzuchtige en menschelijke opvatting der betrekking tusschen moederland en koloniën, onder de 250-jarige heerschappij van een Christenvolk, had kunnen en moeten worden, blijft Indië dank verschuldigd aan Nederland voor elken goeden invloed, dien zijne zorg ter bescherming en ontwikkeling van land en volk heeft uitgeoefend. Dit te mogen blijven erkennen, is Indië's roeping en voorrecht; zijne afhankelijkheid van Nederland te gedenken en aan die hoogere macht te gehoorzamen bovendien een plicht, aan welks getrouwe behartiging rust, vrede, welvaart en zoovele andere zegeningen zullen verbonden zijn.

Indië, door Nederland losgelaten, ware meer te beklagen dan Nederland, vrij van Indië. Het eene zoude van eigene zwakte wegkwijnen; het andere, verlost van wat van lieverlede eene weinig geldswaardige bron werd van twist en zedenbederf, zoude wellicht

zijne vroegere veerkracht en zijnen ouden handels- en ondernemingsgeest zien wederkeeren" [1]).

Is Indië dikwijls vergeleken bij de kurk waarop Nederland's financiën drijven, thans is de tijd aangebroken dat het Moederland weder op eigen krachten moet teren. Rust roest; weelde verslapt. Oogenschijnlijk verlies kan, onder den Goddelijken zegen, tot wezenlijke winste worden. Moge de Nederlandsche natie aan haar historischen oorsprong, aan haar roemruchtig verleden, en aan de trouwe ontferming van der vaderen God gedachtig, bij de behartiging, zoowel der staatkundige als godsdienstig-maatschappelijke belangen van Koloniën en Moederland beide, de bijbelsche les: Ken Mij in al uwe wegen en Ik zal uwe paden recht maken, betrachten! Dan zal, zoowel door tijdgenoot als nakomeling, de kracht worden ervaard van 's Heeren woord: Die Mij eeren zal Ik eeren; maar die Mij versmaden zullen licht geacht worden.

---

[1]) KEUCHENIUS, Eene stem in Indië, ook tot Nederland.

LEIDEN: BOEKDRUKKERIJ VAN D. DONNER.